

वि-विधानगर

**CHARUTAR VIDYAMANDAL
VALLABH VIDYANAGAR**

ચારુતર વિદ્યામંડળસંચાલિત એનવીપાસ કોલેજના ઉપક્રમે યોજાયેલા ‘ન્યૂ પરસ્પેક્ટિવ્ઝ ઓફ નેચરલ સાયન્સીસ’ અંગેના રાષ્ટ્રીય પરિસંવાદનું ઉદ્ઘાટન સીવીએમના અધ્યક્ષ ડૉ.સી.એલ.પટેલે કર્યું હતું અને ચારુસેટ યુનિવર્સિટીના કુલપતિ ડૉ.બી.જી.પટેલ મુખ્ય અતિથિ હતા. સીવીએમના માનદ સહમંત્રી ડૉ.જે.ડી.પટેલ, એનવીપાસના આચાર્ય ડૉ.બાસુદેવ બક્ષી, પરિસંવાદનાં સંયોજક ડૉ.રીટાકુમાર સહિત દેશભરના પ્રતિનિધિઓ હાજર રહ્યા હતા.

સીવીએમની નવી આર્કિટેક્ટ અને ઈન્ટરિયર ડિઝાઈન કોલેજ શાંતાબેન મનુભાઈ પટેલ સ્કૂલ અને ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઈન્ટરિયર ડિઝાઈનર-ચરોતર સેન્ટરના સંયુક્ત ઉપક્રમે ન્યૂ વિદ્યાનગર ખાતે યોજાયેલી ક્રિકેટ ટુર્નામેન્ટમાં ચરોતર ટીમનો વિજય થયો હતો. ઈન્સ્ટિટ્યૂટના માનદ નિયામક પ્રદીપ પટેલે આયોજનનો કાર્યભાર સંભાળ્યો હતો.

તંત્રી

રાજેન્દ્રસિંહ જાડેજા • હરિ દેસાઈ

પરામર્શન

રમેશ એમ. ત્રિવેદી • જયન્ત ઓઝા

સંપાદન

ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ • સુધીર મુખરજી

સંપાદન-સહાય

શૈલેષ ઉપાધ્યાય • ગિરીશ ચૌધરી

પ્રકાશક

પ્રિ. આર.પી.પટેલ

માનદ મંત્રી, ચારુતર વિદ્યામંડળ

વલ્લભ વિદ્યાનગર - ૩૮૮ ૧૨૦

•

મુદ્રક

આણંદ પ્રેસ, ગામડી

વિ - વિદ્યાનગર ચારુતર વિદ્યામંડળ પ્રકાશન

ઓગસ્ટ ૨૦૧૨

વર્ષ : ૧૪ અંક : ૮

(સળંગ અંક ૪૮૦)

ચારુતર વિદ્યામંડળ

વલ્લભ વિદ્યાનગર ૩૮૮ ૧૨૦

સ્થાપના વર્ષ

૧૯૪૫

અધ્યક્ષ

ડૉ. સી.એલ. પટેલ

માનદ મંત્રી

પ્રિ. આર.પી.પટેલ

માનદ કાર્યકારી મંત્રી

પ્રિ. એસ.એમ. પટેલ

માનદ સહમંત્રીઓ

શ્રી વી.એમ. પટેલ • શ્રી બી.પી. પટેલ

ડૉ. એસ.જી. પટેલ • શ્રી એમ.જે. પટેલ • ડૉ. જે.ડી. પટેલ

વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિએ વિદ્યાનગરની વિભાવનાને મૂર્ત કરતું વિશાળ જ્ઞાનસંકુલ

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કક્ષાએ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી માધ્યમમાં શિક્ષણ સુવિધાઓ • ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ સંકુલના વિજ્ઞાન, સામાન્ય, ગૃહવિજ્ઞાન પ્રવાહ • ઉચ્ચ શિક્ષણ ક્ષેત્રે વિનયન, વાણિજ્ય, વિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, યંત્રવિજ્ઞાન, ઈજનેરી વિજ્ઞાન, ઔષધ વિજ્ઞાન, લલિત કલાઓ - ચિત્ર, સંગીત, નૃત્ય, શારીરિક શિક્ષણ, આયુર્વિજ્ઞાન, બાયોટેકનોલોજી, હોટેલ મેનેજમેન્ટ ટુરીઝમ ટ્રાવેલના અભ્યાસક્રમોને આવરી લેતી કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એન્ડ એડમિનિસ્ટ્રેશન, અંગ્રેજી ભાષાશિક્ષણ તથા પ્રશિક્ષણ વ્યવસ્થાની કોલેજ • અનુસ્નાતક કક્ષાએ વાણિજ્ય અને વ્યવસ્થાપન, વિજ્ઞાન, ઔષધવિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, ઈજનેરી, દર્શનશાસ્ત્ર, અંગ્રેજી પ્રશિક્ષણના અભ્યાસક્રમો • વિવિધ વિદ્યાશાખાઓમાં વ્યાપક સંશોધનની સુવિધાઓ • કલા, વિજ્ઞાન અને માનવવિદ્યાઓના વિમર્શની ભૂમિકા રચી આપતાં પુસ્તકો-સામયિક પ્રકાશનો • વિદ્યાકીય વાતાવરણને ધબકતું રાખતી વિવિધ વ્યાખ્યાનમાળાઓ • સર્જકો, સારસ્વતો, કર્મચારીઓના સન્માનની ઉજવણી પરંપરા • રમતગમત ક્ષેત્રે રાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાઓનું યુવકોનુમુખ આયોજન • પ્રાથમિકથી લઈ અનુસ્નાતક કક્ષાનાં વિદ્યાર્થી ભાઈબહેનો માટે છાત્રાલયો, અધ્યાપક નિવાસો તેમજ આચાર્ય નિવાસોની સુવિધાઓ • સતત વિકાસની પરંપરામાં વલ્લભ વિદ્યાનગર ઉપરાંત ન્યૂ વલ્લભ વિદ્યાનગર ટાઉનશીપમાં વિવિધ અભ્યાસક્રમોવાળી શિક્ષણસંસ્થાઓની સ્થાપના થતી રહી છે. • રાજ્યની પ્રથમ મહિલા ઈજનેરી કોલેજ, સરદાર પટેલના જીવન અને કાર્ય માટે દેશની સર્વપ્રથમ સંશોધન સંસ્થા તેમજ સમગ્ર ગુજરાતમાં અંગ્રેજી માધ્યમની સ્નાતકકક્ષાની પત્રકારત્વ અને સમૂહ માધ્યમોની કોલેજ • ગુજરાતની યુવાપેઢીને સનદી સેવાઓમાં પ્રવેશ અપાવવા માટેની સીવીએમ આઈએએસ એકેડેમી. • કાયદાશાસ્ત્ર અને ન્યાયશાસ્ત્રની અનોખી કોલેજ • ઈન્ટરિયર ડિઝાઈન અને આર્કિટેક્ચરની સ્કૂલ ઉપરાંત ફાઈન આર્ટ્સની ડિગ્રી કોલેજ.

• અંકની છૂટક કિંમત: ₹ ૧૫/- • રવાનગી ખર્ચ: ₹ ૧૦/- • વાર્ષિક લવાજમ: ₹ ૧૫૦/-

• વિદ્યાર્થી લવાજમ: ₹ ૧૦૦/- • આજીવન લવાજમ: ₹ ૧૫૦૦/-

વલ્લભ વિદ્યાનગરના આઘસ્થાપકો પૈકી એક ભાઈકાકાએ ઈ. સ. ૧૯૬૪માં આ વિદ્યાકેન્દ્ર ઉપરથી એક સામયિક પ્રકાશિત થાય જેમાં સાહિત્ય અને શિક્ષણવિષયક સંસ્કારલક્ષી સામગ્રી રજૂ થાય અને ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે આવતી કિશોર-યુવાપેઢી એથી લાભાન્વિત થાય; વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપકો પણ એમાં સક્રિય રસ લેતા થાય એવી મનીષા પ્રગટ કરી હતી. ફલસ્વરૂપ ૧૯ નવેમ્બર ૧૯૬૪ના રોજ ‘વલ્લભ વિદ્યાનગર’ પાશ્ચિકનો આરંભ થયો. પછીથી એ માસિક સ્વરૂપે ‘વિદ્યાનગર’ નામે પ્રગટ થતું રહ્યું. | વિ | નામે એનો ત્રીજો અવતાર થયો ત્યારથી વર્તમાન અધ્યક્ષ ડૉ. સી.એલ.પટેલની નિસ્ખત અને ઉદારતાના ફળસ્વરૂપે તે નવપલ્લવિત થયું, અને ઈ.સ. ૧૯૮૮ થી નિયમિતપણે ‘વિ-વિદ્યાનગર’ એ નામથી પ્રકાશિત થતું રહ્યું છે.

વિ-વિદ્યાનગર ચારુતર વિદ્યામંડળ પ્રકાશન

ઓગસ્ટ ૨૦૧૨
વર્ષ : ૧૪ અંક : ૮
(સળંગ અંક ૪૮૦)

ISSN 0976 - 9809 V-Vidyanagar

उत्तिष्ठ जाग्रत प्राप्य वरान् निबोधत ।
क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया
दुर्ग पथस् तत् कवयो वदन्ति ॥

કઠોપનિષદ : ૧.૩.૧૪

ઊઠો, જાગો અને શ્રેષ્ઠ પુરુષોને પ્રાપ્ત કરી એમની પાસેથી જ્ઞાન મેળવી લો. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે જે રીતે અસ્ત્રાની તીક્ષ્ણ ધાર પર ચાલવું કઠણ છે, તેવી રીતે આ વિકટ માર્ગ પર ચાલવું કઠણ છે.

વિ-વિદ્યાનગર

‘વિ-વિદ્યાનગર’ ચારુતર વિદ્યામંડળની
વેબસાઈટ

www.ecvm.net

પર મૂકવામાં આવે છે. દેશ-વિદેશના
વાચકોને પ્રતિભાવ જણાવવા વિનંતી.

આ માસની કાવ્યકણિકા

‘બિરહમાં બાઢ લાયો!
રે આજ આપાઢ આયો!’

• નિરંજન ભગત

- ॥ અધ્યક્ષસ્થાનેથી ॥ આઝાદી અને એના ઘડવૈયાઓનું ઋણ
★ ડૉ.સી.એલ.પટેલ
- ॥ પ્રાથમ્ય ॥ દ્રવ્ય સંરચના અને હિગ્ગ બોઝોન ★ પ્રિ. આર.પી. પટેલ / 1
- ॥ આપણો વારસો અને વૈભવ ॥ પદ્ય વિભાગ ॥ ★ ચંદ્રકાન્ત શેઠ, રમેશ પારેખ, ઉમાશંકર જોશી, શેખાદમ આભુવાલા, હરિકૃષ્ણ પાઠક / 3
- ॥ ગદ્ય વિભાગ ॥ તેષાં દિક્ષુ ★ ભોળાભાઈ પટેલ / 4
- ॥ નવાં કાવ્યો ॥ ★ બી.એમ. ગજેરા, નીરજ મહેતા, મંગળ રાવળ ‘સ્નેહાતુર’, સાહિલ, ગૌતમ વકાણી, જિગર જોષી ‘પ્રેમ’ / 5
- ॥ લઘુકથા ॥ રીના ★ સ્વજીભાઈ કાયા / 7
- ॥ લઘુકથા ॥ ભાગ્યશાળી!! / ★ હરિત પંડ્યા / 8
- ॥ નવલિકા ॥ જમણો હાથ ★ સતીશ વૈષ્ણવ / 9
- ॥ પ્રેરણાનાં પુષ્પો ॥ કપ કે કોફી ★ જયોતીન્ પટેલ / 15
- ॥ લઘુનવલ ॥ ફૂલ વિનાની વેલ ★ કિરીટ ગોસ્વામી / 16
- ॥ વ્યંગ્ય ॥ મુક્તક યાને ભોજન પહેલાંનો સૂપ ★ વિનોદ ગાંધી / 19
- ॥ ચિંતન ॥ સૃષ્ટિની રચનાનો આલેખ ★ મધુભાઈ ઠાકર / 22
- ॥ અભ્યાસ ॥ ક-મને અવતારાયેલા પીડિતોની કથા: કર્ણલોક ★ બાબુ પટેલ / 23
- ॥ રમન્તે તત્ર દેવતા ॥ માતા ★ પારુલદીના દોશી / 25
- ॥ રમતજગત ॥ વિમ્બલડન – ૨૦૧૨ હાઈલાઈટ્સ ★ પી. ડી. શર્મા / 27

આઝાદી અને એના ઘડવૈયાઓનું ઋણ

ભારત દેશમાં કોઈ દુશ્મન તરીકે આવ્યો હોય કે મિત્ર તરીકે આવ્યો હોય, પરંતુ હંમેશાં આ દેશે સૌને આવકાર આપ્યો છે. તેની પ્રજા સાથે હળીમળીને રહેનારને પોતાના ગણ્યા છે. આપણું કમનસીબ છે કે આ દેશમાં ઘણાબધા આવ્યા પણ કેટલાક ફક્ત દેશના દુશ્મન બનીને આવ્યા. આ રીતે જુદા જુદા સ્તરે જુદી જુદી જગ્યાએથી અહીં ચઢાઈઓ થઈ. એ જોતાં આ દેશમાં કેટલાક મિત્રભાવે નહીં પણ લૂંટના ઈરાદાથી આવ્યા. મુઘલો પણ બહારથી આવ્યા અને આ દેશમાં લાંબા સમય સુધી શાસન ચલાવી શક્યા, છતાં, ૧૮૫૭માં મુઘલ સામ્રાજ્યના છેલ્લા સમ્રાટ બહાદુરશાહ ઝફર જ્યારે ગાદી પર હતા ત્યારે અંગ્રેજો સામે લડત ચલાવવામાં દેશની પ્રજાએ ખત્મેખત્મો મિલાવીને તેમને સહકાર આપ્યો હતો. મુઘલ બાદશાહો આ દેશના જ હોય તેવું પ્રજાએ ગણ્યું હતું.

આઝાદીના સંગ્રામની વાત કરીએ તો ૧૮૫૭ની ક્રાંતિ આઝાદીના સંગ્રામનું પ્રથમ ચરણ કહી શકીએ. એ વખતે કેટલાય ક્ષત્રિય યોદ્ધાઓ અંગ્રેજો સામે લડતાં લડતાં ખપ્યા. કેટલાય દેશી રાજાઓએ પોતાનાં રાજ ગુમાવ્યાં. પરંતુ આ એક ચિનગારી ભારતને ગુલામીની બેડીઓમાંથી મુક્ત કરવા માટે પૂરતી હતી. ત્યારપછી આઝાદીના સંગ્રામમાં આ દેશના આઝાદીના ઘડવૈયા ચાહે ગોખલે હોય કે ટિળક હોય, કે પછી મહાત્મા ગાંધી હોય; સૌની એક જ નેમ હતી કે આપણે હવે ગુલામ રહેવું નથી. આપણા દેશમાં આપણે સ્વશાસન ચલાવી શકીએ તેમ છીએ અને સ્વશાસનથી દેશનો વિકાસ કરી શકીએ છીએ તેવું ખમીર ભારતની પ્રજામાં ઊભું કરવા, તેઓ કૃતસંકલ્પ હતાં. ગોખલે અને તેમના પછી લોકમાન્ય ટિળક અને ગાંધીજી પોતપોતાના વિચારો મુજબ દેશની પ્રજામાં આઝાદી શું છે, અને ગુલામીમાંથી બહાર આવવા માટે આપણે બધાએ સંગઠિત થઈને શું કરવું જોઈએ, એ અંગે જાગૃતિ લાવ્યા.

છેક ૧૮૫૭ પછી ખરો સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ તો ગોખલે અને ટિળકજીના સમયમાં શરૂ થયો અને ગાંધીજીના સમયમાં એ પૂરો થયો. આ દેશની એવી કમનસીબી છે કે જે કોઈ નેતૃત્વ પૂરું પાડનાર હોય તેમાં પણ વિશ્વાસ મૂકવાને બદલે પોતાના મનની અસરો દૂર કરવા માટે પોતાના જ માણસોને મારવા સુધીનું કાર્ય થયું છે. ગાંધીજીની હત્યામાં આવું જોવા મળ્યું. જોકે ઉપરોક્ત ત્રણેય મહાન નેતાઓના જુદા જુદા તબક્કાના આઝાદીના સંગ્રામમાં આપણે જોઈ શક્યા કે આ દેશની પ્રજા ખમીરવંતી છે. જ્યારે પણ આ દેશને માથે કોઈ આફત આવે ત્યારે સૌ કોઈ સંગઠિત થઈને સામનો કરી શકીએ એવો માહોલ રચાતો રહ્યો છે.

એક સમય એવો હતો કે યાજ્ઞક્યે અસંગઠિત અને નિરાશ પ્રજાને દોરવણી આપી તે વખતના જુલમી રાજાઓની ગુલામીમાંથી પ્રજાને સ્વતંત્રતા બક્ષેલી. એ જ રીતે ગાંધીજીના સત્યાગ્રહ મારફતના સ્વતંત્રતા સંગ્રામમાં દેશે જે સંગઠિત સંઘર્ષ કર્યો તેનાથી આપણા દેશને મળેલા અહિંસા અને સત્યના મહામૂલા વારસાના આદર્શને માર્ગે આપણે ગુલામીમાંથી સ્વતંત્ર થયા.

આજે તો આપણે આઝાદીના સંગ્રામ પછીના ઘટનાક્રમનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણું મસ્તક શરમથી ઝૂકી જાય છે. છેક ૧૯૪૭ પછી આપણે અનુભવતા રહ્યા છીએ કે જે નેતાઓ અને લોકોની મારફતે આઝાદીનો સંગ્રામ લડાયો એ પછી મૂલ્યોનો હાસ થતો રહ્યો. કોંગ્રેસની વાત કરીએ તો આઝાદી બાદ ગાંધીજીએ આદેશ આપ્યો હતો કે આપણે જે માટે લડ્યા તે ધ્યેય આપણે પ્રાપ્ત કર્યું છે. આઝાદીનાં મીઠાં ફળ પ્રજા સુધી પહોંચાડવાં હોય તો આપણે ગામે ગામ પહોંચી જવું જોઈએ અને ગ્રામ્ય પ્રજા આઝાદી બાદ પોતાની ફરજો અને વિકાસ માટે સભાનતા કેળવે તે માટે સભાનતા અને જાગૃતિ લાવવામાં જોડાઈ જાવ. ગાંધીજીના આ આદેશને કેટલાક સેવાભાવી આગેવાનોએ ભેખ લઈને પાળ્યો પણ ખરો. દેશનો વહીવટ કરવા માટે અમુક યુનંદા રાજકીય નેતાઓને તેમણે રાજકારણમાં જવા પ્રેર્યા. ૧૯૫૨ સુધી આ નેતાઓએ દેશનો સુચારુ વહીવટ કર્યો. એ પછી એમના વારસદારોએ આ દેશની પ્રજા માટે સેવા અને સમર્પણને બદલે સ્વાર્થ સાધવા માંડ્યો. પંચવર્ષીય યોજનાઓનાં નાણાં પ્રજાહિત માટે વાપરવાને બદલે પોતાના સ્વાર્થ માટે વગે કરવાની સગવડ ૧૯૫૨ પછી શરૂ થઈ. કેટલાંક સારાં કામ કરનારાઓ હંમેશાં સારાં કામ તરફ જ વળે, પણ આવાં ખોટાં કામો કરવા માટે જે નેતાઓએ કુશળતા પ્રાપ્ત કરી હતી; તેમનાં સંતાનો-વારસદારોએ આ દેશને એટલી હદે લૂંટ્યો કે ગરીબો વધુ ગરીબ બન્યા અને પૈસાદાર વધુ પૈસાદાર થયા. તેઓએ પોતાના વહીવટમાંથી નાણાં ઊભાં કરીને વગે કર્યા છે તેના આંકડા આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે દિલ હયમચી જાય છે કે શું આને માટે લાખો લોકો આઝાદીના સંગ્રામમાં ખપી ગયા હતા ? આજકાલ તો આવા ભ્રષ્ટાચારીઓને કોઈ ક્ષોભ રહ્યો નથી. ભારતની રૂપિયા ૨૪ હજાર કરોડ જેટલી રકમ વિદેશી બેંકોમાં જમા છે. જો કે આ આંકડા વિશે મતમતાંતર પ્રવર્તે છે. આજે તો પરદેશની આવી બેંકો કાળું નાણું એટલું બધું સંગ્રહે છે કે આપણી એક પંચવર્ષીય યોજના પૂરી કરી શકાય. પરદેશમાં વગર વપરાયેલાં આ નાણાં પડ્યાં છે. સરકાર પણ આવું નાણું દેશમાં લાવવામાં ઉદાસીનતા સેવે છે. હવે તો કોઈ ગોખલે, ટિળક કે ગાંધીજી પેદા થાય તો જ આ દેશને બચાવી શકાય. બાકી તો દેશ ભગવાન ભરોસે ચાલે છે.

(૧૧ જુલાઈ ૨૦૧૨)

શ.એન.પટેલ

// પ્રાથમ્ય //

દ્રવ્ય સંરચના અને હિગ્ઝ બોઝોન

પ્રિ. આર.પી. પટેલ

[ચારુતર વિદ્યામંડળ (સીવીએમ)ની પ્રથમ કોલેજ વિદ્યલભાઈ પટેલ મહાવિદ્યાલયના આચાર્ય તરીકે ૧૯૯૦માં નિવૃત્ત થયેલા પ્રિ. આર. પી. પટેલ અત્યારે સીવીએમના માનદ મંત્રી તરીકે સેવાઓ આપી રહ્યા છે. ભૌતિકશાસ્ત્રના જ્ઞાતા એવા શ્રી રાવજીભાઈ સરળ શૈલી અને ગુજરાતીમાં વૈશ્વિક વૈજ્ઞાનિક ઘટનાક્રમને રજૂ કરીને જનસામાન્યમાં વૈજ્ઞાનિક ઘટનાઓને પ્રચલિત બનાવવા સહભાગી બન્યા છે.]

જે આ સુંદર વિશ્વની ઉત્પત્તિનો વચાર કરે છે, તે આ પૃથ્વી પર જીવતો મનુષ્ય છે. માટે સૌપ્રથમ પૃથ્વી વિશે અને પછી વિશ્વ વિશે આવે.

મનુષ્યને પાંચ ઈન્દ્રિય છે અને તેની મર્યાદાઓ છે. આ ઈન્દ્રિયોમાં આંખ કેવળ દૃશ્ય વિશ્વને જોઈ શકે છે. અદૃશ્ય વિશ્વને નહીં. આ લેખના બે ભાગમાં પૂર્વાર્ધ દૃશ્ય વિશ્વ છે અને ઉત્તરાર્ધ અદૃશ્ય વિશ્વ છે. પૂર્વાર્ધમાંથી ઉત્તરાર્ધમાં જવાનું આ વર્ણન છે.

પૂર્વાર્ધ: દૃશ્ય વિશ્વ અંગે અનેક વર્ણન થયાં છે. તેમાં એક માન્યતા હતી કે આ વિશ્વ ઈસ્કવરે માણસ માટે સર્જ્યું છે. આને કારણે પૃથ્વી પરનો મનુષ્ય સૂર્યની ગતિ પૃથ્વી આસપાસ છે એમ આંખથી જોઈ શકે માટે માન્યું કે પૃથ્વી આ વિશ્વનું કેન્દ્ર છે અને આંખથી જે જોઈ શકાય છે તે સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો, તારાઓ પૃથ્વીની આસપાસ ફરે છે, જે સાચું નથી.

કોપરનિક્સ (૧૪૭૩-૧૫૪૩) આ મતથી વિરુદ્ધ મત સાબિતીઓ સાથે તેના ૧૫૪૩માં — on revolutions of the Heavenly spheresમાં પ્રકાશિત પુસ્તકમાં લખી ગયો હતો. આમાં તેણે પ્રસ્થાપિત કર્યું કે આ દૃશ્ય વિશ્વનું કેન્દ્ર પૃથ્વી નથી પરંતુ સૂર્ય કેન્દ્રસ્થાને છે અને પૃથ્વી સૂર્યની આસપાસ ફરે છે. સાથે પૃથ્વી પોતાની ધરીની આસપાસ ફરે છે. એ ‘સ્પીન’ કહેવાય.

ગેલિલિયો (૧૫૬૪-૧૬૪૨)એ કહ્યું કે પૃથ્વી મારા પગ નીચે ગોળ ફરે છે. તે કોપરનિક્સની થીઅરીમાં માનતો હતો માટે આવું બોલવાથી જેલમાં પૂરવામાં આવ્યો હતો અને જેલમાં જ ૧૬૪૨માં અવસાન પામ્યો.

આ જ વર્ષ ૧૬૪૨માં ન્યૂટન (૧૬૪૨-૧૭૨૭)નો જન્મ થયો! કોપરનિક્સ, ટાઈકો બ્રાહે વિગેરેનાં અવલોકનોનો ઉપયોગ કરી કેપલરે (૧૫૭૧-૧૬૩૦) ગ્રહોની સૂર્યની આસપાસની ગતિના ત્રણ નિયમ ૧૬૦૯માં આપ્યા: (૧) સર્વ ગ્રહો સૂર્યની આસપાસ લંબગોળ કક્ષામાં ગતિ કરે છે,

(૨) સૂર્ય અને ગ્રહને જોડતી રેખા સરખા સમય અંતરાલોમાં સરખાં ક્ષેત્રફળ કાપે છે, (૩) સૂર્ય અને ગ્રહ વચ્ચેના સરેરાશ અંતરનો ઘન અને તેના કક્ષીય આવર્તકાળના વર્ગનો ગુણોત્તર બધા ગ્રહો માટે એક સરખો છે.

આ નિયમો ગ્રહો કેવી રીતે સૂર્ય આસપાસ પરિભ્રમણ કરે છે તે દર્શાવે છે.

પરંતુ શાથી આ રીતે ફરે છે તેનો જવાબ ન્યૂટને શોધ્યો. ગ્રહોને સૂર્યની આસપાસ લગભગ વર્તુળ કક્ષામાં ફેરવવા જે બળ જરૂરી છે તે જ બળ તેના ભાગના સફરજનને પૃથ્વી તરફ ખેંચતું હોવું જોઈએ. આ બળને તેણે ગુરુત્વાકર્ષણનું બળ કહ્યું. વળી એમ પણ સાબિત કર્યું કે વિશ્વમાંના કોઈપણ બે દ્રવ્યમાન વચ્ચે લાગુ પડે છે.

આ બધી શોધખોળો વર્ષ ૧૬૦૦ સુધી થઈ ગયેલ છે. આ સમય દરમિયાન દૃશ્ય વિશ્વ — ખાસ કરીને પૃથ્વીમાં — રહેલાં અનેક દ્રવ્યોની શોધો થઈ છે. વળી એમ પણ શોધાયું હતું કે કેટલાંક દ્રવ્યો નરી આંખે જથ્થો હોય ત્યારે જોઈ શકાય છે. દા.ત. તાંબુ, લોખંડ, એલ્યુમિનિયમ વગેરે.

જ્યારે કેટલાંક નરી આંખે જોઈ શકાતાં નથી, દા.ત. હાઈડ્રોજન, ઓક્સિજન, હિલિયમ, નિયોન — વાયુરૂપમાં હોવાથી.

આ બધાં જ દ્રવ્યો મૂળતત્ત્વોનાં બનેલાં છે એવું પણ સાબિત થઈ ગયું હતું. આ પદાર્થો નાના અદૃશ્ય કણો — એટમ (પરમાણુ)ના બનેલા છે એમ પણ સાબિત થઈ ગયું હતું અને તેમને ગોઠવવાથી મૂળ તત્ત્વોની આવર્ત સારણી મળે છે.

બે પિંડ વચ્ચે લાગુ પડતું ગુરુત્વાકર્ષણનું બળ F , બે પિંડનાં દ્રવ્યમાન M, m અને તેમની વચ્ચેના અંતરને જોડતો નિયમ $F = GMm/r^2$ ન્યૂટને શોધ્યો. આ બળ અનંત અંતર સુધી લાગતું બળ છે અને ખૂબ નાના માપનું, હંમેશાં આકર્ષણનું બળ છે. અંતર r બે પિંડના ગુરુત્વ કેન્દ્રો વચ્ચેનું અંતર છે.

ન્યૂટને ગતિના ત્રણ નિયમો આપ્યા છે. દ્રવ્ય અને તેનું માપ દ્રવ્યમાન m , ઝડપ, વેગ v , વેગમાન mv , પ્રવેગ a , m પર લાગતું બળ $F = ma$, લોલકની મદદથી પૃથ્વીના ગુરુત્વ બળથી ઉત્પન્ન થતો ગુરુત્વ પ્રવેગ g , એક પિંડના કેન્દ્રથી બીજું પિંડ h ઊંચાઈએ હોય ત્યારે ગુરુત્વ સ્થિતિ ઊર્જા mgh , વેગ v વાળા દ્રવ્યમાન m ને ગતિ જ ઊર્જા $\frac{1}{2}mv^2$, પિંડ પર બળ F અંતર x સુધી લાગે તો તેના પર થયેલું કાર્ય $w = Fx$ વિગેરેનાં સૂત્રો અને નિયમો આપ્યા. આ શાસ્ત્રમાં દ્રવ્યમાન અને ઊર્જા બે સ્વતંત્ર રાશિઓ ગણાય છે. આ

શાસ્ત્રને ન્યૂટનીય મિકેનિક્સ કહેવાય છે. તેમાં દિશા વિનાનાં દ્રવ્યમાન, ઝડપ, ઉર્જા વગેરે ભૌતિક રાશિઓ અદિશ (scalar) કહેવાય છે.

બળ જે પિંડ પર લાગે છે તેને તે વેગ અને પ્રવેગ આપે છે. માટે ગુરુત્વીય બળ ને કારણે પિંડમાં ગુરુત્વીય પ્રવેગ g ઉત્પન્ન થાય છે. પૃથ્વીના ગુરુત્વીય બળને કારણે દ્રવ્યમાન m ઊંચાઈ h ઉપર હોય તો તેની સ્થિતિ ઊર્જા mgh હોય છે. જે પડતું હોય ત્યારે ગુમાવેલી ઊર્જા જેટલી ગતિ જ ઊર્જા $\frac{1}{2}mv^2$ માં ફેરવાય છે.

દૃશ્ય દ્રવ્ય આ નિયમો અનુસરે છે.

પ્રકાશ પોતે અદૃશ્ય છે તેથી તેની અસરથી તેનું અસ્તિત્વ જાણી શકાય છે. દા.ત. પ્રકાશ આ લખાણ પર પડે તો જ તે વાંચી શકીએ છીએ. પ્રકાશ અને તેના નિયમો વિશે ન્યૂટને ઘણી જ શોધખોળો કરી. પ્રકાશ અદૃશ્ય કણોનો બનેલો છે એમ કહ્યું, જે ઘણા પ્રયોગોથી સાબિત થાય છે. પરંતુ કેટલાક પ્રયોગોથી સાબિત થાય છે કે પ્રકાશ તરંગો છે, જે કારણે પ્રકાશને જુદી જુદી તરંગ લંબાઈ λ છે.

ન્યૂટન પછીનાં વરસોમાં પ્રકાશ વિશેની જાણકારી માટે ઘણા પ્રયોગો થયા અને તેમાંથી પ્રકાશના વેગનું મૂલ્ય લગભગ 3×10^8 મીટર/સેકન્ડ મળ્યું.

ન્યૂટનીય મિકેનિક્સ પ્રમાણે પદાર્થના ઘન, પ્રવાહી અને વાયુના ગુણધર્મો સમાજાવાયા. અનેક યંત્રો બનાવવામાં આવ્યાં અને માનવ કલ્યાણ માટે ઉપયોગી થયાં. ઘન પદાર્થ માટે સ્ટેટિક્સ અને ડાયનેમિક્સ, પ્રવાહી માટે હાઈડ્રોસ્ટેટિક્સ અને હાઈડ્રોડાયનેમિક્સ, ઉષ્મા માટે થર્મોડાયનેમિક્સ, ડાલ્ટને દ્રવ્ય કણોનું બનેલું છે એમ સમજાવ્યું, વાયુથી થતું દબાણ ઉષ્ણતામાન, પરમશૂન્ય વગેરે અનેક અનેક સત્યો, સાબિતિઓ આ મેકેનિક્સથી મળ્યાં.

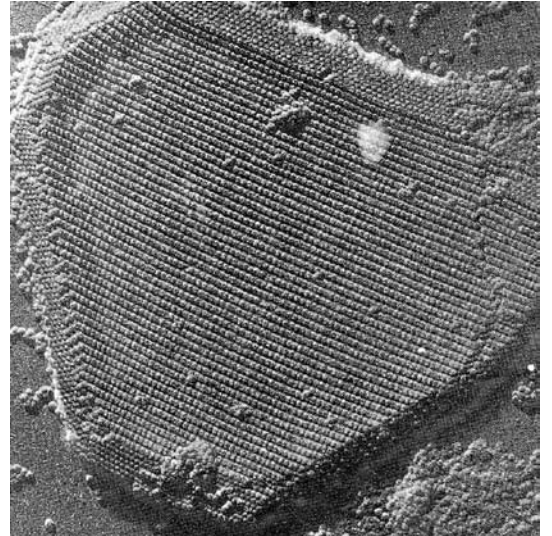
હવે વાત કરીએ પ્રકાશ વિશે. ન્યૂટનવાદ પ્રમાણે પ્રકાશ કણો તરીકે ગતિ કરે છે જ્યારે હાઈજેનવાદ પ્રમાણે તે તરંગો તરીકે ગતિ કરે છે. વર્ષ ૧૯૦૦ અગાઉ ચુંબક અને ચુંબકીયક્ષેત્ર તથા વિદ્યુત, વિદ્યુતક્ષેત્ર વિશે ઘણી શોધખોળો થઈ હતી. આ બે ક્ષેત્ર અલગ છે એમ માનવામાં આવતું હતું. તે સમયે મેક્સવેલે વીજ ચુંબકીયક્ષેત્ર અને વીજ ચુંબકીય તરંગોની ધારણા કરી. આ તરંગોનો વેગ પ્રકાશના વેગ જેટલો છે તેમ સિદ્ધ કર્યું. અનેક સાધનો આ વીજ ચુંબકીય તરંગોનો ઉપયોગ કરતાં બનાવાયાં છે — રેડિયો, રિમોટ, વગેરે. એડિસને લાઈટ બલ્બ પૂર્ણ કરેલ.

આ જ સમયે જે.જે. થોમ્સને (૧૮૫૬-૧૯૪૦) અતિ અલ્પ વાયુમાં વીજયભારને પસાર કરી ૧૮૯૭માં ઈલેક્ટ્રોન શોધ્યું. આજે આપણે ઘરમાં લાઈટ-ટ્યૂબ, ટીવી વગેરે વાપરીએ છીએ તેમાં આ જ ઈલેક્ટ્રોન ગતિ કરે છે. આ જ ઈલેક્ટ્રોન ઢાલ સાથે ટકરાતાં x-કિરણો ઉત્પન્ન થાય છે. વીજપ્રવાહ ઈલેક્ટ્રોનની ગતિથી થાય છે. ઈલેક્ટ્રોન તેની

આસપાસ વીજબળ ક્ષેત્ર ઉત્પન્ન કરે છે. ઈલેક્ટ્રોન ગતિમાં હોય તો — એટલે કે વીજપ્રવાહ, તેની આસપાસ કોઈ બિંદુએ બદલાતા વીજક્ષેત્રને કારણે ચુંબકીય ક્ષેત્ર ઉત્પન્ન કરે છે. એ પણ સાબિત થયેલું છે કે બદલાતું ચુંબકીય ક્ષેત્ર વીજક્ષેત્ર ઉત્પન્ન કરે છે. આ જ આધારે મેક્સવેલનાં વીજ ચુંબકીય તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે. બે ક્ષેત્રો એકબીજા સાથે સંકળાયેલાં છે અને તે કારણે બે બળો — જે ખૂબ જ તીવ્ર હોય છે — વીજચુંબકીય બળક્ષેત્ર કહેવાયું.

આમ આ સમય સુધી બે વૈશ્વિક બળો — (૧) નબળું — weak — ગુરુત્વાકર્ષણનું બળ અને બળક્ષેત્ર અને (૨) વીજ ચુંબકીય બળ અને બળક્ષેત્ર છે એમ પ્રસ્થાપિત થયું હતું.

ઉત્તરાર્ધ: પૂર્વાર્ધમાં શોધખોળો થઈ તેમાં સિદ્ધ થયું કે દરેક પદાર્થ સૂક્ષ્મ અવિભાજ્ય કણો — એટમ —નો બનેલો છે. આ એટમ અતિ નાનું હોવાથી તે નરી આંખે અદૃશ્ય છે. દા.ત. વરાળ (વાયુ સ્વરૂપ), પૂર્વાર્ધમાં હાઈડ્રોજન, લિથિયમ, લિથિયમ, બેરિલિયમ, કાર્બન, નાઈટ્રોજન, ઓક્સિજન, નિયોન, પોટેશિયમ, કેલ્શિયમ, જેવાં ૧૦૦ કરતાં વધુ મૂળ તત્ત્વો શોધાયાં છે. આ દરેક એટમમાં ઈલેક્ટ્રોન છે. હાઈડ્રોજન એટમમાં ૧ ઈલેક્ટ્રોન, હીલીઅમમાં ૨ ઈલેક્ટ્રોન, લિથિયમમાં ૩ ઈલેક્ટ્રોન,... સોડિયમમાં ૧૧ ઈલેક્ટ્રોન.... લોખંડમાં ૨૬ ઈલેક્ટ્રોન... યુરેનિયમમાં ૯૨ ઈલેક્ટ્રોન... વગેરે છે, એવું ભૌતિકશાસ્ત્ર અને રસાયણશાસ્ત્ર વડે શોધાયું છે.

૩૭૫૦૦ ગણો એટમ

સૌથી નાનું એટમ હાઈડ્રોજનનું છે.કુદરતને સમમિતિ ગમે છે. માટે સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વી, ગ્રહો વગેરે ગોળાઓ છે તે આ બધાં જેનાથી બનેલાં છે તે એટમ પણ ગોળાઓ

અનુ. પાન નં. ૩૦ ઉપર....

क्यां छे मारो देश?

क्यां छे मारो देश? अर्ली माटीमां क्यां छे?
क्यां छे मारो देश? अर्ली मारामां क्यां छे?
क्यां छे अेना सूर्य अर्ली निर्मण नयनमां?
क्यां छे अेनां गगन अर्ली उरभर्या उयनमां?
अेनी मानस-प्रसन्नता अर्ली क्षुब्ध चित्त क्यां छे?

क्यां छे अेनां कमण अर्ली आ कूडा कणशमां?
क्यां अेनो सौ मंगण अर्ली आ रिक्त कणशमां?
अेना निर्मण जणनो सलज उछाण रक्तमां क्यां छे?

दंभोना दरबार, छणोनां छत्र, ભવાઈ ભૂषની;
निर्लज्ज नर्तन सत्तामदनां, જાળ રૂપાળી જૂઠની;
अे सौ कलभल वख्ये अेनो जीणो अवाज क्यां छे?

क्यां केसरिया आत्मवीरता, क्यां शीलनी श्वेतलता?
क्यां छवतरनी लीलाश ने क्यां धर्म-चक्र-गतिमयता?
यंत्रतंत्र ने यरल यले सौ; देश यालतो क्यां छे?

निर्भयतानी वणे न मुडी, सत ना आंभ अताडे;
अेकलपेटो स्वार्थ वकरतो ज्यां त्यां लाशां माडे;
अयरताअे कृपल उवामां प्राण देशनो क्यां छे?

लीलां पर्षो इरी जय ने थाय पीणां ते पणमां;
भेणसेणिया उवा अेवी अर्ली जण स्थण अने समयमां;
अे वख्ये ये अलिप्त अे मुज देश सायनो क्यां छे?

● चंद्रकान्त शेठ

जण जजरमान बनी जय

जे रीते उनाणे आंभो ने योमासे जण जजरमान बनी जय,
अे रीते पंभीना उडवाथी घरडुं आकाश पल जवान बनी जय.

पांढांओ माथा पर सूरजने लै-लै सोनेरी परभातियां गाय,
पंभी जे डण पर भोले तो आडुं टडुकानो ढगलो थई जय.

पान उपर आकण जे बेसे तो आडुं य आप्पुं धनवान बनी जय.

पाननी दुवारिकामां मूडी अेक कलरव लई पंभी सुदामो थई आवे,
अे टासे आडुं य पंभीने सामे श्रीकृष्णनो उमणको अतावे.

आ जेई पटराणीछ जेवी डणीओ य लागणीप्रधान बनी जय.

● रमेश पारेभ

‘भेद्यदर्शन’मांथी

आव्यो आव्यो ऋतु पलटतां आशब्दीनो अघाढ,
ने छाई रूढे हृदय पर को वेदना क्यांथी तीव्र?
ना कें चित्ते असुभ, सलसा तोय सोराय छव,
स्पर्श, प्राण, कविकुलगुरो, तारी छैया प्रसादी.

● उमाशंकर जेशी

शुं थशे?

इलोनुं शुं थशे अने फोरमनुं शुं थशे
ओ पानपर विचार के मोसमनुं शुं थशे.

दरियादिली छे दिलनी के पामे छे सौ जगा
जे दिल नहीं रहे तो पछी गमनुं शुं थशे.

हुं पाप ना करुं अे भरुं पल जरी विचार
गंगानुं शुं थशे अने जमजमनुं शुं थशे.

मारा विना कडो मने अेने संघरशे कोष
चित्ता नथी पुशीनी पल गमनुं शुं थशे.

निर्वाण छे कबूल पल अेक ज सवाल छे
पुशीओनुं शुं थशे अने मातमनुं शुं थशे.

यर्था करी रखो छुं सुरालयमां धर्मनी
मारा ने संतना आ समागमनुं शुं थशे.

अेनो विचार अेसे क्यो तो उशे जडर
कांटा अने गुलाबना संगमनुं शुं थशे.

यंयण हृदयने माटे आ वातावरण नथी
यूरोपमां रहे छे तो आदमनुं शुं थशे.

● शेभादम आधुवाला

शुं रे जेवुं?

पडणया जेवी आंभोथी
जेई जेईने शुं रे जेवुं?

आंसु अमथी अडवा जेवां
लडोई लडोईने शुं रे लडोवुं?

मथावटी कायमनी मेली
घोई घोईने शुं रे घोवुं?

अंतघडी ने मण्यां अंजवां
टोई टोईने शुं रे टोवुं?

सुभ-दुःभमां सरवाणे मींहुं
भोई भोईने शुं रे भोवुं?

अंजण भूट्यां, समणां तूट्यां
रोई रोईने शुं रे रोवुं?

● हरिकृष्ण पाठक

तेषां दिक्षु

‘तेषां दिक्षु प्रथितविदिशा...’

आ शब्दो पवनपावडी बनी जाय छे मारे माटे जाणे. अे पडेरी मन ठोडवा मांडे छे. ते दिशांमां मात्र विदिशा नथी, दशे दिशा छे... सात समुंदर तेरो नदी, पहाड पर्वत, नगर जनपद, जाड जंगल... पछी आवे मारुं नानुं गाम, जे गाममांथी हुं निवासिन पाभ्यो छुं — मारुं अे गाम.

मने हुंमेशां अेवुं थतुं रहुं छे के मारा अे गामना पादरमां थर्धने अेक नदी वडेती छेत तो केवुं सारुं! शैशव-कैशोर्य नदीने कांठे वीत्युं छेत, ऋतुअे ऋतुअे नदीने अवलनवल रुपमां जेठ छेत. कोठे क्यारेक पूछे छे, तमारा गामनी पासेथी कठे नदी जाय छे — तो उत्तरमां मात्र निसासो ज नभाथी जाय. हा, गामनी भागोणे तणाव छे, आंभा तणाव अने उनाणामां अे क्यारेक सुकाठे पण जाय. नदी नथी तो नथी, पण अेवुं थाय के भवे. पण मारुं गाम कोठे दुंगरानी तणेटीमां छेत तो केवुं! घरनी बहार नीकणीअे के दुंगरो साद पाउतो छेय. दुंगर उपर देरडी छेय. अे देरडी सुधी केडी जती छेय. अेकथासे यदी जठेअे. बहु मोटो पहाड नछि अेवो दुंगर छेय के लागे गाम अेनी हुंफुंमां सूठे रहुं छे, सोडमां संताठे रहुं छे, अंग्रेजमां ‘नेसल’ किया छे ने, अेम. पण सपाट भेतरो छे मात्र मारा अे गामनी यारे पास. बे त्रण नाना-मोटा टींभा छे. तेमां अेक गठियो टींभो छे. त्यां अेक वपडा नीये सापना मोटा राफडा छता. मे पण त्यां साप जेयेला. अे साप राफडा नीये दाटेला धनना यरुनी रभवाणी करता.

नदीय नथी. दुंगरो य नथी पण गामनी बहार नीकणतां कोठे गाढ जंगल शरु थर्धे जतुं छेत तो केवुं सारुं! अडाबीड जंगल. नानी-मोटी केडीअो अंदर दूर-दूर लठे जती छेय. तेमां जंगली प्राणी छेय. कयांक वखे सरोवर छेय. नानपणमां प्रेमानंदनी कविता लणतां लणतां जंगलनुं जे वर्णन वांचेवुं — पेळी ‘वैदर्भी वनमां वलवले’ वाणी कवितामां — तेनाथी जंगलनी कल्पना करेली. हा, अेवुं जंगल नथी. अेक मोटुं गोयर गामने उगमण छे, रायण अने बावण छे. पडेलां बहु वपडा छता, हवे नथी. हवे अे गोयर वखे थर्धने अेक पाकी सडक जाय छे.

नदीय नथी, दुंगरेय नथी अने जंगल पण. अे अभावा तो भरो, पण मारा अे गाम विशे कशुक काव्यात्मक पण ना मणे. कशुंय असाधारणत्व नही. भागोणे पाणिया जेवुं य नही, गामने जाणे लांभो — टूको ठितिहासेय नथी. गाम

जूनुं तो लागे छे. पडेलां ज्यां घरो छतां, त्यां हवे भेतरो छे. गामने ओतरादे जे काणीमा छतां ते लगभग दण्डादी शेरीअो वखे आवी गयां छे. अमारुं घर त्यां आवेवुं छे...

• • •

धीमे धीमे गामनी सीममांथी बहार नीकणवा मण्युं. नदीअो जेवा मणी, नगर जेवा मण्यो. उत्तर भारतनी यात्राअे तो जाणे बधी बंध दिशाअोनां द्वार अेकाअेक भोली दीयां. तेषां दिक्षु... नदी जेठे तो गंगा, पहाड जेयो तो हिमालय, नगर जेयुं तो दिल्ली. चित्तोड अने उदुपुर, नाथद्वारा अने अेकलिंगज, हरद्वार अने ऋषीकेश, गोकुण अने वृन्दावन, हडेराहन अने मसूरी, आग्रा अने जयपुर.

तक मणती गठे, तेम तेम नानां-मोटां भ्रमणो थतां गयां. अनेक नदीअो जेठे. काश्मीरनी जेलम अने छेक दक्षिणनी कावेरी, गंगा, यमुना अने ब्रह्मपुत्र. ब्रह्मपुत्रने किनारे तो सतत बार दिवस रवो. तेमांय त्रिभुगढनो ब्रह्मपुत्र तो रिवरयू डोटलनी बारी बहार ज वडी जाय. गुवाहाटीमां य ओसरीमां बेठां बेठां तेनां दर्शन थाय. अनेक पहाडो जेया. उत्तर अने पूर्व हिमालय, अरवल्ली अने विंध्य, अनेक अरण्यो जेयां. केटलांय नगरोमां सूर्योदय अने सूर्यास्त जेया. केटलाय समुद्रतटोनां भोजनी मस्ती जेठे. रांभोनी ‘ड्रुंकनबोट’नी जेम तेमना पर ठोछण्यो छुं...

पण बधे फरीने घणी वार हुं मारा पेला गामनी भागोणे पळोयुं छुं. जाणे आभा ब्रह्मांडमां फरीने त्यां ठोभो रहुं छुं. नाना छता अने निशाणमां लणता त्यारे योपडी पर नामनी साथे आपुं सरनामुं लणतां. आपुं अेटले? नाम, पितानुं नाम, दादानुं नाम, पछी अटक; पछी शेरी, मडोल्लो, गाम; पछी तालुको, जिल्लो, राज्य. पछी लणीअे देश — हिन्दुस्तान, पंड — अेशिया पछी पृथ्वी अने छेलेवे आवे ब्रह्मांड. हवे ठोलेटे कमे बधुं वटावी गामनी भागोणे...

पण त्यां जाळुं रडेवानुं थतुं ज नथी. पेला गजरामारुनी जेम बापना गाममांथी निवासिन पाभ्यो छुं. स्वेच्छया. मडानगरना मार्गो पर उनाणानी कोठे अपोरे यालतां यालतां अे निवासिननो बोध तीव्र थर्धे आव्यो छे. पण संसारनुं रोजबरोजनुं काम बधां साथे जेडी दे छे. वणी पाणे सणको ठोपडे छे — हेथा नय, हेथा नय...

त्यारे मन ‘तेषां दिक्षु’नी पवनपावडी पडेरी ले छे.

(गुजरातना अग्रणी साहित्यकार, प्रवासलेखक स्व. डॉ. भोणाभाठे पडेलना
निबंधसंग्रह ‘विदिशा’मांथी ‘तेषां दिक्षु’ निबंधमांथी संकलित अंशो.)

કાવ્ય

બી.એમ. ગજેરા

કહી કેમ કરી અંતરમાં ઉતરીને જોઈએ.
નાપ કેમ કરી અંતરથી અંતરનું લઈએ.

કાજળ બન્યા તો તમે આંખમાં સમાવ્યા,
અમારી યાદમાં તમે આંસુ વહાવ્યા,
દડ દડ દડ આંસુમાં વહેતા થઈ જઈએ... કહો.

અમે ઠંડા પવનનું ઝોકું થઈ આવ્યા,
હૈયાની ભીતરમાં તમે શ્વાસમાં સમાવ્યા,
ઘગઘગતા નિસાસે પછી વાતા થઈ જઈએ... કહો.

ફૂલડું બન્યા તો તમે લટમાં સજાવ્યા,
સૌંદર્ય જોઈ સૌંદર્ય તમને વધાવ્યા,
તગતગતી આંખે અમે જોતા રહી જઈએ... કહો.

માટી થઈ આપના ફળિયાની આવ્યા,
હૈયા પર આપના પગલાં ત્રોફાવ્યા,
બળબળતા તાપમાં અમે બળતા રહી જઈએ... કહો.

(તત્ત્વજ્ઞાન વિભાગ, નવિની-અરવિંદ આર્ટ્સ કોલેજ,
વલ્લભ વિદ્યાનગર)

ગીત

નીરજ મહેતા

અહીં ક્યાં છે કેં વિસ્મયવછોયું?

તાજ વરસાદ પછી બાવળના કાંટા પર

જળાંબિદુ ઊગેલું જોયું.

મોરલાં ને દૈયડના ટોંકાઓ ઊડીને આવ્યાં ને કાન નીચે બેઠાં
પગલાં ચિંકારાના જોતાં ક્યાં પહોંચ્યા એ નજરુંને નો'તા'ર્યા નેઠાં
જંગલની કેડીએ ઊગેલા કૂબાના ફૂલો પર અંતર આ મોઢું
અહીં ક્યાં છે કેં વિસ્મયવછોયું?

ખાટાં ને તૂરાં કરેળાંનો સ્વાદ ફરી જીભ ઉપર ઓચિંતો ઊગ્યો
આંખોની ડાળ ફરી બેઠા પતરંગા ને જીવ ફરી જંગલમાં પૂચ્યો
કારણમાં એવું કે અમથું આ ઘાસ જરી જોયું ને દેહભાન ખોયું
અહીં ક્યાં છે કેં વિસ્મયવછોયું?

(૧૦૨, આશિયાના એપાર્ટમેન્ટ્સ, ૨-વૈશાલીનગર,
એચ.એન. શુક્લા કોલેજ સામે, રૈયા રોડ, રાજકોટ - ૩૬૦
૦૦૭. મો.: ૯૯૯૮૮૫૪૯૨)

પંખીની પાંખોએ...

મંગળ રાવળ 'સ્નેહાતુર'

પંખીની પાંખોએ છેડો ફાડ્યો કે એવું સરનામે સંકેલ્યું નામ,
ખાલીખમ ખોરડાની ભીતર ખખડે છે હવે ખાલી ખાલી જ બધા ઠામ!
વરસોથી થીજેલી ચોપાનિયે ચીસ એક

માગે અતિત કેરી રીત;

શબ્દોની બારસાખ ચૂકીને બારણે

ઉલેચે અંકાશી મીત!

ખંતીલા દરિયાનો ખૂટ્યો વરસાદ અને માછલાંઓ બોલ્યાં - હે રામ!
પંખીની પાંખોએ છેડો ફાડ્યો કે એવું સરનામે સંકેલ્યું નામ.

મોસમના કૂવાને વાગેલા ધાવ અને

બેડલિયે દંન બેઠા કાળા;

પછીતના પોટલાએ બાંધે રીસ ઉઠી

ઢંઢેળે દૂરના ઉચાળા!

વેળા-વેળાની છાંય મારગને પૂછતી બતાવો કોઈ તો મુકામ!
પંખીની પાંખોએ છેડો ફાડ્યો કે એવું સરનામે સંકેલ્યું નામ.

(સર્વોદય આશ્રમ, સુલાણી, તા. દાંતા, જિ. બનાસકાંઠા,
પીન: ૩૮૫ ૧૧૦. મો.: ૯૭૨૭૫૮૭૭૧૦)

ગઝલ

સાહિલ

ચાંદની રાતનાં નેજા તળે બળતાં જઈએ,
આંખમાં આંખ પરોવીને પીગળતાં જઈએ.

ચાલ માણસ છીએનો જગનો પુરાવો દઈએ,
ઢાળ ના હોવા છતાં આપણે ઢળતાં જઈએ.

સ્મિતનો આપણે પણ સ્મિતથી ઉત્તર દેવા,
શ્રાવણી સાંજની ઝરમરમાં પલળતાં જઈએ.

ખૂબ સંવાદ કર્યો એમનાં પદો સાથે,
જાત સાથેય ઘડી-બે-ઘડી હળતાં જઈએ.

એમની શેરી નથી આવતી રસ્તામાં પણ
નીકળ્યાં છીએ તો મનમાં થયું મળતાં જઈએ.

શક્યતા છે કે ફરી થઈ જવાયે લીલાછમ,
પીળાં પર્ણોના પનારે પડી પળતાં જઈએ.

ઊંબરા-બહાર ભરું ડગલું ને થાયે 'સાહિલ',
ઘર તરફ એમના હે જીવ! નીકળતાં જઈએ.

(નીશા, ૩/૧૫, દયાનંદનગર, રાજકોટ - ૩૬૦ ૦૦૨)

તારણ મળે છે.

ગૌતમ વકાણી

સ્વપ્નમાં આવી કદી ફાગણ મળે છે,
રંગબેરંગી પછી કારણ મળે છે.
ભૂલવા કાજે પ્રયત્નો આદરું છું,
કંઈક યાદોની મને થાપણ મળે છે.
બેફિકર હું મસ્ત થઈ જ્યારે ફરું છું,
કંઈ સમસ્યાના મને તારણ મળે છે.
હરકદમ સ્નેહીજનો સામે મળે છે,
ના કદી રસ્તે મને સાજણ મળે છે.
વ્યર્થ સઘળી આવડત થઈ જાય છે, જ્યાં
સાવ લૂંટાયા પછી ડહાપણ મળે છે.

(ઓફિસર ક્વાર્ટર, મત્યોદ્યોગ કચેરી કમ્પાઉન્ડ, બોરસદ રોડ,
સેન્ટ્રલ વેર-હાઉસ સામે, આણંદ. મો. ૯૪૨૭૧૭૮૭૨૧)

ઉઘાડપણું

જિગર જોષી 'પ્રેમ'

ટકોરા વાગે છે, ખૂલતું નથી — કમાડપણું!
નજરના ભાગ્યમાં સાચે નથી — ઉઘાડપણું.
શહેરમાં આવ્યા પછીની કથા વિશે શું કહું?
ગુમાવ્યું ટહુકાપણું તેં ને મેં આ જાડપણું!
નદી સ્વરૂપે બધી નમ્રતા વહી ચાલી,
રહ્યું છે બાકી ફક્ત આપણામાં પ્હાડપણું!
'જિગર' ઝરૂપે હવે કોઈ ગમતો ચ્હેરો નથી,
ભૂલી ગયો છે પવન પણ એ છેડણાડપણું...

(૫૯, ગંગોત્રી પાર્ક, યુનિવર્સિટી રોડ, રાજકોટ — ૫.
મો. ૯૯૨૫૧૫૭૪૭૫)

લેખ સામગ્રી અને ગ્રંથાવલોકન

ચારુતર વિદ્યામંડળના પ્રતિષ્ઠિત મુખપત્ર
'વિ-વિદ્યાનગર' માટે લેખસામગ્રી સહિતની મૌલિક
રચનાઓ તંત્રીશ્રીના સરનામે પાઠવવા સાહિત્ય-
સાહિત્યેતર ક્ષેત્રના કલમકશો અને સંશોધકોને
ભાવભીનું ઈજન છે. આપને ખાસ વિનંતી એ
કરવાની કે આપની અન્યત્ર પ્રકાશિત ના થયેલી
અથવા ના પાઠવેલી મૌલિક કૃતિનું મૂળ લખાણ જ
પાઠવવું અથવા ટાઈપ થયેલી નકલ હોય તો તેની
સાથે સાથે પત્રનોંધમાં 'વિ-વિદ્યાનગરને પાઠવેલી
કૃતિ/લેખ અન્ય કોઈ સામયિક/પ્રકાશનમાં પ્રકાશિત
થયેલી નથી' એવી બાંહેધરીની નોંધ અચૂક મૂકવી.
આ સિવાયની લેખ/કૃતિ કે અન્ય સામગ્રી પ્રકાશન
માટે સ્વીકારવામાં નહીં આવે. 'વિ-વિદ્યાનગર'માં
ગ્રંથાવલોકન ઈચ્છુક પ્રકાશકો-સર્જકોએ નવપ્રકાશિત
ગ્રંથની બે નકલ તંત્રીના નામે પાઠવવી અનિવાર્ય છે.

વાચક પ્રતિભાવ

'વિ-વિદ્યાનગર' સામયિક હવે ચારુતર
વિદ્યામંડળની વેબસાઈટ www.ecvm.net
પર જાન્યુઆરી-૨૦૧૦થી મૂકાય છે. સામયિકના
ગ્રાહકો-વાંચકોના પ્રતિભાવો, સૂચનો અને અન્ય
પ્રકાશનયોગ્ય સામગ્રી માટે પણ નિયમિત રીતે
જગ્યા ફાળવાશે. તમારા પ્રતિભાવો ગુજરાતી,
હિંદી કે અંગ્રેજીમાં પાઠવવાની મોકળાશ
અનુભવશો.

તમે ઈમેઈલ: editor.vidyanagar@gmail.com

પર પણ પાઠવી શકો છો.

રીના

રવજીભાઈ કાચા

રીનાના ઘેર આજ ઉત્સવ જેવું વાતાવરણ હતું. રીનાને મમ્મી-પપ્પા સ્કૂલમાં દાખ કરવા જવાનાં હતાં. જતી વખતે મમ્મીએ ચમચી ભરી દહીં રીનાનાં મોમાં મૂક્યું.

સ્કૂલમાં એડમિશન લીધું. પહેલા ધોરણમાં રીનાને બેસાડવા ગયા. ટીચરને ભલામણ કરી. ટીચરે પણ સસ્મિત રીનાને વર્ગમાં આવકારી. ટીચરે વાલીને પૂરી હૈયાધારણ આપી વળાવ્યા.

સાંજે ઓફિસેથી આવી પપ્પાએ રીનાને વહાલથી પૂછ્યું, ‘રીનાબેટા, આજે તારો સ્કૂલમાં દિવસ કેવો પસાર થયો?’

ઉછળતી-કૂદતી પપ્પાનાં ખોળામાં બેસતાં રીના બોલી, ‘ખૂબ મજા આવી. ટીચર પણ સારા છે.’

‘વર્ગમાં તારી કોઈ ફેન્ડ બની કે નહીં?’ ખુશ થતાં મમ્મી બોલી.

‘મમ્મી. હું મોનાની બાજુમાં બેઠી હતી. પણ ટીચર તેના ઉપર ગુસ્સે થઈ. ખૂબ ધમકાવી.’

‘મોનાએ એવું શું કર્યું કે તેને ધમકાવવી પડી?’

‘પપ્પા, મોના મને પજવતી હતી. મેં ટીચરને ફરિયાદ કરી એટલે.’

બીજે દિવસે વળી પપ્પાએ રીનાને પૂછ્યું, ‘બેટા, આજે શાળામાં શું શું ભણ્યાં?’

‘પપ્પા, મોનાને આજે વર્ગમાંથી બહાર કાઢી મૂકેલી.’

‘કેમ? મોનાએ આજે પણ તોફાન કરેલું?’

‘હા પપ્પા. ટીચર બોર્ડમાં લખતા હતા ત્યારે મોના ઊભી થઈ ડાન્સ કરતી હતી.’

બે-ચાર દિવસ બાદ પપ્પાએ વળી પૂછ્યું, ‘રીના, મોના ડાહી થઈ ગઈ કે નહીં?’

‘શું પપ્પા, આજે તો મોનાએ ભારે કરી હોં. ટીચરનું ધ્યાન ચૂકવી મોના બારીમાંથી કૂદી બહાર જતી રહેલી. ટીચરને ખબર પડી એટલે ટીચરે જોરદાર ગાલ પર લગાવી દીધી.’ ગાલ પંપાળતા રીના બોલી.

એક દિવસ સાંજે રીનાએ કહ્યું, ‘પપ્પા, મોના હવે ડાહી થઈ ગઈ છે. ટીચર પણ એને વહાલથી બોલાવે છે.’

‘અચ્છા, એ તો સારું કહેવાય. પણ મોના એકાએક ડાહી કેમ થઈ ગઈ?’

‘પપ્પા. એવું થયેલું કે ટીચર વર્ગમાં દાખલ થતા હતા ત્યારે એક છોકરો એમની સાથે અથડાયો. ટીચરના હાથમાંથી બુક, ડસ્ટર, ચોક, પર્સ બધું જ નીચે પડી ગયું. મોના દોડી. બધું લઈને ટીચરનાં ટેબલ પર મૂકી દીધું. એટલે ટીચર મોના પર ખુશ થઈ ગયા. તે દિવસથી ટીચરે મોનાને વર્ગમાં મોનીટર બનાવી. બોલો.’

‘સરસ. પણ બેટા, મોના તોફાની છે. તેનાથી દૂર રહેવું સારું.’

રીનાના મમ્મી-પપ્પાને એ ચિંતા હતી કે આવી ખ્યાતનામ શાળા હોવા છતાં તેમાં આવાં તોફાની છોકરાં પણ હશે? મોનાની વાદે આપણી રીના પણ તોફાની અને અલ્લહ બની જશે. પછી તેને વાળવી ભારે પડશે.

‘મારે ઓફિસનું કામકાજ હોવાથી હું સ્કૂલે જઈ શકું તેમ નથી. તું જઈ આવે તો સારું. જરા એના ટીચરને પૂછી તો જુઓ કે આ મોના છે કોણ?’

‘હું જઈ આવીશ. તમે ચિંતા ન કરો.’

શાળામાં ગુરુપૂર્ણિમાનો કાર્યક્રમ હોવાથી રીનાનાં મમ્મી શાળામાં ગયાં. કાર્યક્રમ પૂર્ણ થતાં રીનાનાં ટીચરને મળ્યાં. ‘કેમ ચાલે છે મારી રીનાનું ભણવાનું?’

‘હવે સારું છે. પહેલાં મને તેના વર્તન માટે થોડી ચિંતા હતી.’

‘ટીચર, પેલી મોના કોણ છે? ભારે તોફાની લાગે છે. રીના રોજ તેની વાતો કરે છે. તમે મોનાને કે મારી રીનાને વર્ગ ન બદલી આપો?’

‘શું કહ્યું? મોના? મોના નામની છોકરી મારા વર્ગમાં જ નથી.’

‘હૈં...?’

(આઈ.ટી.આઈ. સામે, અમરેલી - ૩૬૫ ૦૦૧)

ભાગ્યશાળી!!

હરિત પંડ્યા

ગાડી સુરત ભણી ધસમસતી આગળ વધી રહી હતી. ગાડીની ગતિ સાથે એની વિચારધારાએય ગતિ પકડી.

એ એક સામાજિક પ્રસંગે એના સંબંધીને ત્યાં અમદાવાદ આવી હતી. સુરત શિફ્ટ થતાં પહેલાં એ દસેક વર્ષ અમદાવાદ રહેલી. સામાજિક પ્રસંગમાં હાજરી આપ્યા પછી અમદાવાદમાં રહેતી એની જૂની પડોશણને એ મળવા ગયેલી. શરૂઆતની ઔપચારિક વાતચીત પત્યા પછી એણે પૂછેલું,

“ઝંખનાબેન, શું ચાલે છે બીજું? મજામાં તો ખરાં ને?”

“મજામાં જ છીએ તો!”

“કેમ આમ બોલો છો?”

“જુઓને, સુખી થવા માટે આમ તો અમારી પાસે બધી જ ભૌતિક સુવિધાઓ છે. મજાનો ફ્લેટ છે, ગાડી છે, દીકરો, દીકરીય એમનાં ઘર લઈને બેઠાં છે અને એમની રીતે બેય સુખી છે, પણ...”

“પણ શું?”

“પાર્શિવ હમણાંથી એક પ્રાયવેટ ફર્મમાં જોડાયો છે. પગાર પણ સારો છે, પણ એ સવારે નવે નોકરી પર જાય તે સાંજે છેક સાત વાગે ઘેર આવે. ક્યારેક તો આઠ-નવેય થઈ જાય. ત્યાં સુધી હું ઘરમાં સાવ એકલી. છાપું તો કલાકમાં ઊંચું મુકાઈ જાય. ને ટીવીય કેટલું જોઉં! બપોરે એકલાં એકલાં ચા પીવાની મજા ન આવે. ને ખાવાનુંય ગળે ન ઊતરે. ચોપડી વાંચવામાંય જીવ ન ચોંટે. એના વિના બહાર જવાનુંય મન ન થાય ને! રોજ સાત વાગે એટલે એના આવવાની રાહ જોતી લોબીમાં આંટા મારતી રહું. આ તે કંઈ જિંદગી છે! એ રીતે શ્રુતિબેન નસીબદાર કહેવાય.” ઝંખનાએ કહ્યું.

“કેમ? કઈ રીતે એ નસીબદાર?” એણે ઝંખનાને પૂછેલું.

“એમના મિસ્ટરે વી.આર.એસ. લઈ લીધું છે ને!”

“ચાલો, શ્રુતિબેનનેય ઊભાઊભ મળી લઉં. જાઉં છું આવજો!” કહી એણે ઝંખનાની વિદાય લઈને શ્રુતિના બ્લોકની દિશામાં પગ ઉપાડ્યા.

શ્રુતિને મળતાં, પહેલી નજરે જ એને શ્રુતિનો ચહેરો તનાવગ્રસ્ત લાગેલો.

“કેમ છો શ્રુતિબેન! ખુશહાલ તો છો ને!”

“આ, ખુશહાલ જ છીએ ને!”

“કેમ? કોઈ તકલીફ?”

“બીજી તો કોઈ તકલીફ નથી, પણ જ્યારથી એમણે બેંકમાંથી વી.આર.એસ. લીધી છે ત્યારથી એ ચોવીસે કલાક ઘરમાં ને ઘરમાં. સવારે બે કલાક સુધી છાપા લઈને બેસી રહે. પછી વારો આવે ટીવીનો. એ જમવા ઊઠે ત્યારે ટીવીને લગીર આરામ મળે. જમ્યા પછી કોટમાં પડ્યા પડ્યા કેસેટો વગાડવા કરે, ચાર વાગે બપોરની ચા પતે એટલે ફરી ટીવી સામે આસન જમાવીને બેસી જાય, તે વહેલા વાગે આઠ. આઠ વાગે જમ્યા પછી વળી કેસેટોનો વારો આવે. નહીં કોઈ દિ’ કશે બહાર જવાનું, કે સગાં-સંબંધીઓને મળવાનું. એકલાં એકલાં તો આપણે ક્યાં જઈએ! આખો દિવસ એ માથા પર, તે હું તો કંટાળી ગઈ છું. ને સવારથી તે સાંજ સુધી ‘મારા સ્લીપર ક્યાં? ને મારા ચશ્મા ક્યાં? ને આ લાવ, ને તે લાવ.’ના હુકમો છૂટતા રહે. આજે પહેલી છે તે બેંકમાં ગયા છે પૈસા ઉપાડવા, તે જરા રાહત છે. બાકી...! એ રીતે ઝંખનાબેન ભાગ્યશાળી રહેવાય.” શ્રુતિબેને એમની હૈયાવરાળ ઠાલવતાં કહેલું.

એને ફરી હસવું આવી ગયું.

ત્યાં સુધીમાં તો ગાડીએ તાપી પરનો પુલ પસાર કરી દીધો હતો અને એની ગતિ પણ ધીમી પડતી જતી હતી.

(૨૧, મેઘાનગર સોસાયટી, પવનચક્કી રોડ,
નડિયાદ - ૩૮૭ ૦૦૨. મો. ૯૯૦૪૮૪૬૨૭૦)

નહીં. અત્યારે પ્રાર્થના કરીને સૂઈ જા. કાલે હું એની સાથે વાત કરીશ.’

જમણો હાથ

સતીશ વૈષ્ણવ

‘મમ્મી, હું બોલું છું.’ સોશિયલ જસ્ટિસ ડિપાર્ટમેન્ટની અંડર સેક્રેટરી તન્વી શાસ્ત્રી ફાઈલ વાંચવામાં મગ્ન હતી ત્યારે એણે એની પૂત્રવધૂ અંકુરાનો ફોન પર અવાજ સાંભળી, ઘડિયાળમાં દોઢનો સમય જોઈને પૂછ્યું, ‘કેમ, અત્યારે? મોડી રાતે?’ અંકુરાએ કહ્યું, ‘હા, અહીં તો મોડી રાત છે. પણ તમને ઓફિસ અવર્સમાં ડિસ્ટર્બ નથી કર્યા ને?’ ‘ના, ના. તું બોલને!’ ‘મમ્મી, હું અંકુરા પુષ્પકાંત પંડિત તરીકે વાત કરવા ઈચ્છું છું. તમે સાંભળશો?’ અંકુરાના શબ્દો સાંભળીને તન્વી ચમકી ઊઠી. એણે એટલું જ કહ્યું, ‘હા.’ એની ‘હા’ અંકુરાને અપૂરતી લાગતાં એણે ફરી કહ્યું, ‘ક્ષિતિજના મમ્મી તરીકે નહીં...’ તન્વીએ વચ્ચે જ કહ્યું, ‘બેટા, તું બોલ હું ક્ષિતિજની મમ્મી તરીકે નહીં, એક નિષ્પક્ષ સ્ત્રી તરીકે તને સાંભળીશ.’ અને ક્ષણાર્ધ વિરામ લઈને અંકુરાએ કહ્યું, ‘મમ્મી, ક્ષિતિજ પ્રેમમાં છે. ફિલિપિની છોકરી સાથે.’

અંકુરાના શબ્દો સાંભળીને તન્વી મુંઝાઈ ગઈ; હેબતાઈ ગઈ. તદ્દન અણધાર્યું સાંભળવા મળ્યું હતું. એને તો એમ કે નાના-મોટા મતભેદની વાત હશે. આગળ પૂછવાનું કશું નહીં સૂઝતાં એણે પૂછ્યું, ‘ક્ષિતિજ ક્યાં છે?’ ‘ટૂરમાં હતો. રાતે દશ સુધીમાં આવી જવાનો હતો.’ ‘એનો કોઈ મેસેજ?’ ‘ના.’ એટલે રાતે દશથી અઢી સુધી ક્ષિતિજની રાહ જોયા પછી અંકુરાએ એને ફોન કર્યો હતો! ‘તેં કોન્ટેક્ટ કર્યો હતો?’ ‘ના.’ ખરી છે આ પણ! કદાચ અબોલા ચાલતા હશે! આવું વિચારતાં એ ખોખલું બોલી: ‘અંકુરા, તું કશી જ ચિંતા કરીશ

‘મમ્મી, આ બરાબર નથી. તમે હમણાં કહ્યું હતું તે પ્રમાણે નથી. તમે પૂરી વાત મારી પાસેથી નહીં, ક્ષિતિજ પાસેથી સાંભળવા માંગો છો. ખુશીથી સાંભળજો અને જાણજો એની પાસેથી. આ આજકાલની ઘટના નથી. ત્રણ મહિનાથી એને હું સમજાવું છું. એક આશા હતી; હજી છે, તમારી.’ આટલું કહીને અંકુરાએ ફોન મૂકી દીધો.

તન્વી એકાદ મિનિટ ફોન પકડી રાખીને બેઠી રહી. પછી એણે હળવેકથી એને ઠેકાણે મૂકી દીધો. એ હલી ગઈ હતી. અંકુરાએ આ રીતે ફોન મૂકી દીધો એ એને ગમ્યું નહીં. એને પણ લાગ્યું કે એણે થોડી ઉતાવળ કરી હતી. અંકુરાને શંકા જાગી હશે? કંઈક એવું જોવા, વાંચવા, કે સાંભળવામાં આવ્યું હશે?... બિચારી અંકુરા મને જરૂર કાંઈક કહેવા માંગતી હતી. મારી નિકટતા સંપાદન કરવા એણે નિષ્ઠાપૂર્વક પ્રયાસ પણ કર્યો હતો. મારે એની પૂરી વાત સાંભળવી જોઈતી હતી. હવે શું? મારે ક્ષિતિજને પૂછવું પડશે કે અંકુરાની શંકામાં તથ્ય છે?... તન્વીએ ફાઈલમાં મન પરોવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તુમાર વાંચતાં વાંચતાં અચાનક મનના ખૂણામાંથી ફિલિપાઈન્સની સ્ત્રીઓની પત્ની તરીકેની સાત સોનેરી લાક્ષણિકતાઓ વર્ણવતો એક લેખ વાંચ્યો હતો તે પ્રગટ થયો. સ્વચ્છંદી અમેરિકન સ્ત્રીઓથી થાકીને અમેરિકન પુરુષો ફિલિપાઈન્સની છોકરીઓને જીવનસાથી તરીકે વધુ ને વધુ પસંદ કરવા તરફ વળ્યા છે તેનું વિશ્લેષણ એ લેખમાં વાંચ્યું હતું તે પણ યાદ આવ્યું.

પછીનું એક અઠવાડિયું વ્યર્થ ગયું. તન્વીનો ક્ષિતિજની સાથે સંપર્ક કરવાનો દરેક પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો. ક્યારેક એ ફોન રિસીવ કરતો નહીં તો ક્યારેક એ ફોન સ્વીચ ઓફ કરી રાખતો હતો. ક્ષિતિજની આ ભીરુ રીતભાતથી તન્વીને અંકુરાની ચિંતામાં વજૂદ હોવાની સંભાવના જણાઈ... આગ વિના ધુમાડો ન હોય. મારે અંકુરાની ચિંતાનો આધાર જાણવા એને જ ફોન કરવો રહ્યો...

તન્વીનો અવાજ સાંભળતાંની સાથે જ અંકુરા પહેલું વાક્ય બોલી: ‘મમ્મી, તમે અહીં આવી જાવ...’

‘હું? હું ત્યાં આવીને શું કરું?’

‘તમે જ કરી શકશો. તમે આવતી કાલે અહીં આવવા નીકળી શકો તેમ છો? પછી બહુ મોડું થઈ જશે.’

‘અંકુરા, ક્ષિતિજ મારો ફોન લેતો નથી...’

‘લેશે પણ નહીં. એ તમને એવોઈડ કરવા માંગે છે. તમને ઈન્વોલ્વ કરવા ઈચ્છતો નથી.’

‘કેમ?’

‘એ તમે એને પૂછજો. પરંતુ એટલે જ હું ઈચ્છું છું કે તમે તરત આવી જાવ.’

‘જો, અંકુરા, મને આ પ્રોબ્લેમની કશી માહિતી નથી. ક્ષિતિજ ફોન લે તો હું જાણું ને?’

‘તમારે શું જાણવું છે?’

તન્વીએ અચકાતાં પૂછ્યું, ‘ક્ષિતિજની સાથે એ છોકરી કામ કરે છે?’

‘ના. એ ડોક્ટર છે.’

‘ત્યારે એમ કહે ને ભાઈસાહેબ ઓફથલ્મોલોજિક ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટનું માર્કેટિંગ કરતાં પરિચયમાં આવ્યા હતા.’

‘...’

‘એનું નામ શું છે?’

‘સુસાન.’

‘યહુદીઓમાં આવું નામ હોય છે.’

‘મમ્મી, હું થઈ પાર્ટી નથી.’ આટલું કહીને અંકુરાએ ફોન મકી દીધો.

અંકુરાના છેલ્લા શબ્દો તન્વીને લમણાંમાં વાગ્યા. તો શું હું થઈ પાર્ટી છું? છોકરી વિશે જાણવાનો દીકરાની મા તરીકે મારો અધિકાર નહીં? પૂછ્યું તો જાણવા મળ્યું ને કે એ છોકરી ડોક્ટર છે! હવે હું ક્ષિતિજનો કાન પકડીને પૂછીશ કે...

એણે ક્ષિતિજને ઈ-મેઈલ કર્યો: ‘છ વરસ હેલાં તારા કહેવાથી કઢાવેલો મારો વિઝા તને માથામાં મારવા આવું છું.’ ચોથે દિવસે ક્ષિતિજનો ફોન આવ્યો: ‘મમ્મી, બહુ અધીરાં બન્યાં છો?’

‘તારા પરાક્રમે મને અધીરી બનાવી છે. આ શું તોફાન માંડ્યું છે?’

‘ક્યું તોફાન?’

‘અંકુરાએ મને વાત કહી તે સાચી છે?’

‘હા, મમ્મી! અંકુરાએ તમને જે કંઈ કહ્યું છે તે સો ટકા સાચું છે.’

‘આઠ વરસ સાથે રહ્યા પછી આવું પગલું ભરવું વાજબી છે?’

‘હા.’

‘તું અંકુરાની સાથે સેટ થઈ શક્યો નથી?’

‘મમ્મી, શી ઈઝ એ ગ્રેટ વાઈફ.’

‘તો પછી સુસાનમાં કેમ મન મોહ્યું?’

‘મમ્મી, શી પ્રપોઝ્ડ... શી પ્રપોઝ્ડ ટુ મી. ઈટ વોઝ એક્સાઈટિંગ... રિઅલી ફેશિનેટિંગ... તમે લોકોએ તો કન્યાની જેમ મને વિદાય કર્યો હતો. હું ભણવામાં નબળો હતો એટલે પપ્પા મને કોણ છોકરી આપશે એવી ચિંતા કરતા હતા તે મમ્મી, તમને યાદ છે?’

‘આ તારી આત્મવંચના છે, ક્ષિતિજ! અંકુરા તારા કરતાં વધારે ભણેલી હતી એ તને ગમ્યું ન હતું. એને છોડીને તું બીજીને અપનાવવા તૈયાર થયો છે એ પણ તારાથી વધુ ભણેલી છે.’

‘મને ગમ્યું ન હતું એ હકીકત તમને હજી યાદ છે? વેરી ગુડ!... પણ જવા દો એ જૂની વાતો... લગ્ન છે એના ગીત ગાવ...! મમ્મી, અહીં આ બધું બહુ સામાન્ય છે. અહીં કોઈ આવી બાબત જોતું નથી, પૂછતું નથી, સુસાને મને જોયો છે, જાણ્યો છે. મારા મા-બાપ કે બનારસને જોઈને એણે મને પસંદ કર્યો નથી.’

‘આ બધું કહેવું પડે નહીં એટલે તું મને એવોઈડ કરતો હતો? પણ સાંભળ, ક્ષિતિજ! મારા આવ્યા પહેલાં કોઈ પગલું ભર્યું છે તો તને મારા સોગંદ છે.’

‘મમ્મી, અમે પેપર્સ સાઈન કરીને એટર્નિને આપી દીધા છે. ઈટ ઈઝ એ મેટર ઓફ ટાઈમ નાઉ...’

ક્ષિતિજના છેલ્લા શબ્દો સાંભળીને તન્વીએ ઘેરા આઘાતની લાગણી અનુભવી. એના ભારપૂર્વક

બોલાયેલા ‘અમે’ શબ્દની પાછળ તન્વીને અંકુરાનો લાચાર ચહેરો દેખાયો. ત્વરિત છૂટાછેડાની વિદેશી કથાઓ વાંચી હતી, સાંભળી હતી પણ ઘર આંગણે એ નાટક ભજવાશે એ કદી કલ્પેલું ન હતું. બે પરિચિત કુટુંબોમાં બંધાયેલા સંબંધમાં સાવ ઓચિંતુ બની ગયું હતું. તન્વીને ક્ષિતિજના સ્વર્ગસ્થ પિતા મૌલિક કરતાં અંકુરાના સ્વર્ગસ્થ પિતા પુષ્પકાંતની સ્મૃતિએ સવિશેષ અસ્વસ્થ કરી. બનારસમાં તન્વીની સાથે ભણતાં પુષ્પકાંતની મૈત્રી પરિપક્વ બનવાના આરે આવી હતી ત્યાં એને સ્કોલરશિપ મળતાં એ અમેરિકા જતો રહ્યો હતો. પછીના વરસોમાં સાંભળવામાં આવ્યું હતું કે એ ન્યૂયોર્કની ફોરેન્સિક સાયન્સ કોલેજમાં પ્રોફેસર તરીકે નોકરી કરે છે. સમયના પ્રવાહમાં ભુલાઈ ગયેલો આ પરિચય પુષ્પકાંતના નાના ભાઈ ધૈર્યકાંતની ટ્રાન્સફર અલ્હાબાદથી મુંબઈ મૌલિકની ઓફિસમાં થવાથી તાજે થયો હતો. ક્ષિતિજે તન્વીને જીવનભરનો ઝટકો આપ્યો ત્યારે એને કુદરતને અભિશાપ આપવાનું મન થયું. એ સંબંધ નવપલ્લિત થયો હોત નહીં તો ઘણું સારું થાત. વણકહી દિલગીરીથી એનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. એક સારા માણસની દીકરીનો સંસાર બરબાદ કરવા માટે એ નિમિત્ત બની હતી.

ગ્રેજ્યુએટ થયા પછી માર્કેટિંગનો ડિપ્લોમા કરીને નોકરીની શોધમાં ક્ષિતિજ જોડાયો હતો ત્યારે આભમાંથી આશીર્વાદ એના પર વરસ્યા હતા. આ જ અરસામાં પુષ્પકાંત પરિવાર અમેરિકાથી ધૈર્યકાંતને ઘેર નાતાલની રજાઓ ગાળવા આવ્યો હતો. ધૈર્યકાંતની સાથે તેઓ મૌલિકને ત્યાં મળવા ગયા ત્યારે પુષ્પકાંત એના અંતઃકરણમાં ઢબૂરી રાખેલો વીસ વરસની તન્વીનો ચહેરો સાથે લઈને આવ્યો હતો. તન્વીને પુષ્પકાંત એવો ને એવો ભાવુક લાગ્યો હતો. એ બંનેની લાગણીનો પરિવેશ અઠવાડિયામાં જ સાચો ઠર્યો.

પુષ્પકાંતની ભારત-યાત્રાનો ઉદ્દેશ ફાઈનાન્સમાં પોસ્ટ-ગ્રેજ્યુએટ કર્યા પછી મેકિન્સીમાં જોબ કરતી અંકુરાને માટે શિક્ષિત, સંસ્કારી અને ઓળખીતા ભારતીય પરિવારમાંથી યોગ્ય મુરતિયો પસંદ કરવાનો હતો. કૌટુંબિક પરંપરામાં ઉછરેલા પુષ્પકાંતને બનારસ તરફ પક્ષપાત હતો. આયુષ્યનો મોટો ભાગ એણે ન્યૂયોર્કમાં પસાર કર્યા પછી પણ હૃદયથી તો એ બનારસમાં રહેતો

હતો. એ અને એનો પરિવાર ઘરમાં બનારસી હતા. રહેણીકરણીમાં. બોલચાલમાં. ભારતીય મૂલ્યોમાં અપાર વિશ્વાસ ધરાવતા પુષ્પકાંતે નક્કી કર્યું હતું કે અંકુરાને માટે યોગ્ય બનારસી યુવાન ભરાતમાં નહીં મળે તો જ એ અમેરિકામાં વસતા જ્ઞાતિજનોના પુત્રોનો વિચાર કરશે. બનારસની ભૂમિકા ધરાવતા મૌલિક અને તન્વીના પુત્ર ક્ષિતિજને જોયા પછી એને લાગ્યું કે એની શોધ શરૂ થાય તે પહેલાં જ પૂરી થઈ ગઈ હતી. સવારે આવેલું સ્વપ્ન સાંજે સાકાર થયું હોય તેવો આનંદ તન્વીને થયો હતો. ‘અમેરિકા મુક્ત, ખુલ્લો દેશ છે. આગળ અભ્યાસ કરવા માટે ત્યાં આપણાં જેવા ધારાધોરણો નથી. તમે ઈચ્છો તે અને ત્યારે ભણી શકો છો’ – સ્વપ્નશીલ પિતા મૌલિકને આ સંબંધની રચનાની સાથે ક્ષિતિજની અનેક ક્ષિતિજો ઊઘડતી લાગી. કદાચ ક્ષિતિજ એની ક્ષમતા સારી રીતે જાણતો હતો: ‘મમ્મી, અંકુરા મેકિન્સી કરતાં મેકડોનાલ્ડમાં જોબ કરતી હોત તો મને વધુ ગમત.’

ડિવોર્સના બે મહિના પછી અંકુરાનો પત્ર આવ્યો હતો: ‘મું. તન્વીબહેન...

...તે દિવસે મધરાતે મેં તમને ફોન પૂરતા મનોમંથન પછી કર્યો હતો. ક્ષિતિજ અને તમારા સ્થાને અન્ય કોઈ હોત તો મેં ફોન કર્યો ન હોત.

...મારા પપ્પાને ભારતીય કુટુંબ વ્યવસ્થામાં ઈશ્વરની સમકક્ષ વિશ્વાસ હતો. એ દૃઢપણે માનતા કે અહીંની સ્વચ્છંદી કૌટુંબિક વ્યવસ્થા લગ્નસંસ્થાની અંધાધૂંધીને માટે જવાબદાર છે. પંદર વરસની વયે સંતાનો ઘર છોડી જાય અને પછીની જિંદગી સ્વેચ્છાચારી જીવે એમાં મા-બાપનો રોલ સંતાનોને જન્મ આપવાથી વધારે ક્યાંથી રહે? પપ્પા માનતા કે સંતાનોના લગ્નમાં અને પછી સમગ્ર લગ્નજીવન દરમિયાન માતા-પિતાની સતત ઉપસ્થિતિ અને સક્રિય મધ્યસ્થીના કારણે ભારતમાં લગ્ન-સંસ્થા ટકી રહી છે. મારા જીવનમાં કસોટીનો સમય આવ્યો ત્યારે મેં પપ્પાના આ વિચારોમાં સાંત્વના શોધી હતી. ઈશ્વરકૃપાથી પપ્પાની આજે હયાતી નથી તેથી મારી વ્યથા મારા પૂરતી જ સીમિત રહી છે.

...મેં મારી મા ચૌદ વરસની ઉંમરે ગુમાવી છે એટલે તથા ક્ષિતિજે પણ અમારા લગ્ન પછી બીજે વરસે પિતા ગુમાવ્યા છે એટલે મેં તમારી મદદ માંગી

હતી તેવું ન હતું. તમે તમારા કુટુંબની બચેલી, હયાત વ્યક્તિ છો તે માટે મેં તમારી મધ્યસ્થીની અપેક્ષા રાખી હતી તે પણ એકમાત્ર કારણ ન હતું. ક્ષિતિજ તમને રોલ-મોડલ સમજતો હતો; એ મારી તમારા પ્રત્યેની ઉમેદનું એક મહત્વનું કારણ હતું. એની મનોભૂમિમાં તમે સર્વેસર્વા હતા. એના હૃદયમાં મૌલિકભાઈ કરતાં પણ તમારું સ્થાન ઊંચું હતું. મૌલિકભાઈની એક્સાઈઝ ડિપાર્ટમેન્ટની નોકરીમાં ક્યારેક નૈતિકતાના પ્રશ્નો ઊભા થયા હશે ત્યારે તમે ક્ષિતિજને લઈને ઘર છોડવાની તૈયારી બતાવી હતી તે વિગતને એ અહોભાવથી રજૂ કરતો હતો એ કહેતો કે મારી મમ્મી જુદા જ પ્રકારની બ્યૂરોક્રેટ છે. તમે ઓફિસમાં અને બહાર હંમેશાં કહો છો કે મારા ઈશ્વરને સત્ય, ધર્મ અને ન્યાય એ ત્રિમુખ છે. તમારા આ ત્રિમુખી ઈશ્વરની વિભાવનાની ગૌરવભેર રજૂઆત ક્ષિતિજે અનેક વાર અહીંના અમારા પરિચિતો સમક્ષ કરી હતી.

...મને શ્રદ્ધા હતી કે તમે અહીં બનતી ત્વરાએ આવશો. અમારા (ખાસ કરીને મારા) જીવનની એક અતિ ગંભીર સમસ્યાનું નિવારણ કરવા તમે મારી વહારે ધાશો. પરંતુ તમે આવ્યાં નહીં. કટોકટીની પળે આવ્યાં નહીં. પહેલાના વરસોમાં ઈલેક્શન, એસેમ્બલી સેશન કે પ્રમોશન જેવા કારણે તમે આવ્યાં ન હતાં તેમજ.

...ખરેખર તો તમારે શરૂઆતના વરસોમાં આવવાની જરૂર હતી. તમે ક્ષિતિજની સાથે લાંબી વાતો કરતાં હતાં; તમારી ઓફિસની અને મામા-માસાની. અને ક્ષિતિજ ભારત દેશ અમેરિકા કરતાં કેટલો પછાત છે એના ઉદાહરણો આપ્યા કરતો હતો. ક્યારેક મારા પપ્પાની સાથે તમે હાથ-હેલો કરી લેતાં હતાં. અમારા લગ્નની શરૂઆતના બે વરસ દરમિયાન તમે મારી સાથે વ્રત કે તહેવારોની યાદી આપવાની સાથે એની ઉજવણીની રીતરસમો સમજાવવા પૂરતી ટૂંકી વાતચીત કરી હતી. કદાચ મા વિનાની, અમેરિકામાં જન્મેલી છોકરીને માટે આ પ્રકારના સંસ્કારોનું સિંચન કરતાં રહેવાનું તમે આવશ્યક સમજ્યા હશે. આમન્યા ખાતર હું તમને સાંભળતી ખરી પરંતુ મને કહેવા દો કે આ સંસ્કારો મને ગળથૂથીમાં મળ્યા હતા.

...ક્ષિતિજને અહીં લાવવા માટે હું કારણ બની. એને મેં મારા જીવનનો; મારા આત્મીય જીવનનો એક

અવિભાજ્ય ભાગ બનાવવા માટે સ્વીકાર્યો હતો. પરંતુ ક્ષિતિજ કુદરતે નિધરિલા અવસરને ઓળખી શક્યો નહીં. અહીં આવ્યાના પહેલા જ વરસે એને અફસોસ થવા લાગ્યો હતો કે ભારતમાં રહીને એણે જિંદગીના સત્તાવીસ વરસ વેડફી નાંખ્યાં હતાં. એના અભ્યાસના કોઈ એક તબક્કે મૌલિકભાઈએ એને ઓસ્ટ્રેલિયા ભણવા મોકલવાની સંમતિ આપી નહીં હોય એટલે એ એના પર નારાજ રહેતો હતો. એ કહેતો: મારા નસીબમાં વિદેશયોગ હતો જ. અહીં આવી ગયો છું. અહીંથી ખસે એ બીજા! એટલે તો આઠ વરસથી અમે ભારત આવ્યા ન હતા. મૌલિકભાઈના અવસાન વખતે પણ નહીં.

...એને ન્યૂયોર્ક રહેવું ન હતું. જુદું ઘર લઈને પણ એણે અમારી જાણ બહાર એના આઈ.ટી.માં કામ કરતાં બે મિત્રો દ્વારા કેલિફોર્નિયા યુનિવર્સિટીમાં માર્કેટિંગના કોર્સમાં એડમિશન મેળવ્યું હતું. એની કારકિર્દી ખાતર મેં પણ ન્યૂયોર્ક છોડ્યું. જે મહાનગરમાં હું જન્મીને મોટી થઈ હતી, ભણી હતી તે મેં છોડ્યું. ચન્દ્રમૌલિની જોબ ફિલાડેલ્ફિયા હોવાથી એકલા રહેતા પપ્પાને મેં છોડ્યા. મેં પ્રગતિની ઉજ્જવળ શક્યતા ધરાવતી નોકરી છોડીને લોસ એન્જેલિસમાં પેન્શન ફંડમાં નોકરી લીધી. ક્ષિતિજને સાત મહિનાના પ્રયત્નો પછી નાની-મોટી પાર્ટ-ટાઈમ જોબ મળવાની શરૂઆત થઈ હતી. અમારા આ તકલીફના દિવસો દરમિયાન પપ્પાએ ખૂબ સહાય કરી હતી. સહાય આપતી વખતે પણ એ કહેતા કે જોજે, ક્ષિતિજ કે એની મમ્મીને આની ગંધ પણ આવવી જોઈએ નહીં. તમે ભારતીય મા છો એટલે તમને મારું વૃત્તાંત સ્વાભાવિક લાગશે. એમાં નવું શું કર્યું? એવું તમે કહેશો. આ કહાણી તમારા સુધી તે સમયે પહોંચી નહીં તે માટે તમને યશ આપવાનું મન થાય તો તે તમે ધૈર્યકાન્તકાકા અને દર્શનાકાકીને આપજો.

...ક્ષિતિજ કોલેજથી આવતો ત્યારે એ ઘણી વાર કહેતો કે બાવીસ-પચ્ચીસ વરસના છોકરા-છોકરીઓને બિનધાસ્ત હરતાંફરતાં જોઈ હું ત્યારે મને મારા જીવન તરફ તિરસ્કાર છૂટે છે. હું બીજાની આંગળી પકડીને ચાલ્યો છું. બીજાના દોડાવ્યે જ દોડ્યો છું. હું મારી રીતે તો જીવ્યો જ નથી એ વારંવાર એના મનોભાવો જાહેર કરતો કે હવેથી હું મારી મુનસફી પ્રમાણે જ જીવવાનો છું.

ક્ષિતિજને માર્કેટિંગ મેનેજર તરીકે લોસ એન્જેલિસમાં જ જોબ મળી ત્યારે એને અભિનંદન આપતાં પપ્પાએ કહ્યું હતું કે હવે તન્વીબહેન દાદી બન્યાના શુભ સમાચારની રાહ જોશે. ત્યારે એણે જવાબ આપ્યો હતો કે આમાં પણ મને વડીલોએ સલાહ આપવાની? અને મારે માનવાની? ફોન પરનો પપ્પાનો આ મેળાપ અંતિમ હતો. આ વરસો દરમિયાન મેં અને ક્ષિતિજે પપ્પા ગુમાવ્યા એટલે કદાચ અમારું લગ્નજીવન આટલું ટકી શક્યું. ક્ષિતિજને ખબર હતી કે સામાજિક શરમ જેવી એક રસમ છે.

...ક્ષિતિજની બહિર્મુખી વૃત્તિઓથી પપ્પા ચિંતિત હતા. ક્ષિતિજ બે-ચાર વરસનો અનુભવ અહીંયાં મેળવી લે તે પછી અમને તમારી પાસે મુંબઈમાં સેટ કરવાની પપ્પાની ઈચ્છા હતી. પપ્પાએ વિચાર્યું હતું કે તેમને રિટાયર્ડ લાઈફમાં જેવો ચન્દ્રમૌલિનો આધાર છે તેવો આધાર ક્ષિતિજ તરફથી તમને પણ મળે. અમેરિકન લાઈફ-સ્ટાઈલથી આકર્ષાયેલા ક્ષિતિજના વિચારો જોતાં મને પણ આ વિચાર અનુકૂળ લાગ્યો હતો. ક્ષિતિજ પરના તમાર ઊંડા પ્રભાવને સહારે મને અતૂટ વિશ્વાસ હતો કે એ તમારો બોલ ઠેલી શકશે નહીં. ડિવોર્સ સુધી વાત પહોંચવાના અંધાણ વરતાયા ત્યારે મેં તમને તરત આવી જવાનું કહ્યું હતું. ક્ષિતિજ તો ઘરમાં નામ પૂરતું જ રહેતો હતો. એ તમારી સાથે ફોન પર ચર્ચા કરવા પણ તૈયાર ન હતો. તમે આવ્યા હોત તો કદાચ આજે પરિસ્થિતિ જુદી હોત. મારી અને એની બધી અધૂરપોની, અપેક્ષાઓની મુક્તમને ચર્ચા થઈ હોત અને સમજૂતીનો મારગ ખુલ્યો હોત. ભારતમાં કાયમ માટે રહેવાની મારી તૈયારીથી કદાચ તમે પણ રાજી થયા હોત તો હું એના પર માનસિક દબાણ ઊભું કરવા છેવટે તમારી સાથે ભારત આવતી રહેત. પરંતુ તમને મારી સાથે વાત કરવામાં રસ ન હતો. કારણ કે તમને મારા શબ્દોમાં વિશ્વાસ ન હતો. તમારા માટે હું થર્ડ પાર્ટી હતી જ્યારે પાણી માથા પરથી ફરી વળવાની તૈયારીમાં હતા ત્યારે તમને પેલી છોકરીના બાયો-ડેટામાં રસ હતો.

...તમારા વર્તને ફરી એક સ્ત્રીને બીજી સ્ત્રીની સામે મૂકી છે. પુરુષ સ્ત્રીને એનું વામાંગ ગણે છે એ જૂઠાણું છે. સ્ત્રીઓ જ સ્ત્રીને એનું ડાબું અંગ માને છે. અળખામણું, અળગું, અણમાનીતું, ઊતરતું, દૂરનું અને ત્રાહિત અંગ. જીવનભાર પ્રબોધેલા વિચારો જ્યારે

કસોટીએ ચડે છે ત્યારે સ્ત્રીઓ જે અભિગમ અપનાવે છે તે દહેજ કે પુત્રીના જન્મને કારણે પુત્રવધૂને ત્રાસ આપતી સાસુના આચરણની સાથે તાત્કાલિક સામ્યતા ધરાવે છે. તમે એક નિષ્પક્ષ સ્ત્રી તરીકે વરતવાનું કહીને એક સરેરાશ સ્ત્રીની જેમ જ વર્ત્યા છો.

...મારા સરનામા પરથી જોઈ શકશો કે હું મારા ભાઈ ચન્દ્રમૌલીને ઘરેથી આ પત્ર લખું છું. આવતે અઠવાડિયે હું નવી નોકરી શરૂ કરવા ન્યૂયોર્ક જઈશ. ન્યૂયોર્કથી શરૂ કરેલું એક વર્તુળ આ રીતે ન્યૂયોર્કમાં પૂરું થાય છે. પપ્પાની પાસે ભણવા વિવિધ દેશોમાંથી અનેક વિદ્યાર્થીઓ આવતા હતા. તેમાના ઘણાં એવા ઉમદા ગુણો ધરાવતા કે પપ્પા પ્રસન્ન થઈને કહેતા કે અમૂક દેશમાં જન્મ લેવાથી સંસ્કારનો ઈજારો મળી જતો નથી. આજે મને લાગે છે કે મારા કમનસીબે પપ્પાના શબ્દો મારી બાબતમાં સાચા પડ્યા!

અંકુરાનો કાગળ વાંચીને તન્વી આકુળવ્યાકુળ થઈને પરસેવે નીતરી રહી. ચહેરો ચમચમતો હતો. માથામાં ધમધમાટ વ્યાપી રહ્યો હતો. એ ખુલ્લી હવા લેવા બાલ્કનીમાં ઊભી. એને લાગ્યું કે રસ્તે પસાર થતો દરેક માણસ એના તરફ જુએ છે. જાણે એનો નકાબ ઊતરી ગયો હોય તેમ. એ ફરી ઓરડામાં ગઈ. ટિપોઈ પર પડેલા અંકુરાના કાગળને પંખાની હવામાં ફરફરતો જોઈને એને ચીડ ચડી. નિવૃત્તિના આગલા દિવસે મળેલો આ કાગળ એને સાડગ્રીસ વરસની સર્વિસની ફલશ્રુતિરૂપે મળેલા ચાર્જશીટ જેવો લાગ્યો. એને અંકુરાએ કરેલું પત્રમાં સંબોધન યાદ આવ્યું. એના માથા પરનો મમ્મી નામનો મણિ મૂળમાંથી ઊખેડી ને અંકુરા જતી રહી હોય એવી એ વેદના અનુભવી રહી.

એ ગ્લાનિભરી આંખે દીવાલ પર ટિંગાડેલી ક્ષિતિજ-અંકુરાની છબી જોઈ રહી: તું ભલે મને ગમે તે નામે બોલાવે. આ મારું ઘર છે. આ તારું ઘર છે. તને આ ઘરમાંથી; મારા હૃદયમાંથી કોઈ દૂર કરી શકશે નહીં.

અનિદ્રાની રાત્રિ જેવા નિવૃત્તિના લાંબા દિવસો એ આરામખુરસીમાં બેસીને બેચેનીમાં પસાર કરતી હતી. વ્રણમય મનોદશામાં એ કલાકો સુધી વાવેલું લણ્યા કરતી હતી. ટીવી ટીવીનું કામ કરતું રહેતું અને એનાં વ્રણ એક પછી એક દૂરૂંચા કરતાં. મહિને બે મહિને ક્ષિતિજનો

ફોન આવતો. ટૂંકો. ક્યારેક અતિ ટૂંકો. એ ઢગલો એક ફોટાઓ ઈન્ટરનેટ પર મોકલતો. તન્વી મેગેઝિનના પાનાં ફેરવતી હોય તેમ ફોટા જોઈને નિસાસા નાંખતી ક્યારેક અંકુરાની છબી તરફ જોતી. અંકુરાના ચહેરાની પાછળ છુપાયેલા પુષ્પકાંતના ચહેરાની સાથે એના ભાવભીનાં શબ્દો યાદ આવતાં. અમેરિકા જતી વખતે એરપોર્ટ પર પુષ્પકાંતે કહ્યું હતું. ‘તન્વી, તમે મળ્યા છો એટલે હવે અંકુરા મને મા વિનાની નહીં લાગે.’ દીકરાને વરાવવા માટે પૂછપરછ કરતી અભણ સ્ત્રી જેવા બાલિશ સવાલો એણે અંકુરાને કર્યા હતા તે એનો કેડો છોડતા ન હતા.

ત્રણ બેડ-રૂમનો ફ્લેટ એને જેલ જેવો લાગતો હતો. એના દિવસ-રાત ડ્રોઈંગ-રૂમમાં પસાર થતા હતા. એ સૂના ઓરડાઓ જોઈને કલ્પના કરતી કે ક્ષિતિજ અને અંકુરા અહીં સાથે રહેતા હોત તો અવસ્થાના ઝાંખા પડતા ઉજાસમાં પ્રાણના સંચાર થયા હોત! પુષ્પકાંત તમે કેવા ભલા માણસ હતા! મારી વૃદ્ધાવસ્થાની એકલતાને તમે મારી આંખે જોઈ શક્યા હતા. જીવન આખું ફિલસૂફી ડહોળનારો મારો માયાવી જીવ તમારા ઉદાત્ત મનોભાવોને લાયક બની શક્યો નહીં. તમારી સોંપેલી દીકરીને પણ હું સાચવી શકી નહીં.

બનારસમાં આવેલા મૌલિકના વડીલોપાર્શ્વિત મકાનમાં ભાગે આવેલા એક હિસ્સામાં રહેવા જઈને છૂટકારાનો શ્વાસ લેવા તન્વીનું મન તત્પર બન્યું. મધ્ય મુંબઈમાં આવેલો ફ્લેટ વેચવાથી મળનારી રકમનો વહીવટ કરવાનું એક કામ એના અમલદારશાહી ચિત્તને મળ્યું. એને પહેલો વિચાર અંકુરાનો આવ્યો. ક્ષિતિજે ભલે એને છોડી હોય; અંકુરાએ ભલે મને છોડી હોય પણ એ તો મારી સાથે સદા રહેવાની છે. અમારા અંતરમાં પુષ્પકાંતે મા-દીકરીની સરસ્વતી વહેતી મૂકી છે. અંકુરાને પચાસ ટકા રકમ આપીને હું એને હાથ જોડીને સ્વીકારવા માટે વિનંતી કરીશ. એને હું કહીશ કે મેં તને જે અન્યાય કર્યો છે તે ક્ષમાને પાત્ર નથી તે હું સમજું છું. મારી અને તારા પપ્પાની ઓળખાણની મૂડી પર ક્ષિતિજની મર્યાદા અને એના ચોક્કસ અભિપ્રાયને અવણણીને મેં તારો સોદો કરવાનું જે ધોર પાપ કર્યું છે તે સાત જન્મ પછા ધોઈ શકાશે નહીં. તારા જેવી મને એક દીકરી હોત તો હું તરી ગઈ હોત. અત્યારે

પસ્તાવાની આગમાં શેકાતી ન હોત. તું મારી આ દરખાસ્તને હુકરાવતી નહીં. મહેરબાની કરીને આને મારી અનધિકૃત ચેષ્ટા ગણતી નહીં. પરંતુ એક માની જિગીપાને સમજી, મારી આ ફૂલપાંદડીનો સ્વીકાર કરીને એનો ઉપયોગ તારા મમ્મી-પપ્પાના આદર્શો પ્રમાણે કરજે.

નિવૃત્તિના ગોકળગાય જેવા ચાર વરસ પછી કંઈક સારું, ઈન્સાફી કાર્ય કર્યાના આશ્વાસનથી હળવાશ અનુભવતી તન્વીના દિવસો ફ્લેટના ખરીદનારની પ્રતીક્ષામાં ઝટપટ પસાર થવા લાગ્યા...

બાબુલનાથના મંદિરમાં તન્વીને સંજ્ઞા મળી ગઈ. એક વખતની સહકર્મચારી સંજ્ઞાને જોઈને એણે પૂછ્યું, ‘ક્યાં વસે છે?’ સંજ્ઞાએ કહ્યું કે આજ સુધી તો મુંબઈમાં જ વસતી હતી. પણ હવે એ બેંગ્લોર રહેવાની છે. કેમ કે એનો દીકરો અમેરિકાનું સોળ વરસનું રહેણાંક સંકેલીને બેંગ્લોર રહેવા આવી ગયો છે. આવે નહીં તો કરે પણ શું? ત્યાં તો મંદી છે. નોકરીનું ઠેકાણું જ નહીં, આજે કહેશે કે આવો. કાલે કહેશે કે જાવ, હવે અમારે તમારું કામ નથી.

તે રાતે તન્વી વહેલી સૂઈ ગઈ. સૂતી ખરી પણ અજંપાને કારણે ઊંઘ છેટી જ રહી. અસ્વસ્થતામાં પડખાં ઘસતી તન્વીને ઈદી અમીને યુગાન્ડામાં ગુજરાતીઓ પર ગુજારેલા ત્રાસની વિગતો યાદ આવી. એ દિલ્હી હોમ મિનિસ્ટ્રીમાં ડેપ્યુટેશન પર ગઈ હતી ત્યારે અમુક ખાનગી દસ્તાવેજો વાંચવા મળ્યા હતા તેની વિગતો તાજી થઈ. એનું અમલદારી માનસ વિશ્લેષણ કરતું રહ્યું. માનવ કે કુદરત સર્જિત આપત્તિઓ હોય; રાજકીય, વંશીય કે આર્થિક કારણ હોય; ઈતિહાસ બતાવે છે કે આખરે તો ઈમિગ્રન્ટ્સ વસાહતીઓને ભાગે જ સહન કરવાનું આવે છે... મોડી રાતે એની આંખ ઘેરાતી હતી ત્યારે એના મનાં એક વિચાર આકાર લઈ રહ્યો હતો: ફ્લેટ કાઢવાની એવી કોઈ જરૂર નથી. ન કરે નારાયણ ને ક્ષિતિજને ઈન્ડિયા પાછું આવવાનું થાય ત્યારે એને પગ મૂકવાની જગ્યા તો જોઈએ ને!

(૭/એ, મનદીપ ફ્લેટ્સ, હીરાબાગ, આંબાવાડી બજાર, આંબાવાડી, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૬.
ફોન: ૦૭૯-૨૬૪૦૦૮૬૭, મો.૯૪૨૭૯૦૩૭૦૦)

કપ કે કોફી

જ્યોતીન્ પટેલ

પ્રોફેસર પટેલના ઘણા બધા વિદ્યાર્થીઓ હતા. વિદ્યાર્થીકાળમાં એ બધા પ્રોફેસર પટેલથી એટલા બધા અભિભૂત હતા કે એ સૌ એમને એમની જિંદગીમાં કદી ભૂલી શકે એમ નહોતા. વિદ્વતાથી ભર્યા ભર્યા તો એ હતા જ, પરંતુ એ કરતાંય અધિક તો એ એમના સૌ વિદ્યાર્થીઓ માટે પિતાથીય વધુ વત્સલ હતા. ભણીગણીને કેટકેટલાય વિદ્યાર્થીઓ પોતપોતાના વ્યવસાયે સ્થિર થઈને ઊંચા દરજ્જે પહોંચી ગયા હતા. કેટલાક તો વિદેશમાં નામનાસહ ઊંચા પદે હતા. અમેરિકામાં વસતા એમાંના કેટલાકને થયું કે સૌએ પોતાના વહાલા પ્રોફેસરને એક વખત મળવું જોઈએ. વિચાર આવ્યો અને ફોનના નંબર દવાબા લાગ્યા, અને જોતજોતામાં દેશ-વિદેશ વસતા પચાસેક જણ તો કાર્યક્રમ માટે તૈયાર જ નહિ તલપાપડ થઈ ગયા. બધું ગોઠવાઈ ગયું અને પ્રોફેસર સાહેબનો અનુકૂળ સમય મેળવીને એમનો સત્કાર સમારંભ કોઈ પંચતારક હોટલમાં ગોઠવવાનું નક્કી કર્યું. પ્રોફેસર પટેલે કાર્યક્રમ માટે હા તો ભણી પણ હોટલના બદલે સૌને પોતાના ઘેર જ આવવા માટે હક્કપૂર્ણ આગ્રહ કર્યો. સૌ પૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ એમની આગળ ઝૂકી ગયા.

નક્કી થયા પ્રમાણે સૌ ભેગા મળ્યા અને ભાતભાતની વાતો થતી રહી. વાતવાતમાં કેટલાક લોકોએ જિંદગીની મુશ્કેલીઓ અંગે ચર્ચા કરવા માંડી, અને છેવટે બધા

જિંદગી અને કામ અંગે થતા સતત તણાવની અને ચિંતાની ચર્ચામાં પડી ગયા. પ્રોફેસર પટેલ શાંતિથી સૌને સમ્મિત સાંભળતા રહ્યા. ખૂબ મજા અને આનંદ વચ્ચે સમય ક્યાં પસાર થઈ ગયો એની ખબર પણ ના રહી. છેવટે પ્રોફેસર સૌને વાતો કરતા મૂકીને રસોડામાં ગયા અને કોફી ભરેલું મોટું જગ અને સાથે સાથે કોફી પીવા માટે ઘરમાં જે હતા તે બધા કપ લઈ આવ્યા અને બધાને કોફી પીવા માટે આગ્રહ કર્યો. પ્રોફેસર જે કપ લાવેલા એમાં કેટલાક જૂની ફેશનના હતા, કેટલાક અતિ સુંદર હતા, કેટલાક ખંડિત પણ હશે, થોડા ઘણા પ્લાસ્ટિકના, કેટલાક ચિનાઈ માટીના તો કેટલાક સાદા પણ હતા. બસ, ઘરમાં જે હતા એ લાવ્યા હતા. બધા કોફીના ટેબલ પાસે ધીરે ધીરે જવા લાગ્યા, કપ લઈ કોફી ભરતા ગયા. પ્રોફેસર દૂર ઊભા રહી આનંદપૂર્ણ નજરે જોતા રહ્યા. બધાએ જ્યારે કોફીના કપ હાથમાં લઈ લીધા ત્યારે પ્રોફેસરે આગળ આવીને સંબોધન કરવા માંડ્યું. ‘કદાચ તમે નોંધ્યું હશે કે જે સારામાં સારા કપ હતા એ પહેલા લેવાઈ ગયા હતા, અને સસ્તા કે ઉતરતા કપ બીજા માટે છોડી દેવાતા હતા. સ્વાભાવિક છે કે તમે તમારા માટે જે ઉત્તમ હોય એ જ પસંદ કરવાના છો. બસ, આ ઉત્તમ મેળવવા પાછળની તમારી ઘેલછા જ તમારા તણાવ, તમારી મુશ્કેલીઓ અને ચિંતા માટેનું મૂળભૂત કારણ છે. તમને બધાને ખરી જરૂર તો કોફીની હતી, કપની નહિ. પણ એને એક તરફ રાખી તમે ખૂબ સભાનપણે કપની પસંદગીમાં તણાઈ ગયા, અને એકબીજાના કપની સરખામણીમાં પડી ગયા!! જો કોફીને તમારી જિંદગી સાથે સરખાવતા હો તો તમારો વ્યવસાય, તમારું સમાજમાં સ્થાન, પૈસો-ટકો ને સાહ્યબી એ બધું જ કપ સમાન છે. એ બધું તો જિંદગીના આધાર માટે છે, એનાથી જિંદગીની ગુણવત્તા બદલાઈ જતી નથી. સારા કપમાં કોફીનો સ્વાદ સારો અને ખરાબ કપમાં ખરાબ એવું તો થતું નથી. મોટા ભાગે આપણે સૌ કપ ઉપર નજર માંડીને કોફી જ ભૂલી જઈએ છીએ. કપ તમને નચાવે એવું ના થવા દેતા... કોફીનો સ્વાદ લો.’

(અવિચલ, શાસ્ત્રી માર્ગ, ઓફ બાકરોલ રોડ, વલ્લભ વિદ્યાનગર)

ફૂલ વિનાની વેલ

કિરીટ ગોસ્વામી

(આપણા યુવાન, સંવેદનશીલ સર્જક અને શિક્ષક શ્રી કિરીટ ગોસ્વામીની આ લઘુનવલ શિક્ષણના પરિવેશમાંથી પાત્રો લઈને માનવહૃદયના વિવિધ ભાવોનું નિરૂપણ કરે છે. 'વિ'માં તેનાં પ્રકરણો ક્રમશઃ પ્રગટ થતાં રહેશે. સુજ વાચકોનો પ્રતિભાવ અપેક્ષિત છે.)

(ગતાંકથી ચાલુ)

સાંજના લગભગ સાડા સાત થઈ ગયા હતા. ચારેતરફ ધીમે ધીમે અંધારું છવાતું જતું હતું. સ્ટેશન પર રોશની હતી. ભીડ પણ ખાસ્સી હતી. બસો, મુસાફરો, ફેરિયાઓ અને ભીખારીઓની વચ્ચે થઈને બકુલ પોતાની મનગમતી જગ્યાએ આવ્યો. એ ઉદાસ હોય ત્યારે હંમેશાં અહીં જ આવીને બેસે છે. બસ-સ્ટેશનના છેલ્લા પ્લેટફોર્મ પરનાં લાંબા બાંકડે કલાકો સુધી બેસીને તે લોકોને જોયા કરે છે. એમ તે પોતાનું દુઃખ પણ ભૂલી જાય છે અને તેના મનને થોડી તાજગી પણ મળે છે.

આજે પણ તે બાંકડા પર બેઠો બેઠો બસોને, લાઈટોને, મુસાફરોને, ફેરિયાઓ અને ભિખારીઓને જોઈ રહ્યો હતો.

બસ-સ્ટેશન કોઈ ગમાડવા જેવું સ્થળ ન કહેવાય. તેમ છતાં બકુલને એ ગમે છે. અહીં સતત દૃશ્યો બદલાય છે, ઘટનાઓ બદલાય છે. દુનિયા કેટલી રંગીન અને કેટલી વિવિધતા ભરી છે, એ જોવું હોય તો બસ-સ્ટેશન પર સરળતાથી જોઈ શકાય. અહીં બધું ગતિમાં હોય છે. બધું એક તાલમાં ચાલતું હોય છે. છાપાં વેચતા ફેરિયાનો વિચિત્ર અવાજ, કન્ડક્ટરોની સીસોટીઓનો અવાજ, લાઉડ-સ્પીકરમાં ઘોઘરા અવાજે થતી જાહેરાતો, પીપરમેન્ટ-શીંગ વેચતા છોકરાની બૂમો અને ભિખારીઓની આજીજી! બકુલને માટે આ બધું પરિચિત છે. બધાંમાં તેને કોઈ આત્મીયતાનો અહેસાસ થાય છે. બીજી તરફ તદ્દન અપરિચિત એવા મુસાફરોની ચહલ-પહલ પણ તેને જોવી ગમે છે. બેઠેલા, ઊભેલા, દોડાદોડી કરતાં બાળકો, યુવાનો, વૃદ્ધો, અશક્તો,

અપંગો — એમ મુસાફરો પણ કેટકેટલી જાતનાં! બધાં અહીં ખાસ્સી ભીડ જમાવે છે. પણ કોઈ અહીં રોકાતું નથી. બધાં જ મુસાફરો પોતપોતાની મંજિલ તરફ ધીમે-ધીમે ગતિ કરવા માંડે છે.

રહી જાય છે કેવળ એકલો-અટૂલો બકુલ! બસો પણ ઓછી થઈ જાય છે. ભિખારીઓ અને ફેરિયાઓ પણ ચાલ્યા જાય છે. લાઉડ-સ્પીકર બંધ થઈ જાય છે.

બસ-સ્ટેશન ધીમે-ધીમે જંપવા લાગે છે. અરધોઅરધ લાઈટો પણ બંધ થઈ જાય છે. સ્ટેશનમાં ખાલીપો અને ઝાંખો પ્રકાશ પથરાઈ જાય છે.

બકુલને પાસેની રેકડીએ જઈ ચા પીવાની ઈચ્છા થઈ. પણ અહીંથી ઊઠીને ત્યાં સુધી જવાની પણ તેને આળસ થઈ એટલે તે એમનેમ નીચું જોઈને બેસી રહ્યો. ફરીથી તેના મનમાં માલતીનો વિચાર આવ્યો. પોતે માલતીને આજે, આટલાં વરસોમાં પહેલી વખત થપ્પડ મારી છે — એ વાત યાદ આવતાં જ બકુલને પારાવાર પસ્તાવો થવા લાગ્યો. જો કે તે લાચાર હતો. માલતીની હઠ જ એવી હતી કે ન ઈચ્છવા છતાં ગુસ્સો આવે અને હાથ ઉપડી જાય! પરન્તુ એય શું કરે બિચારી? આમને આમ અરધી જિન્દગી તો ખાલીપામાં વીતી ગઈ! અને હવે તો સંતાન થવાની આશા પણ ક્યાં રહી હતી?

માલતીના વિચારોમાં તલ્લીન થઈને બકુલ બેઠો હતો એવામાં અચાનક તેને એક પરિચિત અવાજ સંભળાયો — ‘અરે, બકુલકાકા, તમે અત્યારે અહીં? ક્યાંય બહારગામ જાવ છો કે?’

બકુલે ઊંચું ઉપાડીને જોયું તો સામે તેનો ભત્રીજો દીપુ ઊભો હતો. દીપુને જોતાં જ બકુલની બધી જ ઉદાસી પળવારમાં દૂર થઈ ગઈ. તેને ભેટી પડતાં બકુલે પૂછ્યું — ‘અરે દીપુ! તું ક્યારે આવ્યો સુરતથી?’

‘આજે જ આવ્યો હતો, કાકા!’ દીપુએ કહ્યું.

‘આવ્યો હતો એટલે અત્યારે પાછો જાય છે?’ બકુલે નવાઈભેર પૂછ્યું.

‘ના, ના, એમ તો કાલ સુધી રોકાવું છે...’

‘તો પછી તું ઘેર કેમ ન આવ્યો? તારી મમ્મીએ ના પાડી છે કે શું?’

‘એ વાત જવાદોને કાકા! ખરેખર તો હું અહીં મારા મિત્ર વિમલને મળવા આવ્યો છું! મારે તેનું થોડું કામ છે.’

‘અચ્છા! એટલે વિમલને મળવા આવ્યો છે એટલે કાકાને ઘેર ન અવાય એમને?!’

‘ના, ના, એવું નથી, કાકા!’

‘તો પછી ઘેર આવે છે ને અત્યારે?’

‘ભલે, જેવી તમારી મરજી!’

દીપુ અને બકુલ બન્ને ઘર તરફ ચાલતા થયા. રસ્તામાં બકુલે પૂછ્યું — ‘સુધીરભાઈ અને વનલતાભાભીને કેમ છે?’

‘સારું છે, એમને!’ દીપુનો જવાબ ઉડાઉ હતો. તેણે બકુલને સામો પ્રશ્ન કર્યો — ‘કાકા, માલતીકીકી શું કરે છે? મને તો યાદ કરતાં જ હશેને!’

‘હા, દીપુ, તને તો માલતી અવાર-નવાર યાદ કરે છે, પણ...’ બકુલ બોલતાં-બોલતાં અટકી ગયો. અત્યારે તેને ત્રણ વર્ષ પહેલાં, અહીંથી જતી વખતે વનલતાભાભીએ ઉચ્ચારેલા કડવા વચનો યાદ આવ્યાં!

ભાભીએ કહ્યું હતું — ‘સાંભળી લો, તમે બન્ને! મારા દીપુનું નામ પણ તમારા વાંઝિયાના હોઠેથી હું સાંભળવા માગતી નથી! તમારે કારણે અમારે અહીંથી દૂર જવું પડે છે! તમારે પોતાને તો સંતાન છે નહીં; આ અમારો એકનો એક દીકરો છે, એનેય તમે ખોટાં લાડ કરીને બગાડો છો! કોણ જાણે તમે કેવી માયાજાળ પાથરી છે, તે દીપુ તમારા વખાણ કરતા થાકતો જ નથી! મારી સાથે એ આખો દિવસ ઝઘડ્યા કરે છે, તે તમારી ચડામણીને કારણે! પણ એટલું યાદ રાખજો, આ દીપુ મારો છે અને મારો જ રહેશે! તમારો તો એના પર પડછાયો પણ નહીં પડવા દઉં!’

વનલતાભાભીનાં આ આકરાં વેણ આજે પણ બકુલને શબ્દશઃ યાદ છે.

સુધીર અને બકુલ, બે ભાઈઓના નાનકડા પરિવારમાં દીપુ માત્ર એક જ સંતાન! બાપુજી અને બા ગુજરી ગયા પછી સુધીરભાઈએ બકુલને દીકરાની જેમ જ ઉછેર્યો હતો. તેને પરણાવ્યો પણ ખરો. શરૂ-શરૂમાં તો વનલતાભાભી, માલતીની સાથે ખૂબ સારો વ્યવહાર કરતાં. પરન્તુ લગ્ન પછી લાંબા સમય સુધી માલતીને સંતાન ન થવાથી ધીમે-ધીમે ભાભીનું વર્તન બદલાવા લાગ્યું.

માલતી દીપુને બોલાવે, તેને જમાડે કે તેને પોતાની સાથે બહાર ફરવા લઈ જાય એ વનલતાભાભીને બિલકુલ ન ગમતું. તેઓ માલતીની સાથે આ બાબતે વારંવાર

ઝઘડી પડતાં. સુધીરભાઈ તેમને ખૂબ સમજાવતા પરન્તુ વનલતાભાભીનો સ્વભાવ જ મૂળથી ઝઘડાળુ અને ઈર્ષ્યાખોર! એમાં સમજાવટ શા કામની?!

રોજરોજના ઝઘડા અને માથાકૂટથી કંટાળીને આખરે બન્ને ભાઈઓ અલગ થયા. આથી વનલતાભાભી તો ખૂબ જ રાજી થયાં. તેમને એમ હતું કે હવે માલતી, દીપુને ક્યાં લાડ લડાવવા આવવાની? પરન્તુ અલગ થયા પછી પણ દીપુ તો મોટાભાગનો સમય માલતીની સાથે જ ગાળતો! તેને પોતાની મા કરતાં, કાકીનો સ્નેહ વધારે આકર્ષતો હતો. માલતીને પણ દીપુ પ્રત્યે અપાર મમતા હતી. દીપુની સંગાથે માલતી, પોતાને સંતાન નથી એ હકીકતને પણ ભૂલી જતી. જો કે, વનલતાભાભીને આ બધું બિલકુલ પસંદ નહોતું. તેઓ દીપુને વારંવાર વઢતાં અને માલતીનાં ઘેર ન જવાની કડક સૂચના પણ આપતાં. મલાતીને પણ જેમ-તેમ બોલીને તેઓ દીપુની સાથે બોલવાની તેને મનાઈ ફરમાવતાં. ઘણીવાર તો માલતીને તેઓ ‘કામણગારી’ કહીને તેના પર જાતજાતનાં આળ ચડાવતાં.

સુધીરભાઈ પણ ભાભી પાસે લાચાર હતા. ઘણી વખત તેઓ વનલતાભાભીના ખરાબ વર્તન બદલ માલતી અને બકુલ પાસે માફી માગતા. દીપુ પણ પોતાની માતાના આવા વર્તનથી ત્રસ્ત હતો.

અચાનક સુધીરભાઈને ધંધામાં મોટી ખોટ આવી. વનલતાભાભીએ આ ઘટનાને પણ માલતીના કામણનું જ પરિણામ ગણાવ્યું. માલતીથી આ આળ સહન ન થયું. તેણે ભાભીની સાથે થોડી બોલાચાલી કરી. એટલી વાતમાં તો વનલતાભાભીએ પરિવાર સાથે પોતાના પિયર સૂરત ચાલ્યા જવાની હઠ પકડી. સુધીરભાઈએ તેમને ખૂબ સમજાવ્યાં પણ ભાભી ન માન્યાં. આખરે ભાઈ, ભાભી અને દીપુ, ત્રણેય સુરત રહેવા જતાં રહ્યાં. માલતી અને બકુલને આ ઘટનાથી ખૂબ જ દુઃખ લાગ્યું. ખાસ તો દીપુ ચાલ્યો ગયો એટલે માલતી સાવ નિરાશ થઈ ગઈ. સમય જતાં માંડ કરીને તે દીપુને ભૂલાવી શકી. આ વીતેલા ત્રણ વર્ષમાં ભાઈ અને ભાભી તરફથી કોઈ સમાચાર આવ્યા નહોતા.

બકુલને ચૂપ જોઈને દીપુએ પૂછ્યું — ‘કેમ, બકુલકાકા, તમે કાંઈ બોલતા કેમ નથી? કોઈ વિચારે ચડી ગયા કે શું?’

‘હા, દીપુ, હું એ વિચારતો હતો કે ત્રણ વર્ષમાં તો તું યુવાન થઈ ગયો! અત્યારે શામાં ભણે છે?’ બકુલે પૂછ્યું.

દીપુ બોલ્યો — ‘અત્યારે હું એસ.વાય.બી.એ.માં ભણું છું અને બપોર પછી કામ પર જાઉં છું.’

‘કેમ, તારે કામ પર જવાની શી જરૂર છે? મોટાભાઈનો ધંધો સારો નથી ચાલતો?’

‘ના, ના. એવું તો નથી પણ બપોર પછી તો હું નવરો જ હોઉં છું ને! ત્યાં મારા બધા મિત્રો પણ કામ પર જાય છે એટલે હું પણ જાઉં છું!’

દીપુની આ વાત પરથી બકુલને એમ લાગ્યું કે દીપુ હવે ખરેખર યુવાન થઈ ગયો છે. સાથે-સાથે તેનામાં સમજદારી પણ આવી ગઈ છે.

થોડીવારમાં ઘર આવી ગયું. બારણું અંદરથી બન્ધ હતું. બકુલે ડોરબોલ વગાડી. માલતીએ અંદરથી પૂછ્યું — ‘કોણ?’

બકુલે કોઈ જવાબ ન આપ્યો. માલતીએ ફરીવાર પૂછ્યું એટલે બકુલે કહ્યું — ‘એ તો હું!’

‘આવી ગયા તમે?!’ બારણું ખોલતાં ગુસ્સાભેર માલતીએ કહ્યું. પણ સામે દીપુને ઊભેલો જોઈને પળવારમાં જ તેનો બધો ગુસ્સો ગાયબ થઈ ગયો! તેની આંખો આનંદ અને આશ્ચર્યથી પહોળી થઈ ગઈ!

‘દીપુ...!’ દોડીને તરત જ માલતીએ દીપુને છાતી-સરસો ચાંપી લીધો. તેના કપાળે વ્હાલભર્યું ચુંબન કરતાં તે બોલી — ‘મારો દીપુ તો યુવાન થઈ ગયો!’

‘ના, કાકી, હું તો હજી એનો એ જ છું. તમારા માટે!’ દીપુએ હસીને કહ્યું.

માલતી હરખાઈ ગઈ. બકુલની આંખો ભીની થઈ ગઈ. તે અંદરના કમરામાં ચાલ્યો ગયો.

(ક્રમશઃ)

(એફ-૨૦/૬૬૬, પ્રથમ માળ, રણજિતનગર,
જામનગર — ૩૬૧ ૦૦૫. મો.: ૯૮૭૯૪૦૧૮૫૨)

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલને

સ્મરણાંજલિ

કર્મ સદ્ કરવા ઘણા
સંકલ્પ શુભ કીધાં જ્યહીં,
કસબ અગણિત ઓટીએ
લઈ હામ હૈયા મહીં;
શાંત-કોલાહલ તમે, ને
વજ્ર-મૂઠી કુસુમિત.
લાસ્ય છોડી રુદ્ર તાલે
ગરલ સઘળું પી ગયા;
ઔદાર્ય કેરા ઓઘ એવા
સમિધ યજ્ઞે થઈ ગયા,
ખિતાબની ના ખેવના,
‘સરદાર’ સહુના થઈ રહ્યા.
મોહ ન વસવા મન દીધો,
‘મોહન’ તણી શરણાગતિ,
અગ્ર લડવૈયા અને
સ્વાતંત્ર્યના સેનાપતિ;
ખંડિત કલેવર રાષ્ટ્રના
નવરૂપ ઘડવૈયા તમે,
એક, કેવળ એક, સાચા
‘સરદાર’ વીર! નમીએ અમે.

ભાઈલાલભાઈ ઘાભાઈ પટેલ ‘ભાઈકાકા’ને

ભાવાંજલિ

નવ જાગૃતિથી ઉત્થાનવા નકી,
આપે અપનાવી આગવી લઢણ;
‘કામનું ઈનામ, કામ’શી ઋચા થકી,
કઈ કેટલા પળોટ્યા જણ.
દવા અને દુવા-ઉભય હસ્તગત,
અમોઘ લક્ષ્ય સિદ્ધિ આપને ગનીમત;
વેરાન વગરે વેળુ હો વા વેલ,
આપ અડો ન-અડો ને તિલસ્માત થેયલ.
નિવૃત્તિમાં નિવૃત્તિ અને પરાર્થ
કાજ, (બસ, એટલો જ સ્વાર્થ!)
યાહોમનો બીજમંત્ર ભણી-ભણાવી,
સર્જવ્યાં વ્યાપક જ્ઞાન-તીર્થ;
ઝળાહળા પ્રકાશપુંજ રેલાવી
કંઈકને દોર્યા લક્ષ્ય પ્રતિ ચલાવી.
શમણાં નિતાંત જાગ્યાં, સાકાર થતું હતું,
ઝૂક્યા વિના ઝઝૂમ્યા જીવતર છતું થતું;
અભિનવ ઋણાનુબંધે ‘ભાઈકાકા’!
લઈ કોઈ સંજીવની શલાકા,
અનેકને અનવઘ રંગે રંગી દીધા.

● નિરંજન ગ. ઉપાધ્યાય

“ભોગ લાગ્યા મારા. મને ક્યાં અહીં તું ઢસડી લાવ્યો? મારે ને કવિતાને આદવેર છે. મને કંઈ આમાં સમજ ન પડે.” મેં કહ્યું એટલે એ બોલ્યો, “બેસ, તો ખરો, મજા આવશે.”

“હું માંડમાંડ બેઠી. સ્ટેજ પર એક મીણબત્તી, ના મોટો મીણબત્તો સળગાવ્યો હતો. મેં પૂછ્યું, “અલ્યા, આવડો મોટો મીણબત્તો કેમ સળગાવ્યો છે? લાઈટ તો ચાલુ છે. લાઈટ જાય તો શું એની અગમચેતીરૂપે આ મીણબત્તો સળગાવ્યો છે કે શું?”

મુક્તક યાને ભોજન પહેલાંનો સૂપ

વિનોદ ગાંધી

રાતે આઠેક વાગ્યે હું જમીને પાનપટ્ટી કરવા નીકળ્યો હતો. એવામાં એક શેરીમિત્ર મળ્યો. મેં પૂછ્યું, “ક્યાં જાય છે 'લ્યા આમ?” એણે ઉત્સાહમાં આવીને કહ્યું, “ચાલ, ચાલ, મારી સાથે આજે તને મજા કરાવું.” પણ મેં કહ્યું, “પણ ક્યાં? કહેતો ખરો!”

ને એણે કશું કહ્યા વગર મારો હાથ પકડી ખેંચવા જેવું કર્યું, એના આ વર્તનથી ડઘાઈ જઈ મેં આજુબાજુ જોયું, કહ્યું, “અલ્યા, આમ ખેંચાખેંચી ના કર! લોકો શું ધારશે? મેં તારા પૈસાબૈસા ઉછીના લીધા હોય અને હું આજે જ તારા હાથમાં ઝલાઈ ગયો હોય એવો દેખાવ થાય છે, યાર! છોડ, હું તારી સાથે આવું જ છું, બસ!”

“આજે તેં તારી જિન્દગીમાં જોયું-સાંભળ્યું ન હોય એવું તને બતાવું!” એમ કહી મને નજીકના એક ‘હોલ’માં લઈ ગયો.

હોલ કહેતાં સભાગૃહમાં દાખલ થતાં જોયું તો ત્યાં સ્ટેજ પર પંદરવીસ જણ બેસેલા જણાયા. સભાગૃહમાં યે લગભગ એટલી જ સંખ્યામાં માણસો બેસેલા. મેં મિત્રને પૂછ્યું,

“અલ્યા, આ કયા રાજકીય પક્ષની મિટિંગ છે?”

એ બોલ્યો, “આ કોઈ પક્ષબક્ષની મિટિંગ નથી. આ તો મુશાયરાનો કાર્યક્રમ છે. ગુજરાતીમાં એને કવિસંમેલન કહેવાય.”

“ના, ના, યાર, મુશાયરાની આ રસમ છે! તું ય શું ગાંડા!” મને મનોમન થયું — નક્કી હમણાં તો ગાંડો નથી, પણ કદાચ કાર્યક્રમને અંતે જરૂરથી ગાંડો થઈ જઈશ. એટલામાં સ્ટેજ પરથી વચ્ચે બેસેલો એક જણ બોલ્યો, “આજે બે દૌર કરીશું!”

મેં મારા મિત્રને પૂછ્યું, “આ દોર એટલે શું? ઉતરાણ તો ક્યારની ગઈ! અને અહીં રાતે પતંગબતંગ તો છે નહીં, પછી દોરાનું શું કામ?”

“એણે કહ્યું, “બુદ્ધ, દોર નહીં દૌર, દૌર! દૌર એટલે વારો, ફેરો...”

“શાનો વારોફેરો!” મારી બુદ્ધિમાં આ કશું બેસતું ન હતું.

પેલાએ કહ્યું, “તું બોલબોલ ના કર, જોયા કર.”

મેં પૂછ્યું, “કોને જોયા કરું? આ સામે બેસેલાને જોયા કરવાના!”

મેં જોયું તો સ્ટેજ પર બેસેલા માણસો અડધા ઘરડા ને એવા તેવા હતા. વતાં કરીને આવેલા. કોઈના મોઢામાં પાનનો ટૂથો હતો. જાણે દમયંતીના સ્વયંવરમાં દમયંતીને પરણવાની લાલસાએ આવેલા (વર) રાજાઓ જેવા આ બધા લાગતા હતા. પાછા અંદરઅંદર વાતચીત કરતાં કરતાં હસતા યે હતા. અમારા પ્રવેશ પહેલાં જ ફૂલોથી સ્વાગત કરવાની રસમ પૂરી થઈ ગઈ હતી. એટલે કેટલાક તો પુષ્પગુચ્છ હાથમાં પકડી રમાડતા હતા. કલગી હાથમાં હોવાથી અદલ વરરાજા જ લાગતા હતા. કેટલાક કલગી નાકને અડાડીને સૂંઘતા પણ હતા,

જાણે સુગંધ કલગીની અંદર છૂપાઈ ન હોય! કેટલાક તો પોતાની સામે ડાયરી મૂકીને પાનાં ઉથલાવતા હતા. મને થયું — આ દૂધનો અને શાકભાજીનો હિસાબ અહીં આવીને શું કામ જોતાં હશે? મેં મિત્રને પૂછ્યું, “આ ઘરખર્ચનો હિસાબ અહીં શું કામ જોતા હશે? ડાયરીમાં?”

એ બોલ્યો, “એવું નથી ‘લ્યા ભૈ! એ ડાયરીમાં તો એમણે પોતે લખેલી કવિતા છે, ગઝલ... ગઝલ...”

મેં પૂછ્યું, “આ ગઝલ વળી શું? મને પઝલ થાય છે ‘લ્યા ભૈ!’”

એ બોલ્યો, “તમે જેને ગુજરાતીમાં કવિતા કહો એને ઉર્દૂમાં ગઝલ કહે!”

મેં પૂછ્યું, “તે આ લોકો ઉર્દૂમાં બોલવાના છે! આપણને ગુજરાતી તો બરાબર આવડતું નથી, ને ઉર્દૂ ક્યાંથી આવડવાનું? હું જઈ છું, યાર, તું બેસ! ઉર્દૂબુર્દૂ આપણને ના સમજ પડે!”

એ બોલ્યો, “બેસ યાર, આવ્યો છે તો મજા લે! આ કવિઓ ગુજરાતીમાં જ બોલશે અને બે દૌર વચ્ચે યા આવશે, કડક મીઠી.”

હું ચાની લાલચે બેઠો મેં પૂછ્યું, “બે દૌરની વચ્ચે યા આવશે? તે એક દૌર પૂરો થતાં કેટલો સમય લાગશે?”

“તને ચાની પડી છે, કવિતાની નહીં?” મિત્ર બોલ્યો.

મેં કહ્યું, “આપણને ચામાં સમજ પડે આ કડક, આ મીઠી, આ લંબે પાનીવાલી ચા, આ આખા દૂધની વગેરે! કવિતામાં સમજ ના પડે!”

“પડશે, પડશે સમજ! બેસ ને! તું પહેલીવાર આવ્યો છે ને એટલે તને એવું લાગે છે!”

મેં કહ્યું, “ભલે! ભલે!”

એટલામાં સ્ટેજ પર એક કવિ ઊભા થયા. એ કશું બોલે એ પહેલાં જ મારી બાજુમાં બેસેલા ભાઈ એકદમ જ “વા વા વા વા! ક્યા ખાત હૈ!” એવું બોલવા લાગ્યા.

મને થયું કે આ ભાઈને શું થયું? મેં એની સામે જોઈને પૂછ્યું, “તમારી તબિયત તો સારી છે ને!”

એ અકળાયા, “મારી તબિયતને શું થાય? ઘોડા જેવી છે.”

મને મનમાં થયું કે કહી દઉં કે મેં ક્યાં કહ્યું છે કે ગધેડા જેવી છે! પણ હું ચૂપ રહ્યો. એક કવિ બોલી રહ્યા પછી એક બીજા કવિ ઊભા થયા. એમણે જે ઝભ્મો પહેરેલો, ના મને તો એ ઝભ્મો ઓઢ્યો હોય એવો લાગ્યો. પહોળો અને ઠેઠ નીચે અડુંઅડું થાય એટલો લાંબો હતો. મને થયું કે ઝભ્માના કાપડ પલાળીએ તો ચડી જાય એવું સાંભળેલું, પણ આ ઝભ્માનું કાપડ તો ઉતરી ગયું હોય એવું લાગે છે, નહીંતર ઝભ્મો આટલો બાંલો ન હોય! એ કવિ બોલ્યા,

“હવે હું એક રચના તરન્નુમમાં રજૂ કરીશ.”

મને થયું કે આ તરન્નુમ કઈ બલાનું નામ છે! ને એ કવિ એટલામાં તો ગાવા લાગ્યા. એમણે જેવું ગાવાનું શરૂ કર્યું કે બે-ચાર ચામાચીડિયાં, ફૂદાં ઊડાઊડ કરતાં અમે જ્યાં બેઠા હતા એ બાજુ આવવા લાગ્યાં. આમેય ચોમાસું હમણાં જ ઊતર્યું હતું ને આ હોલ ઓછા વપરાશવાળો હોઈ એમાંના ભરાઈ રહેલા ભેજને લીધે આ ફૂદાંબુદાં અહીં જ વસવાટ કરતા હશે તે હોલ ખૂલ્યા પછી પહેલી જ વાર મોટો અવાજ સાંભળી ગભરાઈને આ ફૂદાં ઊડવા લાગ્યાં હશે. બાજુમાં બેસેલો મારો મિત્ર તો તલ્લીન થઈને “વા વા વા વા” કરતો હતો. એક વર્ષનું કોઈ છોકરું જાતે ઊભું થઈને બે ડગલાં ભરે ત્યારે એનો પપ્પા રાજ થઈને ‘વાહ વાહ’ કરે એવું મને મારા મિત્રને જોતાં લાગવા માંડ્યું. પણ મેં એને પલેલ ના પહોંચાડી. જો કે પેલા કવિના રાગડાથી મને પલેલ પહોંચતી હતી એ જુદી વાત હતી!

એ પછી એક લાંબાકાળા વાળવાળા કવિ ઊભા થયા. એમણે ગળામાં માળા પહેરેલી. કલીનશેલ હોવાના કારણે અને ગૌરવર્ણને લીધે એ કવિ જોનારાઓમાં દ્વિધા ઊભી કરતા હતા. પણ જાડા અવાજને લીધે એ પુરુષકવિ છે એવું એમણે સાબિત કરી આપ્યું. જો કે એ ઠીક થયું! એમણે કહ્યું, “પ્રથમ હું એક મુક્તક રજૂ કરીશ.” એ

વખતે એમણે ખિસ્સામાં હાથ નાંખ્યો હશે તે મને લાગ્યું કે ખિસ્સામાંથી મુક્તક નામની ચીજ કાઢતા હશે. પણ પછી હાથરૂમાલ જોઈ મને થયું કે મુક્તક એટલે કવિતા હશે, જેમ ગઝલ તેમ મુક્તકબુક્તક જેવી કવિતા! મારો મિત્ર “ક્યા બાત હૈ? ક્યા બાત હૈ?” એમ કરતો હતો. મને લાગ્યું કે એ મને કંઈ પૂછે છે એટલે મેં કહ્યું, “કુછ બાત નહીં હૈ, કુછ બાત નહીં હૈ.” પણ એ મારો જવાબ સાંભળતો જ ન હતો.

એક એક કવિ ત્રણ ત્રણ કવિતાઓ સંભળાવતા હતા અને પાછા કવિતાની કડીઓ, હા, હા, શેર શેર, એટલે એક એક શેર મલાવીમલાવીને બેચારવાર બોલતા હતા એનાથી મારા કાને બહેરાશ અને આંખે અંધારા આવવા લાગ્યા. પણ હું બેભાન થઈ ફસડાઈ પડું એ પહેલાં પહેલો દૌર પૂરો થયો ને હોલમાં જ ચા આવી. મેં મિત્રને પૂછ્યું, “હોલમાં જ કેમ ચા સર્વ કરે છે?” એનો જવાબ હું સાંભળું એ પહેલાં મને જ એનો જવાબ સૂઝ્યો. બહાર લોબીમાં ચા પીવા જવાની ગોઠવણ જો કરે તો શ્રોતાઓ બારોબાર ભાગી જાય એટલે હોલમાં જ ચા આપે તો કમસે કમ કોઈ નાસી તો ન જાય! ચા કસ ગ્લાસમાં આપી હતી. કસ ગ્લાસને ગ્લાસ તો ના કહેવાય પણ ગ્લાસડી કહેવાય એટલા નાના ટ્યુકડા ગ્લાસની ચા તો પહેલી ચૂસકીમાં જ ખતમ થઈ ગઈ! મેં પૂછ્યું, “બીજી ચા મળશે?” ચા વહેંચતો છોકરો જાણે મને ધમકાવતો હોય એમ બોલ્યો, “જાવ, જાવ, બીજી ચા શેની મળે? અગાઉ આવા જ કાર્યક્રમમાં ચાના પૈસા આપ્યા વગર આ લોકો જતા રહેલા! અમે તો ચાનો ઓર્ડર લેવાની ના જ પાડેલી પણ અમારો શેઠ... એને ય શાયરીમાં રસ છે એટલે...”

ચા પીધા પછી મારા મિત્રને મેં જવા દેવા કહ્યું, પણ એણે મને બેસાડી રાખ્યો, આશ્વાસન આપતો હોય એમ એ બોલ્યો, “બીજા દૌરમાં તો દરેક કવિ એક એક જ રચના રજૂ કરશે, એટલે બીજો દૌર વહેલો પૂરો થશે. કવિ સંમેલનને અંતે આપણે આઈસક્રીમ ખાઈશું ને પાનબાન પણ ઝાપટીશું, બસ...!”

છેવટે આઈસક્રીમ અને પાનની લાલચે હું બેઠો. મેં વિચાર્યું કે એવું લાગશે તો વચ્ચે એકાદી ઊંઘ ખેંચી કાઢીશું, બેઠા બેઠા.

બીજા દૌરમાં દરેક કવિએ જો કે એક એક જ રચના રજૂ કરી. પણ શરૂઆતમાં, છોગામાં એક એક મુક્તક તો સંભળાવ્યું જ. મુખ્ય ગઝલ રજૂ કરતાં પહેલાં શરૂઆતમાં સંભળાવાતું મુક્તક મને બૂકે ડીનરમાં ડીશ લેતાં પહેલાં અપાતા સૂપના ગ્લાસ જેવું લાગ્યું. ખાતાં પહેલાં સૂપ પીઓ એમ ગઝલ સાંભળતા પહેલાં મુક્તક સાંભળો જેવો ઘાટ અહીં રચાયો.

બીજો દૌર પૂરો થયો ત્યારે રાતના અઢી વાગ્યા હતા. જે લાલચને લીધે હું બીજા દૌરમાં બેઠો હતો એ લાલચની પૂર્તિ જેના થકી થવાની હતી એ આઈસ્ક્રીમની દુકાન અને પાનનો ગલ્લો બંને બંધ થઈ ગયા હતા. જાણે અધમૂઓ થઈ ગયો ન હોઈ એમ મને રસ્તામાં ચાલતાં અડબડિયાં આવવા લાગ્યાં. મારા કાનમાં શેર ને મુક્તક ને ગઝલના ભણકારા વાગતા હતા. ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે ઊંઘમાં ઘેરાયેલા અને લથડિયા ખાઈને ચાલતા મને જોઈને પત્નીને શંકા થઈ! એક તો જિન્દગીમાં પહેલી વાર આટલો મોડો રાતે ઘેર પહોંચ્યો અને એમાં મારી લથડિયાવાળી ચાલ જોઈને પત્નીને શંકા થાય એમાં કશી નવાઈ જેવું ન હતું. એણે મને રીતસરનો સૂંઘ્યો પછી એને હાશ થઈ. એણે પૂછ્યું, “આટલી મોડી રાત સુધી ક્યાં હતા?”

મેં કહ્યું, “કવિ સંમેલનમાં!”

એ બોલી, “શું? રાતે તો કોઈ સંમેલનો ભરાતા હશે!”

મેં કહ્યું, “આવા સંમેલનો તો રાતે જ ભરાય! અને રાતે ભરાય એ જ સારું! નહીંતર તો...”

“શું નહીંતર તો...?” એણે પ્રતિપ્રશ્ન કર્યો. મેં કહ્યું, “નહીંતર તો દા’ડે તો હોલમાં ખૂબ ગિર્દા થઈ જાય ને પછી તો કવિઓને અંતે ઘેર જવાનું તો ના મળે પણ હોસ્પિટલમાં તૂટેલા હાડકાંની મરમ્મત માટે દાખલ થવું પડે.”

(ગુજરાતી વિભાગ, શેઠ પી.ટી. આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજ, ગોધરા, જિ. પંચમહાલ)

સૃષ્ટિની રચનાનો આલેખ

મધુભાઈ ઠાકર

“જો પરમેશ્વર હોય તો તે એક
ધુરંધર ગણિતશાસ્ત્રી હોવો જોઈએ!”

— પૉલ ડીરાક

માન્યતા દઢ કરવા માટે પરંપરા કે પુરાણો ઉપર આધાર રાખી શકાય નહીં. તર્કબદ્ધ નિશ્ચિતતાને આધારે જ યથાર્થ નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચી શકાય. સંખ્યા અને ભૂમિતિ ઉપર આધારિત ગણિતશાસ્ત્ર એક એવી પદ્ધતિ છે કે જે પરંપરાગત વહેમ અને અન્ય ભ્રામક માન્યતાને ટાળી શકે. એટલે જ ગણિતશાસ્ત્રની મદદથી સૃષ્ટિની રચનાનો આલેખ (Blueprint) બનાવી શકાય.

માનવી વિચારતો થયો ત્યારથી તેને કેટલાક પ્રશ્નો મૂંઝવે છે. એ પ્રશ્નોના ઉત્તર શોધવા છેલ્લી બે સદીથી વિજ્ઞાનીઓ મથ્યા કરે છે. સૃષ્ટિની રચના અને તેનું સંચાલન કરતા નિયમોની શોધ અવિરત ચાલુ છે. જેમ જેમ અધિક જ્ઞાન ઉપલબ્ધ થતું ગયું તેમ તેમ વિજ્ઞાની સૃષ્ટિની રચનાનો આલેખ રચતો ગયો, જરૂર પડ્યે બદલતો રહ્યો.

પ્રત્યેક સભ્યતા પોતાની માન્યતા પ્રમાણે સૃષ્ટિના નિયમોનું અર્થઘટન કરતી રહી છે; વહેમ અને પ્રથા તેમાં મોટો ભાગ ભજવે છે. પરંતુ દરેક સભ્યતામાં એવા વીરલા પાકે છે જે પ્રશ્નોના તર્કસંગત ઉત્તર આપે. એમાં વિજ્ઞાનીઓ અને દાર્શનિકો મુખ્ય હતા. ઉ.ત. સમુદ્રમાં આવતી ભરતી અને ઓટ ચંદ્રના સ્થાન અને કલા ઉપર આધાર રાખે છે. અને તેને આધારે ભરતી અને ઓટના દિવસો અને સમય અગાઉથી નક્કી થઈ શકે છે. ઋતુચક્ર પૃથ્વીની પોતાની ધરી ઉપર ધૂમવાનું અને તેનું સૂર્ય આસપાસ પરિક્રમણનું પરિણામ છે. ગુરુત્વાકર્ષણ પૃથ્વી ઉપરની ચીજ-વસ્તુઓ ઊડી જતી અટકાવે છે અને તે જ પરિબળ આકાશના ગ્રહોની, તારાઓની અને નિહારિકાઓની ગતિવિધિનું નિયંત્રણ પણ કરે છે.

૧૯મી સદીના અંતે માનવી માનતો કે સૃષ્ટિનાં માત્ર ત્રણ પરિમાણો છે: લંબાઈ, ઊંચાઈ અને પહોળાઈ. તેના વડે દરેક વસ્તુની જગ્યા નક્કી કરી શકાય છે. પણ ૧૯૦૫માં આઈન્સ્ટાઈને સામાન્ય સાપેક્ષવાદની ઉપપત્તિ રજૂ કરી કહ્યું કે સમય અને

અવકાશનું એક નિરંતરણ (time-space continuum) હોય છે. પરિમાણોની સૂચિમાં ચોથું પરિમાણ — સમય — ઉમેરાયું. ગણિતશાસ્ત્રની મદદથી ઘડેલી આ ઉપપત્તિની સફળ પ્રયોગ દ્વારા પણ સાબિતી મળી છે. હવે વિજ્ઞાનીઓ ચાર પરિમાણો લઈ સૃષ્ટિની રચનાનો આલેખ બનાવવા લાગ્યા.

કેટલાક વિજ્ઞાનીઓ માને છે કે પાંચમું પરિમાણ પણ છે: સંપૂર્ણ શૂન્યાવકાશમાં પ્રકાશનું કિરણ અટકી જતું નથી. પહેલાં એમ મનાતું કે અવકાશમાં ઈથર નામનું માધ્યમ છે અને તેથી તેમાં પ્રકાશનો પ્રવાહ ચાલુ રહે છે. વિજ્ઞાનીઓએ પુરવાર કર્યું કે ઈથર જેવો કોઈ પદાર્થ કે માધ્યમ નથી. તેથી વિજ્ઞાનીઓને એવો સંદેહ છે કે સંપૂર્ણ શૂન્યાવકાશમાં પણ પ્રકાશનો પ્રવાહ ચાલુ રહે છે. તેનું કારણ કદાચ પાંચમું પરિમાણ હોઈ શકે. ચારથી વધારે પરિમાણો પણ હોઈ શકે. પરંતુ વિજ્ઞાનીઓ પુરવાર કરી શકતા નથી. જો સાબિત કરી શકે તો સૃષ્ટિની રચનાનો આલેખ સુધારવો પડે.

પ્રશ્ન થાય કે જો ચારથી વધારે પરિમાણો હોય તો આપણને દેખાતાં કે અનુભવાતાં કેમ નથી?

જ્યારે આઈન્સ્ટાઈને ચોથા પરિમાણ — સમય — ની વાત કરી ત્યારે ઘણા વિજ્ઞાનીઓ માનવા તૈયાર નહોતા. કારણ કે ત્રણ પરિમાણોની વિભાવના માણસના મસ્તિષ્કમાં નાનપણથી જ સ્થપાઈ ગઈ છે. આઈન્સ્ટાઈને કહેલા અવકાશ — સમય નિરંતરણને પ્રયોગાત્મક સાબિતી મળી ત્યારે સર્વ વિજ્ઞાનીઓએ ચોથું પરિમાણ સ્વીકાર્યું અને સૃષ્ટિની રચનાનો આલેખ પણ બદલ્યો.

આજે ભૌતિકશાસ્ત્રીઓ આઈન્સ્ટાઈનથી પણ આગળ જઈ અન્ય પરિમાણો શોધવા પ્રયત્ન કરે છે. હજુ સુધી પાંચમા પરિમાણનું અસ્તિત્વ પુરવાર કરી શક્યા નથી. માત્ર ગણિતશાસ્ત્રની અને કમ્પ્યુટરની મદદથી સમીકરણો અને પ્રતિરૂપો બનાવ્યા કરે છે, એ આશાએ કે પાંચમું પરિમાણ શોધી શકાશે. અન્ય પરિમાણોની ભૂમિતિથી સૃષ્ટિની એકરૂપતા સ્થાપી શકાશે એવો વિશ્વાસ ભૌતિકશાસ્ત્રીઓ સેવે છે. Theory of Everything માટે થતી શોધના કેન્દ્રમાં આવો જ કાંઈક વિચાર છે.

સૃષ્ટિનો આલેખ બનાવતાં બનાવતાં એકાદ બે પ્રશ્નો થાય છે: સૃષ્ટિના અસ્તિત્વનું કારણ શું હશે? સૃષ્ટિની રચનાનો સંપૂર્ણ આલેખ કદી બની શકશે ખરો? ઉત્તર કોણ આપશે? ભૌતિકશાસ્ત્ર કે દાર્શનિક?

(શાંત્રિ-લા, નાના બજાર, વલ્લભ વિદ્યાનગર.
ટેલિ. (૦૨૬૯૨) ૨૩૫૩૪૨)

સમક્ષ સાવ સહજતાથી રજૂ કરી દીધા છે. અર્પણ પણ કોને? ‘માનવ જાતની પહેલી માતા’ને જેવું વેધક વિધાન પ્રયોજી સર્જક સાહજિકતાથી સત્યની સ્થાપના કરવા મથે છે. બીજી નવલોની જેમ અહીં ક્યાંય પ્રસ્તાવના કે લેખકના કથન જેવી રૂઢ પરંપરા જોવા મળતી નથી. સીધા જ મંડાણ થાય છે કથાના!

‘કર્ણલોક’નું કથાનક કોઈ એક શહેરથી દૂર આવેલા એક અનાથાશ્રમને કેન્દ્રમાં રાખીને તેની આસપાસ ઘૂમે છે. ‘કર્ણલોક’નું કથાવસ્તુ પ્રબળ છે. પાત્રો રૂપે બધાં જ ત્યજાયેલા નાના મોટા બાળકો જ છે. કથાના મુખ્ય પાત્રનું નામ સર્જકે ગુપ્ત રાખ્યું છે. છતાંય પીળી દીવાલની બહાર સાયકલ રીપેરીંગનું કામ કરતો છોકરો સમગ્ર કથામાં તાણાવાણાની જેમ ગુંથાઈ ગયો છે. ભલે અનામી છે, પણ સર્જકે પોતાની આગવી કળા-કસબથી ક્યાંય એના નામની ખોટ સાલવા દીધી નથી. નવલકથાનું કેન્દ્ર છે, દુર્ગા નામની તેર ચૌદ વરસની આશ્રમની છોકરીનું પાત્ર. ભલે છે અનાથ બાળા, પરંતુ બીજા બાળકો માટે તો ‘મા’ છે. આશ્રમના કોઈપણ બાળકને કંઈ થાય કે પછી બાળકો સાથે અન્યાય થાય તો એનો આત્મા કકળી ઉઠે છે. અને કોઈપણ ભોગે સાચું-સારું કરાવીને જ ઝંપે છે. આશ્રમનો જ એક કર્મચારી, નામે નંદુ, દુર્ગાને ‘જનની-જગદંબા’ કહીને સંબોધે છે. એકવાર નલિનીબેન છેછેડાઈને ‘કોણ જાણે કોના પેટની, કઈ જાતની છે?’ એવું બબડી નાખે છે. એ જાણ્યા પછી નંદુ સ્પષ્ટ કરે છે કે ‘સ્વયં જાતા છે મારી મા, એને જાત શું? નાત જાત તો આપણા જેવા માણસોને હોય’ (પૃ. ૨૮). નંદુ અભણ નથી તો વિદ્વાન પણ નથી તેમ છતાંય જીવન પ્રત્યેની એની ઊંડી સમજ દરેક પ્રસંગે-ઘટનાએ ઝીલાય છે. આશ્રમના બાળકોમાંથી કોઈ નિઃસંતાન દંપતી પોતાને ગમતું બાળક આવીને લઈ જાય છે. જો કે હુસ્ના અને ફારૂક આ બાબતમાં અપવાદ રહ્યા છે. તેઓ નિઃસંતાન નથી, પરંતુ હોસ્પિટલમાં નવજાત ત્યજીત બાળા સૌમ્યાને પોતાની છાતીનું દૂધ પાયાં છે. તેથી તેની સાથે લઈ જવા તૈયાર છે. આ પ્રસંગે કોર્ટનું દૃશ્ય અને અભણ હુસ્નાના મોંમાંથી જે વિધાનો સરે છે, એમાં જ જીવનની મોટી

ક-મને અવતારાયેલા પીડિતોની કથા: કર્ણલોક

બાબુ પટેલ

(પુસ્તક – કર્ણલોક, લેખક – ધ્રુવ ભટ્ટ,
પ્રકાશન – ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય,
કિંમત – ₹ ૧૧૦/-, પાના – ૨૫૨)

મહાભારતના પાત્રો સંબંધી ‘અગ્નિકન્યા’ નવલકથા આપ્યા પછી પુનઃ કર્ણલોકમાં ધ્રુવ ભટ્ટ પરોક્ષ રીતે મહાભારતના કથા અંશની કેટલીક લકીરો ઉપસાવે છે. ગુજરાતી કથાક્ષેત્રે બિલ્લીપગે પ્રવેશનાર ધ્રુવ ભટ્ટ એમની નવલકથા ‘તત્ત્વમસિ’ને સાહિત્ય અકાદમીનો પુરસ્કાર મળવાથી રાતોરાત જગજાહેર થઈ ગયા. જો કે એમની આ પહેલાની ‘સમુદ્રાન્તિકે’ નવલકથા પણ પોંખાઈ છે. ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીએ એને ‘શ્રેષ્ઠ પ્રવાસકથા’ કહીને પુરસ્કારી અને સાહિત્યરસિકોએ વધાવી લીધી. બીજી ભાષાઓમાં એના અનુવાદો પણ થયા.

શરૂઆતમાં જ જમીનમાં ખૂંપી ગયેલા રથના પૈડાનું ચિત્ર આપીને ‘આ પુસ્તક વિશે આનાથી વધારે મારે કંઈ કહેવું નથી’ જેવું વિધાન ટાંકીને ધ્રુવ ભટ્ટે જીવનના સાવ સ્થૂળ, અતિ સૂક્ષ્મ અને ગહન પાસા આપણી

ફિલસૂફી સમાયેલી છે. તે કહે છે, ‘આપ જ બતાઈયે, રિસ્તે ક્યાં સિફ સગાઈ સે બનતે હૈ? રિસ્તા બનાનેવાલા તો ઈન્સાન કા દિલ હૈ, દૂસરા અગર હૈ તો ખુદા હૈ, હમ ઉસે રખેંગે, ખુદ તો પઢે લિખે નહિ હૈ પર ઈસકો પઢાયેંગે’ (પૃ. ૭૮-૭૯).

મહાભારતના કથા અંશ સમી કર્ણલોકનું શીર્ષક એક પ્રકારે પ્રતીકાત્મક છે. જે અહીં ‘અનાથાલય’ના પર્યાય સમું છે. કર્ણને કુંતીએ જન્મતાવેંત ત્યજી દીધો. ત્યજીત કર્ણને પાલક માતા રાધાએ ઉછેર્યો. એટલે રાધેય કહેવાયો. સારથિપુત્ર હોવાથી ‘સૂત પુત્ર’ તરીકે આજીવન અપમાનો સહ્યા. જેવા ઘટના પ્રસંગો કર્ણલોકને સ્પર્શે છે. પરિણીત કુંતીની કૂખે જન્મ્યા તે પાંડવો અને કુંવારી કુંતીને કૂખે જન્મ્યો તે કર્ણ. સૂર્યપુત્ર કર્ણ, પહેલો પાર્થ, પણ જીવનભર અપમાન સહ્યા અજ્ઞાતકુલનાં. વંશ, કુળ કે માતા-પિતાની ઓળખ વિનાના પાત્રોએ દુનિયા પાસેથી જો સહુથી વધારે સહ્યા હોય તો એ છે અપમાનો-લાચારી.

ધ્રુવ ભટ્ટ કેવી કરુણાદૃષ્ટિથી કોઈપણ માતાની, વિશેષ કુંતી જેવી માતાની વેદના અને એ સાથે માતા માત્રને મળવા જોઈતા અધિકારની આ કથાના પાત્રો દ્વારા માંડણી કરે છે, જેમાં કોઈ સંતાનવાંચ્છુ, પરિણીતા નારી પોતાના ગર્ભમાં આધુનિક મેડિકલ ટેકનિકથી એના પતિની સંમતિથી શિશુ ધારણ કરે. પાંડુની જેમ પતિ એ માટે સક્ષમ નથી. આ કથાનો કથક અને કથાનું એક મુખ્ય પાત્ર, એનું ક્યાંય નામ આવતું નથી. વિશાળ હૃદય એવા નિમુ બહેનની કનેથી શીખે છે, એમના જીવન વ્યવહારથી શીખે છે કે માતાના અધિકાર એટલે શું? કથક નિમુબહેનને ત્યાં ચોપડીઓ ગોઠવતાં મહાભારતને સ્પર્શે છે. અને કોઈ જાણે એના કાનમાં કહે છે — ‘હા, કર્ણ માત્ર સાહિત્યનું એક પાત્ર નથી. તે તો એક પ્રતીક છે. જીવનના સત્યનું પ્રતીક. આ પ્રતીક છે માનવ જીવનનાં મહા પ્રશ્નનું. માતાની સંમતિ વગર, માતાની ઈચ્છા વગર તેના પર થોપી દેવાયેલા અસત્યનું. સર્જક પાસે ક-મને સર્જવાયેલી કૃતિનું. તેથી જ આ દુઃખમય જગતમાં સર્વાધિક પીડા કર્ણને ભાગે આવી પડે છે.’ (પૃ. ૨૧૦-૨૧૧).

એટલે કે લેખકને મતે માતાની સર્વોપરિતાની વાત છે. કુંતીએ ત્રણ પાંડવોને જન્મ આપ્યો તે એની ઈચ્છાથી અને પાંડુની સંમતિથી. પણ કર્ણનો જન્મ? કુંતીની સંમતિ વિના જ — સૂર્યને કેટલી ના પાડી હતી કુંતીએ! કથામાં નિમુબેન પાસે કહેવડાવ્યું છે — ‘સ્ત્રી તમારી થઈને રહે, તમારા ઘર સાચવે, તમને જે જોઈએ તે આપી દે. પછી મા જેનું બાળક ઈચ્છે તેનું મળે એટલી સગવડ તો હોવી જોઈએ કે નહીં. આપણે ત્યાં હતી. શરત માત્ર એ હતી કે જન્મે તેને પાળવા, પોષવા અને ઓળખ આપવા જ પિતાનું હોવું જરૂરી હતું. એ જ વાત જો સમજીને જાળવી હોત તો આજે આટલા અનાથાલયો ખોલવાનો વારો ન આવત. બધાં સરખું જ જીવતા હોત’ (પૃ. ૨૧૧). આ વિધાન પ્રથમ દૃષ્ટિએ જરા અરુચિકર લાગે અને ગળે ઉતારતાંય ડ્યૂરો બાઝે. પરંતુ વ્યાપક દૃષ્ટિકોણથી એના ગર્ભમાં પહોંચીએ તો કંઈક મેળવ્યાનો દિવ્ય આનંદ જરૂર થાય.

નવલકથામાં લેખકે આવા અનાથાશ્રમમાં ચાલતી નાની મોટી ગેરરીતિઓ પર પણ જુદા જુદા પ્રસંગો દ્વારા પ્રકાશ ફેંક્યો છે. સાથે સાથે આવા સ્થળોની સ્થિતિ પણ અનાથ જેવી હોય છે. તે વાત લેખકે પ્રતીકાત્મક રીતે રજૂ કરી છે. જેમ કે — ‘સકાઈ થયા વગર પડી રહેલા તે ઓરડામાં અસહ્ય ગંદકી વચ્ચે ચાર-પાંચ બાળકો ગાઢ નિદ્રામાં ડૂબેલા હતા. બેભાન તો નહીં થયા હોય? એવો વિચાર મને આવી ગયેલો. માણસનું જણ્યું આવી જગ્યાએ આ રીતે નિરાંતે ઊંઘી શકે તે માનવું કઠણ હતું’ (પૃ. ૧૬૭).

આવું સૂક્ષ્મ અને ઊંડાણભર્યું લખી શકતા ધ્રુવ ભટ્ટે ‘કર્ણલોક’ના અંતમાં મિખાઈલ નેઈમીનું વાક્ય ‘મારા કહેવાનો અર્થ આ નથી.’ ટાંકીને કથાના સૂક્ષ્મ સત્યને ઉજાગર કર્યું છે. અને પૃથ્વીલોકના માનવીને કર્ણલોકની તીણી ચીસ સંભળાવવાનો યત્ન-પ્રયત્ન કર્યો છે.

(મુ. સલીમગઢ, તા. કાંકરેજ, જિ. બનાસકાંઠા.
મો. ૯૪૨૭૦૮૫૦૧૨)

માતા

પારુલટીના દોશી

(શિક્ષણમહર્ષિ ડૉ. સી.એલ. પટેલના વડપણ હેઠળના ચારુતર વિદ્યામંડળે ભારતીય મહિલા વિશ્વકોશ તૈયાર કરવાનું ભગીરથ કાર્ય હાથ ધર્યું છે. આ પ્રકલ્પ હેઠળ વેદકાલીન સ્ત્રીઓ વિશે સંશોધનકાર્ય શરૂ થઈ ચૂક્યું છે. અહીં વૈદિક યુગની સ્ત્રીનાં વિવિધ પાસાઓ શ્રેણીબદ્ધ કરાયાં છે. આપનાં સૂચનો અને પ્રતિભાવોની પ્રતીક્ષા છે. - તંત્રી)

મા એ મા બીજા બધા વગડાના વા... આ કહેતી અનુસાર વેદગ્રંથોમાં પણ માતાનું સ્થાન અત્યંત મહત્ત્વપૂર્ણ હતું!

વૈદિક સાહિત્યમાં સ્ત્રીના આ સ્વરૂપને માતૃ એવું સંબોધન કરાયું છે. વેદોમાં માતાને ગુરુ માનવામાં આવે છે. માતાપિતાના સમાસમાં માતાને પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. કન્યાથી અધિક પત્નીનું અને પત્નીથી અધિક માતાનું મહાત્મ્ય કરાયું છે. માતાનું પદ પામીને સ્ત્રી વધુ મહિમાપૂર્ણ અને વધુ ગરિમાપૂર્ણ બને છે. સ્ત્રી માતા બને ત્યારે તેના સૌભાગ્યમાં વૃદ્ધિ થાય છે અને તે પરિવારમાં પૂજ્યા બને છે. સ્ત્રીના આ પૂજ્ય સ્વરૂપ માટે વેદગ્રંથોમાં અંબા, અંબી, અંબિકા, અંબાલિકા, નના, પ્રસૂ, જની અને જનિત્રી જેવી ઉપમાઓ^૧ પ્રયોજવામાં આવી છે. વૈદિક સમાજ પિતૃપ્રધાન હોવા છતાં માતાના નામથી પુત્રો ઓળખાતા. મમતાના પુત્ર દીર્ઘતમાને મામતેય^૨ કહીને સંબોધવામાં આવ્યો છે, જે માતાનું મહત્ત્વ દર્શાવે છે!

વેદમંત્રોમાં પૃથ્વી અને નદી જેવી પ્રાકૃતિક શક્તિઓનું માતાના રૂપમાં નિરૂપણ કરાયું છે. માતાના

મમતામય સ્વરૂપને વધુ મહત્ત્વ આપવા માટે ઋગ્વેદમાં તેને માતૃતમા કહી છે. વૈદિક ઋચાઓમાં માતા માટે વિભિન્ન પ્રકારની પ્રાર્થનાઓ કરવામાં આવી છે. માતાના આયુષ્ય માટે અને તેને કોઈ પ્રકારની હાનિ ન પહોંચે એ માટે શુભકામના વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. માતા ઉદાર હૃદયની હોય છે તેથી વસુની ઉદારતાની તુલના માતા સાથે કરાઈ છે. વૈદિક માતા સ્નેહ, તપ અને ત્યાગની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હતી. એટલે સ્વાભાવિક જ તેને ગૌરવપૂર્ણ સ્થાન પ્રાપ્ત થયું હતું.

વેદકાલીન માતા ગૌરવપૂર્ણ સ્થાન ધરાવવાની સાથે જ સંતાનોનું કેન્દ્રબિંદુ^૩ હતી. માતા અત્યંત લાડકોડથી બાળકોનું લાલનપાલન કરતી. પુત્ર માતાના ખોળામાં^૪ રમતો. ક્યારેક પુત્ર કોઈ કારણસર રિસાઈ જાય તો માતા તેને મનાવતી. પુત્રને પોતાનું દૂધ પાઈને પોષણ^૫ કરતી. બાળક માટે ભોજન બનાવતી. તેને ખવડાવવા તેની પાછળ પાછળ ફરતી. એક વેદમંત્ર અનુસાર, માતા ઉષાએ તેના દીકરા અગ્નિને યજ્ઞનો શ્રેષ્ઠ ભાગ^૬ આપ્યો હતો. આ ઉપરાંત વૈદિક માતા પોતાનાં પુત્રોનાં વચ્ચે પણ વણતી.^૭ તેમના સાજશણગાર કરતી. બાળક રડતું હોય તો બીજું બધું કામ છોડીને તેના તરફ દોડતી. તેના સુખે સુખી અને તેના દુઃખે દુઃખી થતી. એક વાર દેવોએ ઈન્દ્રનો ત્યાગ^૮ કર્યો ત્યારે માતા અદિતિ અત્યંત શોકમગ્ન થયાં હતાં. કારણ કે તેમણે પુત્રનું વર્ષો સુધી પાલન^૯ કર્યું હતું!

વેદગ્રંથોની માતા પુત્રની સાથે પુત્રીનું પણ પ્રેમપૂર્વક પાલન કરતી. તેને પોતાના હાથે સજાવતી. સુશોભિત કરતી.^{૧૦} પુત્રીના વિવાહમાં ઊંડો રસ લેતી. વિવાહમાં તેના શબ્દનું વજન પડતું. રાજકન્યા યશસ્વતીના વિવાહમાં તેના પિતા રથવીતિ કરતાં તેની માતાની સંમતિનું જ વધારે મહત્ત્વ અંકાયું હતું. યશસ્વતી અત્રિ ઋષિના પૌત્ર શ્યાવાશ્વ આત્રેયને પ્રેમ કરતી હતી. એક દિવસ શ્યાવાશ્વે રથવીતિને કહ્યું: ‘રાજન, હું આપની કન્યા સાથે વિવાહ કરવા ઉત્સુક છું...’

રાજા આ પ્રસ્તાવનો જવાબ આપે તે પહેલાં રાણીએ સ્પષ્ટ નનૈયો ભણ્યો: ‘હું મારી કન્યા કોઈ મંત્રદષ્ટાને જ આપીશ... વારસામાં ધનસાધન મળી રહે છે પણ વિદ્યા

અને સંસ્કાર તો અંદરથી જાગે છે. પિતા ભોજન કરે તે કાંઈ પુત્રના પેટમાં ન આવે. મારી કન્યા રાજર્ષિને ન આપું પણ ઋષિને તો આપું ને. એ ભલે રાજમાતા ન બને, વેદમાતા બને તો એનું જીવન મંગળમય થાય. મંત્રદર્શન જ જીવનની પરમ સિદ્ધિ છે. એટલે હું તો મંત્રદષ્ટા સાથે જ મારી કન્યા પરણાવીશ.^{૧૧} જોકે ડૉ. ભગવત સરણ ઉપાધ્યાયે જુદું જ ચિત્ર રજૂ કર્યું છે. તેમના મતે રાણીએ શ્યાવાશ્વને આ જવાબ આપ્યો હતો: 'હું મારી કન્યા કોઈ દરિદ્રને નહીં આપું. શ્રીમંત અને પ્રખ્યાત કવિ સાથે જ હું મારી કન્યાને પરણાવીશ!^{૧૨} શ્યાવાશ્વે આ બન્ને શરત પૂરી કરી ત્યારે જ રાણીએ વિવાહ માટેની મંજૂરી આપી હતી કારણ કે તે દીકરીને સુખી જોવા માંગતી હતી!

વૈદિક માતા દીકરીની જેમ દીકરાને પણ સુખી જોવા માંગતી. દીકરા માટે મંગળકામના કરતી. તેની રક્ષા માટે પ્રાર્થના કરતી. દીકરાના પ્રાણોની રક્ષા માટે પોતાનો જીવ જોખમમાં મૂકતાં અચકાતી નહીં. એક વેદમંત્ર અનુસાર ઈન્દ્રએ વૃત્રાસુર પર વજ્રનો પ્રહાર કર્યો ત્યારે તેને બચાવવા તેની માતા દનુ^{૧૩} પુત્રના શરીર પર સૂઈ ગઈ હતી.

પોતાના પ્રાણોની પરવા કર્યા વિના પુત્રનું રક્ષણ કરતી આવી માતાઓને અનુલક્ષીને જ કદાચ પેલી પંક્તિ રચાઈ હશે: જનનીની જોડ સખી નહીં જડે રે લોલ... અને આવી જનનીઓની મહાનતાને અંજલિ આપવા માટે જ પિતૃદેવો ભવ: કહેતાં પહેલાં આપણે માતાને વંદન કરતાં કહીએ છીએ: માતૃદેવો ભવ:!

પાદટીપ:

૧. વૈદિક સંહિતાઓં મેં નારી, ડૉ. માલતી શર્મા, પૃ. ૪૮.
૨. મામતેય । ઋગ્વેદ ૧.૧૪૭.૩
- મમતાનો પુત્ર
૩. વેદોં મેં નારી, ડૉ. કપિલદેવ દ્વિવેદી, ડૉ. ભારતેન્દુ દ્વિવેદી, પૃ. ૧૦૫.
૪. આ પુત્રાસો ન માતરં વિભૂત્રાઃ સાનૌ દેવાષો બર્હિષઃ સદન્તુ । ઋગ્વેદ ૭.૪૩.૨
- ભરણપોષણ યોગ્ય બાળક જેમ માતાના ખોળામાં બેસે છે એવી જ રીતે દેવગણ કુશાઓના આસનો પર બિરાજો.

૫. યો વઃ શિવતમો રસસ્તસ્ય ખાજયતેહ નઃ । ડશતીરિવ માતરઃ ॥ ઋગ્વેદ ૧૦.૯.૨
- હે જળદેવ, આપના અત્યંત સુખકર પોષકરસનું અમને સેવન કરવા દો. જેમ માતાઓ બાળકને પોતાના દૂધથી પોષણ આપે છે એવી રીતે અમને પોષિત કરો.
૬. જયેષ્ઠં માતા સૂનવે ભાગમાધાદન્વસ્ય કેતમિષિતં સવિત્રા । ઋગ્વેદ ૨.૩૮.૫
- ઉષા માતા સવિતાદેવ દ્વારા પ્રદત્ત યજ્ઞના શ્રેષ્ઠ ભાગને પોતાના પુત્ર અગ્નિ માટે ધારણ કરે છે.
૭. વસ્ત્રા પુત્રાય માતરો વચન્તિ । ઋગ્વેદ ૫.૪૭.૬
- માતાઓ પોતાના પુત્રોનાં વસ્ત્ર વણે છે.
૮. ડત માતા મહિષમન્વન્વેનદમી ત્વા જહતિ પુત્ર દેવાઃ । ઋગ્વેદ ૪.૧૮.૧૧
- માતા અદિતિએ પોતાના મહિમાવાન પુત્ર ઈન્દ્રને કહ્યું કે આ દેવગણ આપનો પરિત્યાગ કરી રહ્યા છે.
૯. કિં સ ઋધ્વકૃણવઘં સહસ્રં માસો જખાર શરદશ્ચ પૂર્વીઃ । ઋગ્વેદ ૪.૧૮.૪
- અદિતિએ શક્તિશાળી ઈન્દ્રદેવનું અનેક મહિનાઓ અને વર્ષો સુધી પાલન કર્યું એથી એ ઈન્દ્રદેવ વિપરીત કાર્ય શા માટે કરશે?
૧૦. સુસજ્ઞાંશા માતૃભૃષ્ટેવ યોષાવિસ્તવ્વં કૃણુષે દૂશે કમ્ । ઋગ્વેદ ૧.૧૨૩.૧૧
- માતા દ્વારા સુશોભિત કરવામાં આવેલી નવયુવતી સમાન રૂપવતી આ દેવી ઉષા પોતાના પ્રકાશકિરણો રૂપી શારીરિક અંગોને જાણે કે દેખાડવા માટે પ્રગટ થઈ રહી હોય.
૧૧. વેદોની વાણી, આચાર્ય વિષ્ણુદેવ ઉપાધ્યાય, પૃ. ૧૭૧.
૧૨. વુમન ઈન ઋગ્વેદ, ડૉ. ભગવત સરણ ઉપાધ્યાય, પૃ. ૬૭.
૧૩. નીચાવયા અખવદ્ વૃત્રપુત્રેન્દ્રો અસ્યા અવ વધર્જખાર ।

ઉત્તરા સૂરધરઃ પુત્ર આસીદ્વાનુઃ શયે સહવત્સા ન ધેનુઃ ॥ ઋગ્વેદ ૧.૩૨.૮

- વૃત્રની માતા ઝૂકીને વૃત્રનું સંરક્ષણ કરવા લાગી. ઈન્દ્રદેવના પ્રહારથી બચવા માટે તે વૃત્ર પર સૂઈ ગઈ. એ સમયે માતા ઉપર અને પુત્ર નીચે હતો જેવી રીતે ગાય પોતાના વાછરડા સાથે સૂઈ જાય છે.

(કમશઃ)

(સીવીએમ બંગલો-૧૧, ગો.જો. શારદા મંદિર સામે, ભાઈકાકા સ્ટેચ્યૂ પાસે, વલ્લભ વિદ્યાનગર ૩૮૮ ૧૨૦, જિ. આણંદ. મો.: ૯૮૯૮૦૭૦૨૦૫)

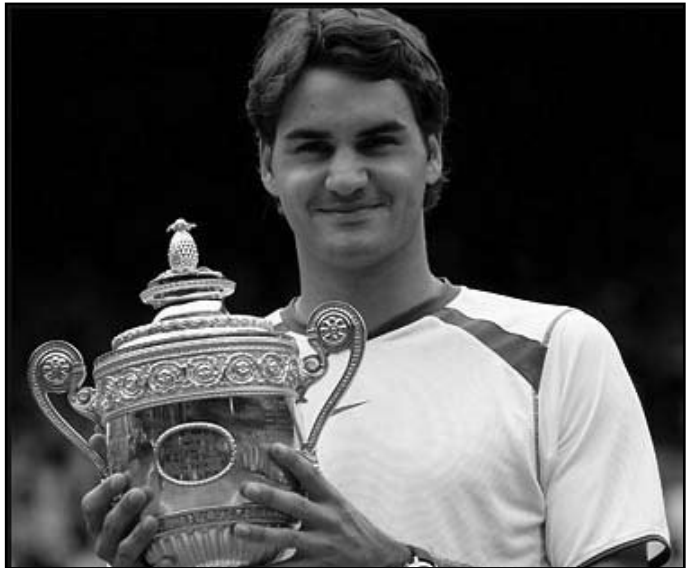
વિમ્બલ્ડન – ૨૦૧૨ હાઈલાઈટ્સ

પી. ડી. શર્મા

ટેનિસ જ નહિ પણ વિશ્વભરની રમતોમાં આદરનું સ્થાન ધરાવતી ગ્રાંડ સ્લેમની ‘વિમ્બલ્ડન’ સ્પર્ધા દર વર્ષે જૂન-જુલાઈ માસમાં ખૂબ જ આદરપૂર્વક આયોજિત થાય છે. ઈંગ્લેન્ડની પ્રજા ખૂબ જ પ્રણાલીગત પ્રજા છે. એટલે ઓગસ્ટ મહિનાના પહેલા સોમવારની જે તારીખ હોય, તેનાથી છ અઠવાડિયા અગાઉ જૂન મહિનાનો જે સોમવાર હોય તે દિવસથી વિમ્બલ્ડનની શરૂઆત થાય છે અને આ રીત સોમવારના રોજ ૨૫ જૂનથી આ વર્ષે વિમ્બલ્ડનની શરૂઆત થઈ હતી.

ટેનિસ જગતમાં ‘ઓલિમ્પિક’ જેટલી લોકપ્રિયતા ધરાવતી વિમ્બલ્ડનની શરૂઆત ૮ જૂન ૧૮૭૭ના રોજ કરવામાં આવી હતી અને ત્યારથી બે વિશ્વ યુદ્ધોને બાદ કરતાં આ સ્પર્ધા દર વર્ષે નિયમિત રીતે આયોજિત થતી રહી છે. લંડન પાસે આવેલા ‘વિમ્બલ્ડન’ નામના પરામાં આયોજિત થવાથી તે ‘વિમ્બલ્ડન’ તરીકે જગવિખ્યાત બની છે. જીવનનું અંતિમ લક્ષ્ય જેમ મનુષ્યને મોક્ષનું છે, તેમ ટેનિસના પ્રત્યેક ખેલાડીનું અંતિમ લક્ષ્ય જીવનમાં એકવાર વિમ્બલ્ડન સ્પર્ધા જીવતાનું હોય છે. વિમ્બલ્ડનનું મેદાન એ ટેનિસનું ‘મક્કા’ કહેવાય છે. એટલે જ ૨૦૧૨ લંડન ઓલિમ્પિકની ટેનિસની સ્પર્ધાઓ ‘વિમ્બલ્ડન’ના મેદાન પર રમાશે. ૧૮૮૪માં વિમ્બલ્ડનની સ્પર્ધામાં મહિલાઓને સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું. ૨૦૧૨ વિમ્બલ્ડન ટેનિસ સ્પર્ધાની હાઈલાઈટ્સ નીચે પ્રમાણે છે:

- આ વર્ષે વિમ્બલ્ડનમાં પુરુષોમાં ટોપસીડનું સ્થાન વર્લ્ડ નંબર વન અને ગત વર્ષના વિજેતા સર્બિયાના નોવાક યોકાવિચને અને મહિલાઓમાં રશિયાની મારિયા શારાપોવાને આપવામાં આવ્યું હતું.
- આ વર્ષે વિમ્બલ્ડનમાં શરૂઆતથી જ ઘણા અપસેટો સર્જ્યા હતા. દા.ત. અમેરિકાની વિનસ વિલિયમ્સ પહેલા જ રાઉન્ડમાં રશિયાની વેસનિના સામે હારી જવાથી ટુર્નામેન્ટની બહાર ફેંકાઈ ગઈ હતી. એવી રીતે જ ઓસ્ટ્રેલિયાની સ્ટોસુર નેધરલેન્ડની એરાન્ટક્ષા રૂસ સામે હારી જવાથી ટુર્નામેન્ટની બહાર ફેંકાઈ ગઈ હતી. એવી રીતે જ ભૂતપૂર્વ વર્લ્ડ નંબર વન ડેનિશ મહિલા ખેલાડી વોઝનીઆકી તથા ભૂતપૂર્વ કેન્ય ઓપન ચેમ્પિયન ચાઈનીઝ ખેલાડી લીના પણ સારો દેખાવ કરી શક્યા ન હતા.
- આ વર્ષે વિમ્બલ્ડનમાં વર્લ્ડ રેન્કિંગમાં બીજો ક્રમાંક ધરાવતા તથા વિમ્બલ્ડનમાં બે વખત ચેમ્પિયન રહી ચૂકેલા સ્પેનના મહાન ખેલાડી રાફેલ નડાલનો બીજા રાઉન્ડમાં ખૂબ જ ઓછા જાણીતા ચેકરિપબ્લિકના ખેલાડી રાસોલ સામે પરાજય થતાં મેજર અપસેટ સર્જ્યો હતો. જોકે પરાજય બાદ નેડાલે એક ફિલસૂફની જેમ કહ્યું હતું કે, ‘હું માત્ર એક ટેનિસ મેચ હાર્યો છું, મારી સાથે કોઈ દુર્ઘટના નથી થઈ.’

- આ વર્ષે વિમ્બલ્ડનમાં મહિલાઓમાં અમેરિકાની સેરેના વિલિયમ્સનો દેખાવ ખૂબ જ સારો રહ્યો હતો અને તેઓએ બીજા ક્રમાંક ધરાવતી એઝારેન્કાને ૬-૩, ૬-૭થી પરાજય આપી ફાઈનલમાં પ્રવેશ કર્યો હતો.

- આ વર્ષે વિમ્બલ્ડનમાં જર્મનીની લિસિક્સ્કીએ વર્લ્ડ નંબર વન રશિયાની મારિયા શારપોવાને ૬-૪, ૬-૩થી પરાજય આપી મોટો અપસેટ સર્જ્યો હતો તેમજ ગત વર્ષે અહીં સેમી ફાઈનલમાં મળેલા પરાજયનો બદલો લઈ લીધો હતો.

- આ વર્ષે વિમ્બલ્ડનની મેન્સ સિંગલ્સની સેમી ફાઈનલ મેચો ખૂબ જ રોમાંચક રહી હતી. યોકોવિચ અને ફેડરરની સેમી ફાઈનલ તો ફાઈનલ જેટલી જ રોમાંચક હતી અને તેમાં રોજર ફેડરરે યોકોવિચને હરાવીને આઠમી વખત વિમ્બલ્ડનની ફાઈનલમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. બીજા સેમી ફાઈનલ બ્રિટનના એન્ડી મરે અને ફાન્સના સોંગા વચ્ચે રમાઈ હતી અને તેમાં બ્રિટનના એન્ડી મરે ૭૪ વર્ષ પછી વિમ્બલ્ડન ફાઈનલમાં પ્રવેશ્યા હતા. કારણ કે ૧૯૩૮માં બ્રિટનના બની ઓસ્ટીન વિમ્બલ્ડનની ફાઈનલમાં પહોંચ્યા હતા.

- આ વર્ષે વિમ્બલ્ડનમાં 'વીમેન્સ સિંગલ્સ'ની ફાઈનલ સ્પર્ધા અમેરિકાની સેરેના વિલિયમ્સ તથા પોલેન્ડની એગ્નીસ્કા રડવાન્સ્કા વચ્ચે રમાઈ હતી. ૨૩ વર્ષીય રડવાન્સ્કા ૭૩ વર્ષ બાદ કોઈ ગ્રાન્ડ સ્લેમમાં પ્રવેશનારી પોલેન્ડની પ્રથમ ખેલાડી બની હતી. છેલ્લે ૧૯૩૮માં જેડ્રેઝેવસ્કાએ ફ્રેન્ચ ચેમ્પિયનનિશીપની ફાઈનલમાં પ્રવેશ મેળવ્યો હતો. જ્યારે સેરેનાએ ૨૦૦૨, ૨૦૦૩, ૨૦૦૯

અને ૨૦૧૦માં વિમ્બલ્ડન ટાઈટલ જીત્યા હતા. ફાઈનલ મેચ ખૂબ જ સારી રીતે રમાઈ હતી પરંતુ અનુભવી મહિલા ખેલાડી સેરેનાએ રડવાન્સ્કાને ૬-૧, ૫-૭, ૬-૨થી હરાવીને પાંચમી વખત વિમેન્સ સિંગલ્સ ટાઈટલ જીતી લીધું હતું. (જુઓ ટેબલ-૧)

- આ વર્ષે વિમ્બલ્ડનમાં ભારતના ખેલાડીઓ સામાન્ય દેખાવ કરી શક્યા હતા. દા.ત. આ વર્ષે ફ્રેન્ચ ઓપન ચેમ્પિયન સાનિયા મિર્ઝા અને મહેશ ભૂપતિની જોડી વિમ્બલ્ડન 'મિક્સ ડબલ્સ'ના બીજા રાઉન્ડમાં જ પરાજિત થઈને બહાર ફેંકાઈ હતી. આ રીતે જ લિએન્ડર પેસ તથા ચેક રિપબ્લિકના સ્ટેપાનીકની જોડી 'મેન્સ ડબલ્સ'માં ત્રીજા રાઉન્ડમાં હારી જવાથી કોઈ વિશેષ દેખાવ કરી શકી ન હતી. એવી રીતે જ 'વીમેન્સ ડબલ્સ'માં સાનિયા મિર્ઝા અને અમેરિકાની બેથાઈન-સન્ડસની જોડી પણ વિલિયમ સિસ્ટર્સથી ત્રીજા રાઉન્ડમાં હારી ગઈ હતી. આ રીતે જ રોહન બોપાન્ના અને ચીનની ઝેંગની જોડી 'મિક્સ ડબલ્સ'માં વિશેષ દેખાવ કરી શકી ન હતી. પરંતુ 'મિક્સ ડબલ્સ'માં લિએન્ડર પેસ અને રશિયાની વેસનીનાની જોડીએ ખૂબ જ સારો દેખાવ કરી ભારતની લાજ રાખી હતી.

- આ વર્ષે 'મેન્સ સિંગલ્સ'ની ફાઈનલ મેચ સ્વિત્ઝરલેન્ડના રોજર ફેડરર તથા બ્રિટનના એન્ડી મરે વચ્ચે રમાઈ હતી. રોજર ફેડરરે આઠમી વખત વિમ્બલ્ડન ફાઈનલમાં પ્રવેશીને ઈતિહાસ સર્જ્યો હતો અને એવી રીતે જ એન્ડી મરેએ ૭૪ વર્ષ પછી વિમ્બલ્ડન ફાઈનલમાં પ્રવેશ મેળવીને ઈતિહાસ

રચ્યો હતો અને એટલે જ આ ફાઈનલ મેચ જોવા માટે બ્રિટનના વડાપ્રધાન કેમેરોન, સ્કોટલેન્ડના ફર્સ્ટ મિનિસ્ટર સહિતના રાજકારણીઓ અને સેલિબ્રિટીઝ હાજર રહ્યા હતા. એટલું જ નહિ પણ વિમ્બલડનની આ ઐતિહાસિક ફાઈનલ મેચ ૧.૭ કરોડ લોકોએ નિહાળી હતી.

- આ વર્ષે સ્વિત્ઝરલેન્ડના લેજન્ડરી ખેલાડી રોજર ફેડરરે બ્રિટનના એન્ડી મરેને ફાઈનલમાં ૪-૬, ૭-૫, ૬-૩, ૬-૪થી હરાવીને વિમ્બલડન મેન્સ સિંગલ્સ ટાઈટલ જીતી લીધું હતું. ફેડરરે આ સાથે કારકિર્દીનું રેકોર્ડ સાતમું વિમ્બલડન ગ્રાન્ડ સ્લેમ જીતીને અમેરિકન લેજન્ડ સામ્પ્રસના રેકોર્ડની બરોબરી કરી હતી. ફેડરરે આશરે અઢી વર્ષ બાદ 'વર્લ્ડ રેકોર્ડ' ૧૭મું ગ્રાન્ડ સ્લેમ ટાઈટલ જીત્યું હતું. ફેડરરે આ સાથે વર્લ્ડ નંબર વનનો તાજ પાછો મેળવ્યો હતો. જ્યારે એન્ડી મરે ૧૯૩૬ બાદ વિમ્બલડન મેન્સ સિંગલ્સ ટાઈટલ જીતનારા પ્રથમ બ્રિટિશ ખેલાડી તરીકેનો રેકોર્ડ સર્જવાની ઐતિહાસિક તક ચૂકી ગયો હતો. (જુઓ ટેબલ-૧)

- આ વર્ષે બ્રિટનના જોનાથન મરે અને ડેનમાર્કના ફેડ્રીક નિલ્સને 'મેન્સ ડબલ્સ' ટાઈટલ જીતીને ઇતિહાસ રચી દીધો હતો. કારણ કે વિમ્બલડન અગાઉ ક્યારેય સાથે ન રમેલા મરે-નિલ્સનની વાઈલ્ડ કાર્ડ ધરાવતી જોડીએ મેન્સ ડબલ્સની ફાઈનલમાં પાંચમો ક્રમાંક ધરાવતા લીન્ડસ્ટેડ અને ટેકાઉને ૪-૬, ૬-૪, ૭-૬, ૬-૭ અને ૬-૩થી હરાવ્યા હતા. આ સાથે જોનાથન મરે વિમ્બલડન મેન્સ ડબલ્સ ટાઈટલ જીતનારો ૧૯૩૬ પછીનો પ્રથમ બ્રિટિશ ખેલાડી બન્યો હતો.
- સિંગલ્સની ટાઈટલ જીત્યા બાદ સેરેનાએ તેની બહેન વિનસ સાથે મળીને વિમ્બલડન 'વિમેન્સ ડબલ્સ'નું ટાઈટલ જીત્યું હતું. આ વિલિયમ્સ સિસ્ટર્સનું પાંચમું વિમ્બલડન ટાઈટલ તથા ૧૩મું ગ્રાન્ડ સ્લેમ ટાઈટલ હતું.
- આ રીતે દર વર્ષની જેમ આ વર્ષે પણ વિમ્બલડનનું ખૂબ જ સારી રીતે આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું અને તે બદલ બધા જ આયોજકોને અભિનંદન! તથા આ રીતે કહી શકાય કે વિમ્બલડન એટલે વિમ્બલડન!

ટેબલ-૧: છેલ્લા દસકાના વિમ્બલડન વિજેતાઓ

વર્ષ	પુરુષો	દેશ	મહિલાઓ	દેશ
૨૦૦૩	રોજર ફેડરર	સ્વિત્ઝરલેન્ડ	સેરેના વિલિયમ્સ	અમેરિકા
૨૦૦૪	રોજર ફેડરર	સ્વિત્ઝરલેન્ડ	મારિયા શારાપોવા	રશિયા
૨૦૦૫	રોજર ફેડરર	સ્વિત્ઝરલેન્ડ	વિનસ વિલિયમ્સ	અમેરિકા
૨૦૦૬	રોજર ફેડરર	સ્વિત્ઝરલેન્ડ	એમિલ મોરેસ્મો	ફ્રાન્સ
૨૦૦૭	રોજર ફેડરર	સ્વિત્ઝરલેન્ડ	વિનસ વિલિયમ્સ	અમેરિકા
૨૦૦૮	રાફેલ નડાલ	સ્પેન	વિનસ વિલિયમ્સ	અમેરિકા
૨૦૦૯	રોજર ફેડરર	સ્વિત્ઝરલેન્ડ	સેરેના વિલિયમ્સ	અમેરિકા
૨૦૧૦	રાફેલ નડાલ	સ્પેન	સેરેના વિલિયમ્સ	અમેરિકા
૨૦૧૧	નોવાક યોકોવિચ	સર્બિયા	પેટ્રા ક્વિટોવા	ચેક રિપબ્લિક
૨૦૧૨	રોજર ફેડરર	સ્વિત્ઝરલેન્ડ	સેરેના વિલિયમ્સ	અમેરિકા

(બી-૧, સ્વિસ એવન્યુ, પટેલ કોલોની, માણેકબાગ હોલ સામે, આંબાવાડી, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૧૫.
ફોન: ૦૭૯-૨૬૫૪૬૫૦. મો.: ૯૮૯૮૮૭૦૮૪૦)

હોવા જોઈએ. સ્ફટિકનો ઈલેક્ટ્રોન માઈક્રોગ્રાફ છે. કેવાં નારંગી જેવાં ગોઠવાયેલાં એટમ જોઈ શકાય છે!! આ ફોટોગ્રાફમાં એટમનો વ્યાસ 250×10^{-8} સે.મી. છે અને વિશાલન ૩૭૫૦૦ ગણું છે; જે તેબાઉ અને વાઈડોફ એ લીધેલો કઠોળના પ્રોટોનનો ફોટો છે. બધાં દૃશ્ય અને અદૃશ્ય દ્રવ્યોનાં એટમ આવા ગોળાઓ છે.

થોમ્સન અને રૂધરફોર્ડ

થોમ્સને એટમની આંતરિક સંરચના ધન વીજભારવાળો ગોળો છે અને ઋણ વીજભારવાળા ઈલેક્ટ્રોન તેમાં નિયમિત રીતે ગોઠવાયેલા છે, એમ માન્યું હતું.

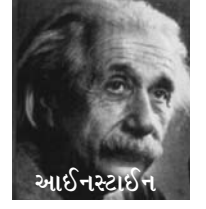
રૂધરફોર્ડે ૧૯૧૧માં પ્રયોગોમાંથી સાબિત કર્યું કે દરેક એટમ સંકેન્દ્રિત ધન વીજભારિત દ્રવ્ય - ન્યુક્લિયસ અને તેની આસપાસ ભ્રમણ કરતાં ઈલેક્ટ્રોનનું બનેલું છે. એટમની આ પ્રકૃતિ આજની પરમાણુ શક્તિની પ્રાપ્તતામાં રહેલી છે. આ હાઈડ્રોજન ન્યૂક્લિયસ ધન વીજભાર ધરાવતું કણ છે જે પ્રોટોન - PROTON - છે.

આમ સાબિત થયું કે એટમ સૂક્ષ્મ છે અને તે સૂક્ષ્મરૂપે સૂર્ય આસપાસ ફરતા ગ્રહો જેવું છે, અર્થાત્ એટમ એક સૂક્ષ્મ સૌર મંડળ છે.

આ અરસામાં પદાર્થ જે વિકિરણો રૂપે ઊર્જા ઉત્સર્જિત કરે છે તે માટે મેક્સ પ્લેન્કે ૧૯૦૧માં ક્વોન્ટમવાદ આપ્યો. જેમાં પદાર્થ ક્વોન્ટમ ($h\nu$)ના ગુણાંકોમાં વિકિરણ ઊર્જા વિકેરિત કરે છે. અહીં ' h ' પ્લેન્ક અચળાંક છે અને ν વિકિરણની આવૃત્તિ છે. આ અતિસૂક્ષ્મ ક્વોન્ટમ ફોટોન કહેવાય છે અને તે પ્રકાશના વેગથી ગતિ કરે છે. આ વિકિરણો તરંગોના રૂપે ગતિ કરે તો તેને માટે કોઈ માધ્યમની જરૂર છે જ એમ ન્યૂટનીય મિકેનિક્સ પ્રમાણે માનવામાં આવ્યું. આ માધ્યમને ઈથર ગણવામાં આવ્યું. પરંતુ પ્રયોગોથી માલુમ પડ્યું કે આવું કોઈ ઈથર માધ્યમ નથી.

આ પ્રાયોગિક પરિણામો સમજાવવા આઈનસ્ટાઈને ૧૯૦૫માં સાપેક્ષવાદ રજૂ કર્યો. ન્યૂટને દ્રવ્યમાન, લંબાઈ, સમયને નિરપેક્ષ - અચળ - માન્યાં હતાં અને દૃશ્ય વિશ્વના અનેક કોયડા ઉકેલ્યા હતા. પરંતુ વિકિરણવાદ સમજાવવા આઈનસ્ટાઈને કહ્યું કે કેવળ પ્રકાશનો વેગ - c - અચળ છે બાકી બધું સાપેક્ષ છે - સાપેક્ષતા સમજાવવાનું ઉદાહરણ આમ આપી શકાય: રેલ્વે પ્લેટફોર્મ પરનો મુસાફર કહે છે કે ગાડી આવી અને આ જ ગાડીમાં બેઠેલો મુસાફર કહે છે કે સ્ટેશન આવ્યું. આ ગતિનું વર્ણન એકબીજાના સાપેક્ષમાં છે.

આઈનસ્ટાઈને આ સાપેક્ષવાદમાં સિદ્ધ કર્યું કે દ્રવ્યમાન m , લંબાઈ l અને સમય t અચળ નથી પરંતુ વેગ પર આધારિત છે. ગતિ કરતું દ્રવ્યમાન વધુ હોય છે. ગતિ કરતી લંબાઈ નાની હોય છે, ગતિમાં રહેલું ઘડિયાળ ધીમું હોય છે.

આઈનસ્ટાઈન

જો ν વેગથી ગતિ કરતા પિંડની સ્થિર લંબાઈ ν હોય તો સૂત્ર $l = l_0 \sqrt{1 - \nu^2 / c^2}$ છે. જો પિંડનો વેગ ν પ્રકાશ વેગ c જેટલો થાય તો $\nu^2 / c^2 = 1$ થાય - $1 - 1 = 0$ થાય અને ગતિમાં લંબાઈ $l = l_0 \times 0 = 0$ થાય - એટલે કે પિંડ રહે જ નહીં. જે બતાવે છે કે દૃશ્ય પદાર્થ (પિંડ) પ્રકાશના વેગ જેટલા વેગથી ગતિ કરી શકે નહીં, તેની નજીકનું મૂલ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે. પ્રકાશના વેગથી માત્ર 'ફોટોન' ગતિ કરે છે. વેગને લક્ષોન - Luxon - દિવાલ કહેવામાં આવે છે. બધા જ દૃશ્ય પદાર્થો 'Tardyon' કહેવાય છે.

કુદરતને સમમિતતા - Symmetry - ગમે છે તે પ્રમાણે દરેક દ્રવ્યમાન matter - ને પ્રતિદ્રવ્યમાન (antimatter) હોવું જોઈએ. આવાં પિંડ હંમેશાં પ્રકાશના વેગ કરતાં વધુ વેગથી ગતિ કરતાં હોવાં જોઈએ તે પણ ફોટોન જેવાં અદૃશ્ય હોવાં જોઈએ. આ કણોને ટેક્યોન tachyon કહેવામાં આવે છે. હજુ સુધી પ્રયોગથી શોધાયાં નથી.

એટમમાંનાં કણો દ્રવ્યનાં મૂળભૂત કણો કહેવાય છે. તેઓનો વેગ પ્રકાશના વેગ કરતાં ઓછો પરંતુ તેની નજીક હોય છે માટે તેમને આઈનસ્ટાઈનનો સાપેક્ષવાદ લાગુ પડે છે. આના ગતિશાસ્ત્રને રિલેટિવિસ્ટિક ગતિશાસ્ત્ર કહેવાય છે. અર્થાત્ એટમની સંરચના સમજવા આઈનસ્ટાઈનનો વાદ ઉપયોગી છે. તેણે સાપેક્ષવાદથી દ્રવ્યમાન m અને ઊર્જા E માટેનું સૂત્ર $E = mc^2$ મેળવ્યું.

આ સૂત્ર પ્રમાણે દ્રવ્ય-ઊર્જા એકબીજામાં બદલી શકાય છે - વિશ્વમાં ઊર્જા દ્રવ્યમાં અને દ્રવ્ય ઊર્જામાં સતત પરિવર્તન પામતાં હોવાં જોઈએ, અર્થાત્ દ્રવ્ય અને ઊર્જા સમાન રાશિઓ છે જે ન્યૂટનીય મિકેનિક્સમાં અલગ રાશિઓ છે.

પ્રકાશના વેગની સરખામણીમાં નાના વેગનાં પિંડ માટે ન્યૂટનની બધી ગણતરીઓ સાચી છે. એટલે કે વિશ્વસ્તરે દૃશ્ય દ્રવ્યને માટે બધી ગણતરીઓમાં ન્યૂટનીય મિકેનિક્સ સાચું રહે છે.

પ્રકાશના વેગની નજીકના વેગ માટે આઈનસ્ટાઈનનું સાપેક્ષ મિકેનિક્સ સાચું રહે છે.

આઈનસ્ટાઈને આ ગાળામાં ફોટો-ઈલેક્ટ્રિક અસરને ક્વાન્ટમ વાદથી સમજાવી. જેમ વિકિરણો વધુ તીવ્ર તેમ એક જ ઊર્જા $h\nu$ વાળાં ફોટોનની સંખ્યા વધુ સાબિત કરી. આખા એટમ જગતમાં આ મૂળભૂત કણ $h\nu$ નું અસ્તિત્વ માલુમ

પડ્યું છે. ઈલેક્ટ્રોનને જેમ વીજભાર E અને દ્રવ્યમાન m જોડાયેલાં છે તેમ ફોટોનને પ્લેન્ક અચળાંક $h=6.55 \times 10^{-27}$ erg.sec અને પ્રકાશનો વેગ c જોડાયેલાં છે.

હવે હાઈડ્રોજન વાયુને ટ્યુબમાં ભરી, તેને ઉત્તેજિત કરવામાં આવે તો તેનાં એટમ કાયમ આ સ્થિતિમાં રહેતાં નથી પરંતુ પરત નિમ્નસ્તરમાં આવે છે અને તેને કારણે વિકિરણો આપે છે. જે તેના વર્ણપટમાં મળે છે. આ માટે નીલ બોહરે ૧૯૧૩માં શોધ પત્રમાં લખ્યું કે એટમમાં રહેલાં ઈલેક્ટ્રોન ન્યૂક્લિયસની આસપાસ બહાર નિશ્ચિત ક્વોન્ટમ કક્ષાઓમાં જ પરિભ્રમણ કરે છે, અને તે દરમિયાન કોઈ જ વીજચૂંબકીય તરંગો વિકેરિત કરતાં નથી.

ઈલેક્ટ્રોન આવી એક કક્ષામાંથી બીજી કક્ષામાં કુદકો મારી શકે છે અને આ બે કક્ષાઓમાં ઈલેક્ટ્રોનની ઊર્જાનો તફાવત એક પ્લેન્ક - આઈનસ્ટાઈનિયન પ્રકાશ ક્વોન્ટમ $h\nu$ અથવા તેના પૂર્ણગુણાંક $(nh\nu)$ માં હોય છે. આ પ્રમાણે હાઈડ્રોજનએટમ જે વિકિરણ વર્ણપટ આપે છે તે મળે છે.

આગળ પ્રયોગોથી સાબિત થયું કે આ હાઈડ્રોજન એટમમાં ન્યૂક્લિયસ - જે ઘન વીજભારિત કણ છે તેને પ્રોટોન કહેવામાં આવ્યું. તેની સંખ્યા ૧ છે. આ હાઈડ્રોજન એટમમાં ૧ પ્રોટોન છે.

હાઈડ્રોજનની આઈસોટોપ ડ્યુટેરિયમમાં ૧ પ્રોટોન અને વીજભારરહિત તેટલા જ દ્રવ્યમાનનું ૧ કણ ન્યૂટ્રોન છે; ટ્રિશિયમમાં ૧ પ્રોટોન અને ૨ ન્યૂટ્રોન છે. આ ન્યૂટ્રોનની શોધ ચાડવિકે ૧૯૩૨માં કરી.

આમ દ્રવ્ય વધુને વધુ સૂક્ષ્મ કણો વાળા એટમનું બનેલું સાબિત થવા લાગ્યું. વધુ આગળ શોધખોળોથી, ઈલેક્ટ્રોન e^- અને પોઝીટ્રોન e^+ , પ્રોટોન - એન્ટીપ્રોટોન, ન્યૂટ્રોન - એન્ટીન્યૂટ્રોન શોધાયાં.

આ જ સમયમાં પૃથ્વી બહારના વિશ્વમાંથી કિરણો આવતાં શોધાયાં જેને કોસ્મિક-રેજ કહેવામાં આવ્યાં. આ કોસ્મિકરેજમાંથી અસંખ્ય મૂળભૂત કણો શોધાયાં છે.

આ પ્રમાણેના અસંખ્ય પ્રયોગોથી સાબિત થયું કે આ વિશ્વનું દ્રવ્ય મૂળભૂત કણો ફોટોન, ગ્રેવીટોન, ન્યૂટ્રીનો, એન્ટી ન્યૂટ્રીનો, ઈલેક્ટ્રોન પોઝીટ્રોન, મેસોન્સ, પ્રોટોન, - એન્ટીપ્રોટોન, ન્યૂટ્રોન એન્ટી-ન્યૂટ્રોન, હાઈપેરોન વગેરેનું બનેલું છે.

હવે હાઈડ્રોજન એટમ પર પરત આવતાં સાબિત થયું કે ઈલેક્ટ્રોન તેની ધરીની આસપાસ ભ્રમણ - spin - સ્પીન - કરે છે. તેનું કોણીય વેગમાન $s \cdot h/2\pi$ છે જ્યાં $s = 1/2$ છે. એકથી વધુ ઈલેક્ટ્રોન ધરાવતાં હિલિયમ, લિથિયમ, કાર્બન, વગેરેમાં ઈલેક્ટ્રોનોના કુલ સ્પીનનું મૂલ્ય ક્વોન્ટમવાદ પ્રમાણે, $0, 1, 1\frac{1}{2}, 2, 2\frac{1}{2}...$ વગેરે થાય છે.

આ વિશ્વમાં બધાં કણો અને સંયુક્ત કણો, મોટર કારો, આપણે પોતે વગેરે જે કાંઈ દ્રવ્ય છે તે બે મોટા વર્ગો બોઝોન અને ફર્મિઓનમાં વહેંચાયેલાં છે - (૧) જે બોઝ, - આઈનસ્ટાઈન, સ્ટેટિસ્ટિક્સને અનુસરે છે તે - બોઝોન છે. આ બોઝોનનો $\frac{h}{2\pi} = h$ ના એકમોમાં $s = 0, 1, 2, 3...$ છે.

બોઝ

દા.ત. ફોટોન, π મેસોન, K મેસોન, ડ્યુટેરીઅમ, હીલીઅમ, ઓક્સિજન, ફોનોન, અને આપણી આસપાસ જોઈએ છીએ તે બધાં બોઝોન છે. આપણે પોતે પણ.

(૨) જે એટમનો h એકમોમાં સ્પીન ક્વોન્ટમ નંબર $1/2, 3/2, 5/2, \dots$ છે તે સર્વે ફર્મિઓન કહેવાય છે. દ્રવ્ય સંરચનાનાં ઘણાં બધાં મૂળભૂત કણો છે તે ફર્મિઓન છે અને તે ફર્મિ-ડીરેક સ્ટેટિસ્ટિક્સને અનુસરે છે.

દા.ત. ઈલેક્ટ્રોન, ન્યૂટ્રોન, પ્રોટોન, ન્યૂટ્રોન, હિલિયમ-૩ - ટ્રિશિયમ, μ -મેસોન, લિથિયમ, સોડિયમ, ક્લોરિન...નાં એટમ ફર્મિઓન છે. અલબત્ત, બધાં એટમ એકબીજાને ચોંટલાં ફર્મિઓનનાં ઝુંડથી બનેલાં છે. પરંતુ બે બેકી સંખ્યાનાં ફર્મિઓનને સાથે ચોંટાડો તો પૂર્ણ અંકના સ્પીન વાળું કણ બને છે જે બોઝોન છે. બોઝોન એક જ સ્થિતિ (state)માં રહેવાનું પસંદ કરે છે. બોઝોન સંગતિપ્રિય જૂથ વૃત્તિવાળાં સામાજિક (Sociable) કણો છે. બીજી બાજુ ફર્મિઓન એકલવૃત્તિવાળાં (loners) કણો છે.

હવે ન્યૂક્લિયસમાં પ્રોટોન + કણો છે જે એકબીજાને આકર્ષે છે અને તેમાં રહે છે. આ બધાં વચ્ચે લાગુ પડતું બળ Strong nuclear force છે અને તેની પરાશ 10^{-25} મીટર સુધીની છે.

એ.એચ. બેકવેરલ (૧૮૫૨-૧૯૦૮) એ ૧૮૯૬માં રેડિયો એક્ટિવિટીની શોધ કરી. α કણો, ગેમા કિરણો અને β કણો જે e^- છે તે સાબિત થયાં. આ માટે જવાબદાર weak nuclear force છે. જેની પરાશ (range) 10^{-18} મીટર છે. આમ ચાર પ્રકારનાં બળો હેઠળ આ વિશ્વનું દ્રવ્ય કાર્યરત છે.

આ ચાર બળોની થોડી માહિતી આ પ્રમાણે લખીએ.

(૧) ગ્રેવિટેશનલ - બળ - gravitational force જે - weak force છે અને તેની પરાશ - રેન્જ અનંત છે. તેનું વાહક ગ્રેવિટોન છે જે હજુ પ્રયોગથી શોધાયું નથી.

(૨) ઈલેક્ટ્રો મેગ્નેટિક ફોર્સ (strong force) રેન્જ અનંત છે અને મધ્યસ્થી - ફોટોન (Photon) છે.

(૩) સ્ટ્રોન્ગ ન્યૂક્લિયર ફોર્સ (Strong nuclear Force) રેન્જ 10^{-15} મીટર અને મધ્યસ્થી - π મેસોન્સ π^+, π^-, π^0 જે Pions - એટલે કે gluons છે.

(૪) વીક ન્યુક્લિયર ફોર્સ જેની રેન્જ 10^{-18} મીટર છે અને મધ્યસ્થી (વાહકો) w^+ , w^- , z^0 બોઝોન છે.

વાઈનબર્ગ અને અબ્દુસ સલામે નં ૨ અને નં. ૩ના એકત્રીકરણની થિયરી આપી જે બે બળોના વાહકો w^+ , w^- , z^0 મારફતે થાય છે. આને *electro weak theory* કહે છે.

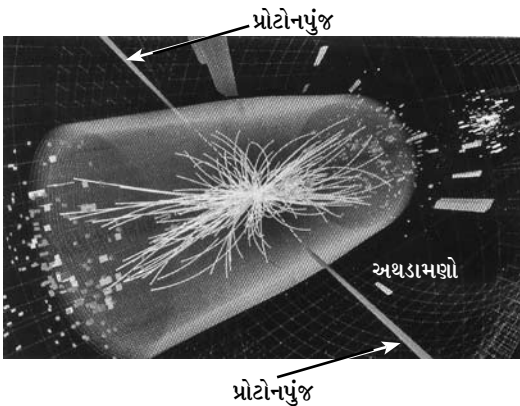
ઉપરોક્ત ૪ મૂળભૂત બળોમાંના નં. ૨ અને નં. ૩ વાળાં બળો મળી એક *electro weak* બળ બન્યું. આ બે બળ *standard model*નો પાયો બને છે. આ એકત્રીકરણ સિદ્ધ કરે છે કે, વિદ્યુત, ચૂંબકત્વ, પ્રકાશ અને અમુક પ્રકારની રેડિયો એક્ટિવિટી આ એક જ *electroweak force* ના સ્વરૂપો છે.

પરંતુ ગણિતની રીતે આ એકત્રીકરણ સાચું ઠરે તે માટે જરૂરી બને છે કે આ બળ-વહન કરતાં કણોને કોઈ દ્રવ્ય નથી. પરંતુ પ્રયોગોથી જાણીએ છીએ કે આ સાચું નથી. તેથી પીટર હિગ્સ, રોબર્ટ બાઉટ અને ફ્રાન્કોઈસ એનગ્લર્ટ એ આનો ઉકેલ આપ્યો.

૧૯૬૪માં સૂચવ્યું કે ૧૩.૭ અબજ વર્ષ અગાઉ થયેલ બીગ બેન્ગ પછી તરત જ બધાં કણોને દ્રવ્ય હતું નહીં. જેમ વિશ્વ શીતળ થતું ગયું અને તાપમાન એક ક્રાંતિ મૂલ્યની નીચે આવ્યું ત્યારે હિગ્સ બોઝોન સહિત સંકળાયેલું હિગ્સ ક્ષેત્ર — *Higgs field* — એ અસ્તિત્વમાં આવ્યું. સકળ વિશ્વમાં આ રગડા જેવું *Higgs Field* અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

દ્રવ્ય વિનાનાં જે કણો *Higgs Field*માંથી પસાર થતાં આંતર ક્રિયા કરે તે દ્રવ્ય મેળવે છે. જેટલો વધારે સમય તેમાં પસાર થવા લે તેટલું તે કણ હિગ્સ બોઝોન મારફતે વધારે દ્રવ્યવાળું બને છે. જ્યારે જે કણો કદી આ ક્ષેત્ર સાથે આંતરક્રિયા કરતાં નથી તે સ્વેજ પણ દ્રવ્ય વિનાનાં રહે છે. આ બોઝોન આંતર ક્રિયામાં થતાં બળોને પ્રસારિત કરતાં મૂળભૂત કણો છે અને તે નિશ્ચિત દ્રવ્યમાન (*mass*) ધારણ કરે છે.

આ થિયરીમાંથી, એમ અગાહી કરવામાં આવી કે એક લગભગ $1000 \text{ BeV}/c^2$ દ્રવ્યમાન (*mass*)વાળું કણ વિશ્વમાં હોવું જોઈએ. આ કણને *Higgs Boson* કહેવાય છે.

બિગ બેન્ગ પછી ઉત્પન્ન થયેલું હિગ્સ બળ ક્ષેત્ર ઉત્પન્ન કરવા *Large Hadron Collider* જીનિવામાં સર્જવામાં આવ્યું. તેમાં +ve વીજભાર વાળાં હોય છે તે બે પ્રોટોન પૂંજ (*proton beams*)ને વીજબળથી પ્રવેગિત કરી લગભગ 2000 BeV ઊર્જાવાળાં બનાવી સામસામી ટકરાવ્યાં. જુઓ ફોટો... આ ઊર્જામાંથી $E=mc^2$ ના સૂત્ર પ્રમાણે અનેક કણો દ્રવ્યમાન (*mass*) m વાળાં ઉત્પન્ન થયાં. તેમાં *Higgs Boson* ઉત્પન્ન થયેલું હોવું જોઈએ. 1 eV (1 ઈલેક્ટ્રોન-વોલ્ટ) = 1.60×10^{-19} જુલ ઊર્જા.

હજુ તે *Higgs Boson* છે એમ સ્પષ્ટ કહેવા માટે અનેક પરીક્ષણ કરવામાં આવશે. આ કણ છે એમ સાબિત થશે તો આ વિશ્વમાં રહેલા દ્રવ્ય (*matter*)ની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ તે પ્રસ્થાપિત થશે.

હાલ એમ માનવામાં આવે છે કે સકળ દ્રવ્ય (*matter*) ૬૧ મૂળભૂત કણો ($12 \text{ leptons} + 36 \text{ quarks} + 12 \text{ mediators} + 1 \text{ Higgs boson}$)નું બનેલું છે. ખાલી અવકાશમાં *Higgs Field*ને અ-શૂન્ય (*non zero*) કંપ વિસ્તાર છે. દ્રવ્ય (*matter*) વિના, દ્રવ્યમાન (*mass*) શક્ય ન હોઈ શકે.

ડાલ્ટનની *atomic theory of matter* પ્રમાણે પિંડ — ઘન — પ્રવાહી — વાયુ એ સર્વ આ સકળ વિશ્વનાં અવિભાજ્ય એટમનાં બનેલાં છે એમ સાબિત થયું હતું.. આ એટમ મૂળભૂત કણો ઈલેક્ટ્રોન, પ્રોટોન અને ન્યૂટ્રોન જે અવિભાજ્ય ગણાતાં હતાં તેનાં બનેલાં છે એમ આગળ જતાં મનાતું હતું. પરંતુ અગાઉ વર્ણવવામાં આવ્યું છે તેમ આ પણ વિભાજ્ય છે અને ક્વાર્ક વિગેરે તેથી પણ નાનાં કણોનું બનેલું છે. દ્રવ્યનાં ૬૦ મૂળભૂત કણો પ્રયોગથી શોધાય્યાં છે. ૬૧મું હિગ્સ બોઝોન છે એમ હજુ પ્રયોગ અવસ્થામાં છે અને વધુ ગુણધર્મો સ્થાપિત થતાં જીનિવામાં શોધાયોલ કણ ૬૧મું કણ *Higgs Boson* છે એવું ચોક્કસ થશે.

પરંતુ આ વાર્તા અહીં અટકશે નહીં. કુદરતનાં રહસ્યો છતાં થયાં છે તેના કરતાં વધુ ગૂઢ છે. તેથી હજુ આગળ પ્રયોગોથી ૬૧ મૂળભૂત કણો પણ વિભાજ્ય થઈ શકે છે અને બીજાં નવાં મૂળભૂત કણો પ્રાપ્ય થઈ શકે છે. હજુ સુધી એવું શોધાયું છે કે સામાન્ય દ્રવ્યનાથી છ ગણું વધારે ગુરુત્વ કરતું કણું દ્રવ્ય છે. આ વાર્તામાંથી જોઈ શકાય છે કે વિજ્ઞાન થિયરી અને પ્રયોગથી વિશ્વની સંરચનાને સમજાવે છે.

વળી, સ્પોડિન્જરે દ્રવ્ય-તરંગવાદ આપ્યો અને કહ્યું કે સર્વ કણો આંશિક તરંગો જેવાં છે અને તરંગો આંશિક કણો જેવાં છે. જ્યારે સમાન બોઝોન એટમો અતિ શીત બને છે ત્યારે બોઝ — આઈનસ્ટાઈન કન્ડેન્સેટ (અતિ સમીપ દ્રવ્યનો જથ્થો) બને છે. આ પણ હકીકત બોઝને સંમાનિત કરે છે.

વિશ્વ સંરચના માટે હાલનું આટલું જ લખાણ પૂરતું છે.

(કમલા નિકેતન, પ્લોટ નં. ૧૩૭૦, શ્રદ્ધા હોસ્ટેલ પાસે, નાના બજાર, વલ્લભ વિદ્યાનગર, જિ. આણંદ. ફોન: ૦૨૬૯૨-૨૩૭૧૦૬, ૨૩૦૧૭૨)

સીવીએમની નવી ડિગ્રી કોલેજ ઓફ ફાઈન આર્ટ્સના શુભારંભ નિમિત્તે યોજાયેલી સત્યનારાયણની પૂજામાં સીવીએમના અધ્યક્ષ ડૉ.સી.એલ. પટેલ તથા વિદ્યાનગર પાલિકાના પૂર્વ પ્રમુખ બાબાભાઈ પટેલ તેમ જ સીવીએમ મંત્રીપરિષદ સપ્તર્ષિમાંના પ્રિ.આર.પી.પટેલ, પ્રિ.એસ.એમ. પટેલ, ડૉ.એસ.જી.પટેલ, શ્રી મયૂરભાઈ પટેલ અને ડૉ.જે.ડી.પટેલ સહિતના મહાનુભાવો ઉપસ્થિત હતા. કોલેજના માનદ આચાર્ય શ્રી કનુ પટેલે મહેમાનોને આવકાર્યા હતા.

ગુજરાત સરકારના કેસીજી અને ઉચ્ચ શિક્ષણ આણંદ જિલ્લાના સંયુક્ત ઉપક્રમે ચારુતર વિદ્યામંડળ(સીવીએમ)ના અધ્યક્ષ ડૉ.સી.એલ.પટેલના અધ્યક્ષસ્થાને 'સંશોધન માધ્યમથી ગુણવત્તા સંસ્કૃતિના સંવર્ધન' અંગેની ત્રિદિવસીય કાર્યશાળાનું આયોજન થયું હતું. સીવીએમના માનદ કાર્યકારી મંત્રી પ્રિ. શનુભાઈ પટેલ, કેસીજીના સંયુક્ત નિયામક ડૉ.વેદાંત પંડ્યા, ઝોનલ કો.ઓર્ડિનેટરો પ્રિ. અપૂર્વ પાઠક અને ડૉ.વિમલ જોશી ઉપસ્થિત હતા. કાર્યશાળાનું આયોજન યજમાન બીજેવીએમના નવનિયુક્ત આચાર્ય ડૉ.રતીશ કક્કડે આવકાર આપ્યો હતો.

V-Vidyanagar
P.O.Reg. No. AND/318/2012-14
Valid upto 31-12-2014
Date of Posting 25th of Every Month
Posted at Vallabh Vidyanagar

ISSN 0976 - 9809 V-Vidyanagar
RNI No.Guj/2009-11/5433
August 2012

Pride of India

Satyendra Nath Bose